

οργανωμένη παραθεριστική κατοικία
στη μεταπολεμική Ελλάδα
τρεις μελέτες περίπτωσης

ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ ΚΡΗΤΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ
ΧΑΝΙΑ ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 2023

οργανωμένη παραθεριστική κατοικία στη μεταπολεμική Ελλάδα
τρεις μελέτες περίπτωσης
Σαρρή Ευτυχία

Ευχαριστώ θερμά την επιβλέπουσα καθηγήτριά μου Κωτσάκη Αμαλία για την πολύτιμη καθοδήγηση της κατά την εκπόνηση της παρούσας εργασίας.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σκοπός της εργασίας

Αντικείμενο έρευνας

Βιβλιογραφική ανασκόπηση

Μέθοδος

ΕΥΡΗΜΑΤΑ

Η συγκρότηση των οικοδομικών συνεταιρισμών στην Ελλάδα. Σύντομη αναδρομή

Οικοδομικοί συνεταιρισμοί για μόνιμη εγκατάσταση

Παραθεριστικοί οικοδομικοί συνεταιρισμοί

Μελέτες περίπτωσης:

Ο ΟΙΚΙΣΜΟΣ «ΤΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ» ΣΤΙΣ ΣΠΕΤΣΕΣ

Μία «νησίδα» σε ένα νησί του Αργοσαρωνικού

Ο ΟΙΚΙΣΜΟΣ «ΤΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΩΝ» ΣΤΗ ΒΟΥΡΒΟΥΡΟΥ ΧΑΛΚΙΔΙΚΗΣ

Ένα περιτοιχισμένο ηπειρωτικό βορειοελλαδίτικο χωριό

ΤΟ «ΑΠΟΛΛΩΝΙΟ» ΣΤΟ ΠΟΡΤΟ ΡΑΦΤΗ

Η «εντοπία» του Κωνσταντίνου Δοξιάδη

ΕΡΜΗΝΕΙΑ-ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ-ΠΗΓΕΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σκοπός της εργασίας

Σκοπός της εργασίας είναι η διερεύνηση των οργανωμένων παραθεριστικών οικισμών ως ιδιάζουσα παραγωγή κατοικίας στη μεταπολεμική Ελλάδα.

Αντικείμενο έρευνας

Αντικείμενο της εργασίας αποτελεί η μελέτη τριών οργανωμένων παραθεριστικών οικισμών: Ο οικισμός στο Λιγονέρι Σπετσών, ο Οικοδομικός Συνεταιρισμός Ανωτέρου Διδακτικού Προσωπικού του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης στη Βουρβουρού της Σιθωνίας Χαλκιδικής και ο παραθεριστικός οικισμός «Απολλώνιο» στο Πόρτο Ράφτη.

Βιβλιογραφική ανασκόπηση

Οι δύο οικισμοί στις Σπέτσες και στο Πόρτο Ράφτη έχουν αναλυθεί σε δημοσιεύματα ως προς την αρχιτεκτονική τους, ενώ ο οικισμός στη Χαλκιδική δεν έχει μελετηθεί επαρκώς. Και οι τρεις οικισμοί δεν έχουν μελετηθεί συνολικά ως ιδιάζουσα παραγωγή χώρου στη μεταπολεμική Ελλάδα.

Κείμενα αναφοράς για την εκπόνηση της εργασίας αποτέλεσαν τα εξής:

- Μουτσόπουλος Κ. Νικόλαος, *Μακεδονικά βιώματα, αρχιτεκτονικές απόψεις: 1964-1996*, εκδόσεις παρατηρητής, Θεσσαλονίκη, 1996.
- Φιλippiδης Δημήτρης, *Κωνσταντίνος Α. Δοξιάδης (1913-1975) Αναφορά στον Ιππόδαμο*, εκδόσεις ΜΕΛΙΣΣΑ, Αθήνα, 2015.
- *Ο Κωνσταντίνος Δοξιάδης και το έργο του*, Δεύτερος τόμος, εκδόσεις Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας, Αθήνα, 2009.
- Τουρνικιώτης Παναγιώτης, *Ο ΟΙΚΙΣΜΟΣ, Ίδρυση/ Ιστορικό, ΟΙΚΙΣΜΟΣ ΛΙΓΟΝΕΡΙ ΣΠΕΤΣΩΝ*, 2020, Διαδικτυακός ιστότοπος: <https://www.oikismosligoneri.com/history>.

Μέθοδος

Μέθοδος συλλογής στοιχείων

Για τη μέθοδο συλλογής του ερευνητικού υλικού πραγματοποιήθηκε:

- 1.Αρχειακή έρευνα (Αρχείο Κωνσταντίνου Α. Δοξιάδη)
- 2.Έρευνα πεδίου
- 3.Βιβλιογραφική έρευνα
- 4.Έρευνα στον Τύπο (Εφημερίδα ΤΟ ΒΗΜΑ, ΕΞΠΡΕΣ, ΤΑ ΝΕΑ, ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ, ΗΜΕΡΗΣΙΑ, INTERNATIONA ALMANAC)
- 5.Διαδικτυακή έρευνα

Ερμηνευτική μέθοδος

Υπόθεση εργασίας

Η λήξη του εμφυλίου πολέμου στην Ελλάδα είχε ως αποτέλεσμα έντονες πολιτικές, οικονομικές και κοινωνικές ανακατατάξεις. Η μεταπολεμική άνθηση, κυρίως, σε οικονομικό επίπεδο συνοδεύτηκε τις δεκαετίες του 1950 και του 1960 από το έντονο κύμα της αστυφιλίας,¹ η οποία είχε ως αποτέλεσμα την έντονη ζήτηση γης με στόχο την ικανοποίηση στεγαστικών αναγκών στα μεγάλα αστικά κέντρα και σε περιοχές γύρω από αυτά.

Με τη διόγκωση της αστικής ανάπτυξης στις μητροπόλεις γεννιέται και η ανάγκη για φυγή από τα μεγάλα αστικά κέντρα. Την εποχή εκείνη, έχει κάνει την εμφάνιση του ο τουρισμός, ο οποίος τη δεκαετία του 1950 υπόκειται σε κρατικό έλεγχο. Ο σχεδιασμός του ελληνικού τουρισμού εξελίχθηκε σταδιακά, με τη δημιουργία νέων ξενοδοχειακών μονάδων και δημοσίων έργων υποδομής. Ο τουρισμός αποτέλεσε ένα από τα εργαλεία εκσυγχρονισμού για την εικόνα της Ελλάδας.

Η υπέρμετρη εξαόλωση της πρωτεύουσας και η ανάπτυξη του μαζικού τουρισμού συνέβαλαν στην ανάπτυξη της τάσης για απόδραση των νεοαστών από τα μεγάλα αστικά κέντρα και τη συνακόλουθη διερεύνηση συγκρότησης τουριστικών θερέτρων. Η ανάγκη αυτή καλύφθηκε κυρίως από τον ιδιωτικό τομέα. Η κατασκευή παραθεριστικής κατοικίας αποτέλεσε καθοριστική συνιστώσα, της οικονομικής δραστηριότητας την εποχή εκείνη και παράλληλα αποτέλεσε τεκμήριο κοινωνικής ανόδου. Με δεδομένο ότι η κατασκευή της παραθεριστικής κατοικίας είχε υψηλό κόστος αναζητήθηκαν τρόποι για απόκτησή της μέσω συλλογικών δράσεων. Αποτέλεσμα αυτών των αναζητήσεων ήταν η συγκρότηση οργανωμένης παραθεριστικής κατοικίας, όπου το κόστος αγοράς οικοπέδου θα ήταν σαφώς χαμηλότερο και με ευνοϊκότερους όρους αποπληρωμής.

¹ Αστυφιλία είναι η μετακίνηση μεγάλων μαζών πληθυσμού από την ύπαιθρο στα μεγάλα αστικά κέντρα. Η μετοίκηση του πληθυσμού από την περιφέρεια στο κέντρο και στις μεγάλες βιομηχανικές πόλεις είχε ως αποτέλεσμα την πληθυσμιακή αύξηση των μεγαλουπόλεων. Οι αρνητικές συνέπειες του Β' παγκοσμίου πολέμου και ιδιαίτερα για την Ελλάδα του εμφυλίου πολέμου αποτέλεσαν αιτίες εξάρσης του φαινομένου, καθώς πλήθος κόσμου άρχισε να συρρέει στις μεγάλες πόλεις.

Τη δεκαετία του 1960, εξοχικές κατοικίες μέσα σε μεγάλες εκτάσεις, εντός σχεδίου πόλεως, διέθεταν τα ανώτερα οικονομικά στρώματα. Οι μικροαστοί δεν είχαν τη δυνατότητα αγοράς μεγάλων εκτάσεων με στόχο την ανέγερση εξοχικής κατοικίας. Τα μεσαία στρώματα διέθεταν μικρά κτίσματα, εκτός σχεδίου, σε περιοχές όχι ιδιαίτερα προβεβλημένες ως προς το φυσικό τους κάλλος.

Οι περιορισμένες οικονομικές δυνατότητες και η αδυναμία αγοράς μεγάλων οικοπέδων είχαν ως αποτέλεσμα τη δημιουργία των παραθεριστικών συνεταιριστικών οικισμών και την από κοινού αγορά μεγάλων εκτάσεων, οι οποίες θα προορίζονταν για διανομή οικοπέδων στους δικαιούχους και εν τέλει στην οικιστική αξιοποίηση. Οι συνεταιρισμοί προερχόμενοι από συγκεκριμένες επαγγελματικές τάξεις (υπάλληλοι ΟΤΕ, Μηχανικοί, υπάλληλοι τραπεζών κλπ.) αγόραζαν την έκταση, σχεδίαζαν τις κατοικίες εντός αυτής και έπειτα διέθεταν στα μέλη τους τις παραθεριστικές κατοικίες, κρατώντας κάθε μήνα ένα τμήμα από το μισθό τους. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να καλυφθούν ανάγκες παραθεριστικής κατοικίας για κατηγορίες πολιτών που δεν διέθεταν ιδιαίτερα υψηλό εισόδημα.

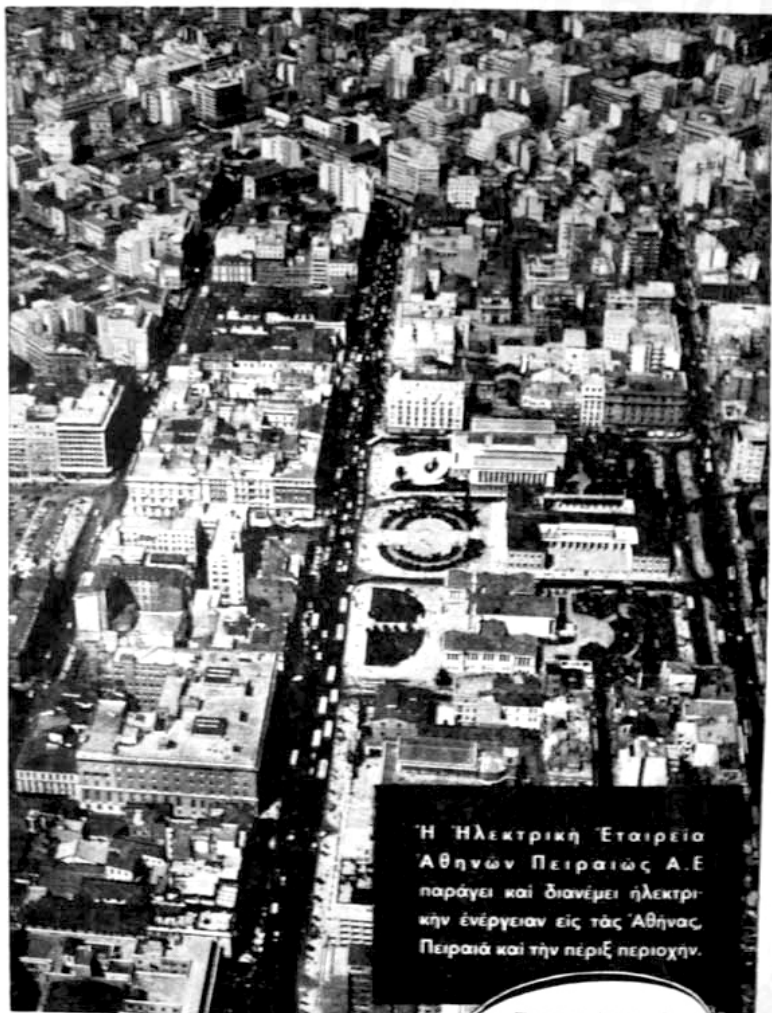
Η απόκτηση παραθεριστικής κατοικίας εμφανιζόταν να αποτελεί ανάγκη για όλους. Η μεταπολεμική οικονομική άνθιση ευνόησε τη θερινή παραμονή σε παραθαλάσσιες περιοχές και την απόκτηση εξοχικής κατοικίας. Οι παραθαλάσσιες περιοχές καθίστανται ιδανικές για μία παραθεριστική κατοικία ως αντιστάθμισμα της απομακρυσμένης από τη φύση ζωής στο αστικό διαμέρισμα. Θεωρώντας την απόδραση από την πόλη ως επιτακτική ανάγκη οι άνθρωποι φαντασιώνονταν την προσωπική τους παραθεριστική κατοικία και την διαμονή δίπλα στη θάλασσα. «Οι παράκτιες πρακτικές παρουσιάζονται στους κατοίκους της πόλης ως απόδραση από την καταπιεστική ρουτίνα, προσφέροντάς τους μια ιδανική εμπειρία μακριά από το αστικό περιβάλλον».²

01 | Η οδός Πανεπιστημίου τη δεκαετία 1950-1960.

² Στενού Μ., *Χωρικοί μετασχηματισμοί από παραθεριστικές πρακτικές*, 2 Οκτωβρίου 2019, Διαδικτυακός ιστότοπος: <https://www.teetkm.gr>

ἡ ΑΘΗΝΑ σήμερα εἶναι μιά μεγάλη πόλις

Ἡ Ἡλεκτρικὴ Ἑταιρεία
Ἀθηνῶν Πειραιῶς Α.Ε.
παράγει καὶ διανέμει ἡλεκτρι-
κὴν ἐνέργειαν εἰς τὰς Ἀθήνας,
Πειραιᾶ καὶ τὴν περίεξ περιοχὴν.

ΗΕΑΠ

Πρόσδος μετὸν ἡλεωτρισμὸν

ΗΛΕΚΤΡΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΑΘΗΝΩΝ ΠΕΙΡΑΙΩΣ Α.Ε.

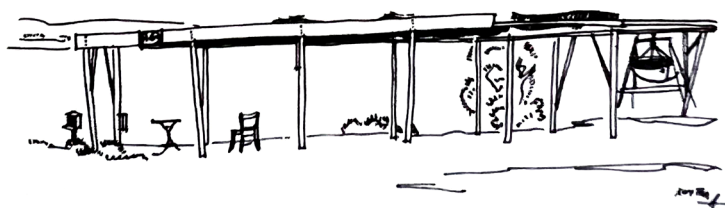
02 | Ἐντυπὴ διαφήμιση ἐποχῆς.

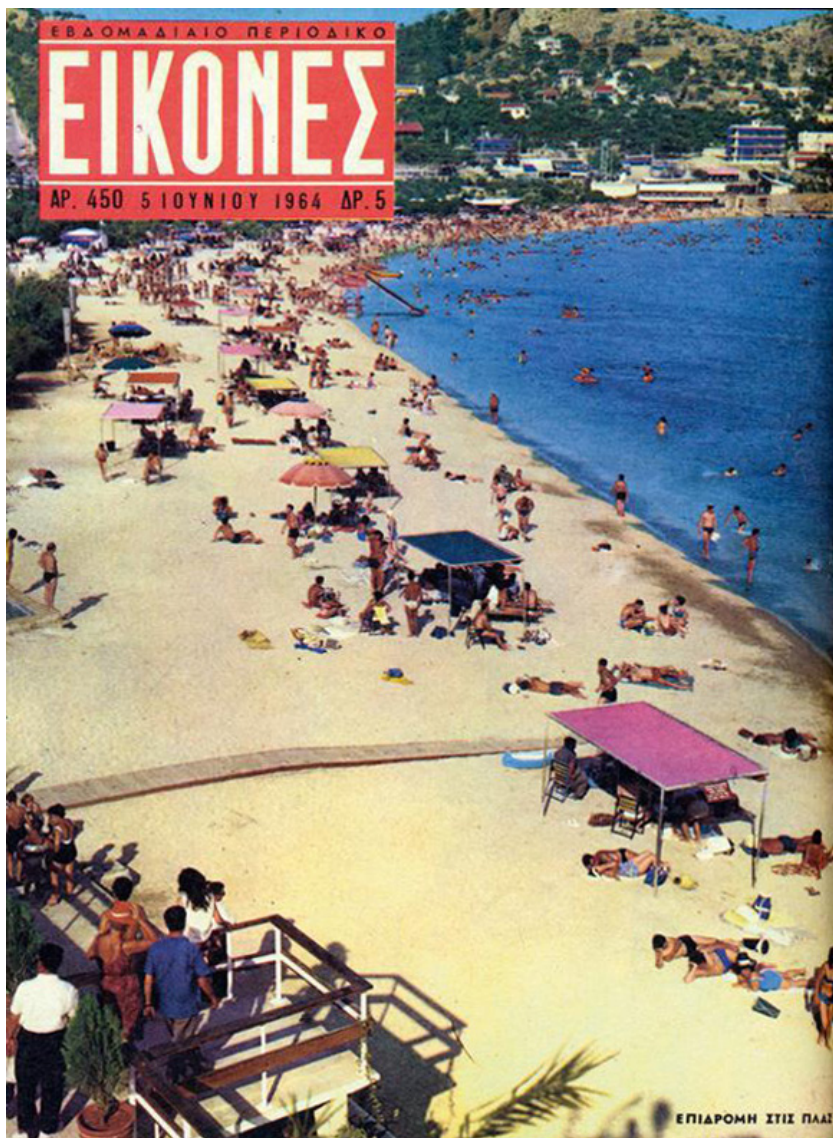
03 | Ο Αστέρας Βουλιαγμένης το καλοκαίρι του 1957.

04 | Η παραλία της Λούτσας, 1960.

05 | Υπόστεγο καφενείου στην παραλία της Λούτσας, 1964.

06 | Εξώφυλλο περιοδικού τη δεκαετία του 1960.

Συγκρότηση εργασίας

Η επιλογή να διερευνηθούν οι συγκεκριμένοι οικισμοί προέκυψε από το γεγονός ότι χτίστηκαν την ίδια περίπου εποχή στα μέσα της δεκαετίας του 1960 και απευθύνονται σε τρεις διαφορετικές κατηγορίες οικιστών ως προς τα κοινωνικά τους χαρακτηριστικά και την οικονομική τους επιφάνεια, καθιστώντας τους επιλεγμένους οικισμούς αντιπροσωπευτικούς.

- Ο οικισμός στις Σπέτσες για τον επαγγελματικό κλάδο των Ελλήνων Μηχανικών.
- Ο παραθεριστικός οικισμός στη Χαλκιδική για το Ανώτατο Διδακτικό Προσωπικό του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

- Ο οικισμός στο Πόρτο Ράφτη ως μία ιδιωτική πρωτοβουλία της αθηναϊκής ελίτ.

Το ερευνητικό υλικό της εργασίας συγκροτείται σε τρία κεφάλαια, ένα ανά οικισμό. Κάθε κεφάλαιο περιλαμβάνει τρία υποκεφάλαια. Στο πρώτο περιγράφεται το εγχείρημα για τη δημιουργία κάθε οικισμού. Στο δεύτερο αναλύεται η θέση και η δομή κάθε οικισμού, ενώ στο τρίτο αναλύεται η αρχιτεκτονική του.

Ερευνητικά ερωτήματα

Τα ερευνητικά ερωτήματα που θα επιχειρήσει να απαντήσει η ερευνητική εργασία είναι τα παρακάτω:

- Εντοπίζονται διαφοροποιήσεις ανάμεσα στους οργανωμένους παραθεριστικούς οικισμούς και σε παραθεριστικούς οικισμούς που προέκυψαν με ατομικές πρωτοβουλίες των ιδιωτών και που εντοπίζονται εντονότερα οι διαφορές αυτές;
- Εντοπίζονται κοινές προσεγγίσεις στη δομή των υπό μελέτη οργανωμένων παραθεριστικών οικισμών; Αν ναι ποιος ο κοινός άξονας και πως αυτό ερμηνεύεται;
- Εντοπίζονται σχέσεις με την παράδοση στο πεδίο της δομής των οικισμών και της αρχιτεκτονικής των κατοικιών τους και πως αυτό ερμηνεύεται;
- Διακρίνονται ομοιότητες στις τυπολογίες των κατοικιών κάθε οικισμού και πως ερμηνεύονται;
- Εμφανίζεται χωρικό αποτύπωμα της διαφοροποίησης των κοινωνικών τάξεων των οικιστών στους υπό μελέτη οικισμούς; Και πως αυτό ερμηνεύεται;

EYPHMATA

Η ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ ΤΩΝ ΟΙΚΟΔΟΜΙΚΩΝ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ. ΣΥΝΤΟΜΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ

Οι οικοδομικοί συνεταιρισμοί είχαν ως κοινό στόχο την εξασφάλιση κατοικίας κύριας ή παραθεριστικής στα μέλη του εκάστοτε συνεταιρισμού. Σήμερα εντοπίζονται συνολικά 155 οικισμοί, περίπου, εκ των οποίων οι 139 αφορούν την παραθεριστική κατοικία, ενώ οι 16 την κύρια κατοικία.³

Στην προσπάθεια καταγραφής των συνεταιρισμών που ιδρύθηκαν υπήρξε δυσκολία, γιατί πολλοί από αυτούς είτε στη συνέχεια καταργήθηκαν, είτε εκτάσεις, οι οποίες αγοράστηκαν δεν είχαν ξεκάθαρο ιδιοκτησιακό καθεστώς ή δεν μπορούσαν να αποκτήσουν σαφείς όρους δόμησης που θα επέτρεπαν την ανέγερση των κατοικιών. Λίγοι είναι οι συνεταιρισμοί που κατάφεραν να υλοποιηθούν και συχνά με παρέκκλιση από τις αρχικές προσδοκίες.

ΟΙΚΟΔΟΜΙΚΟΙ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΙ ΓΙΑ ΜΟΝΙΜΗ ΚΑΤΟΙΚΗΣΗ

Οι οικοδομικοί συνεταιρισμοί κάνουν την εμφάνιση τους στον ελληνικό χώρο στις αρχές της δεκαετίας του 1950. Ο νόμος, ο οποίος αφορά γενικά τους συνεταιρισμούς, χρονολογείται ήδη από το 1915, με τον νόμο Ν.602/1915 «Περί συνεταιρισμών». Ο πρώτος ορισμός που αναφέρεται στους οικοδομικούς συνεταιρισμούς εμφανίζεται με τη θέσπιση του Α.Ν. 201/1967, όπου σύμφωνα με την κείμενη νομοθεσία «οικοδομικός συνεταιρισμός είναι κάθε συνεταιρισμός που έχει από το καταστατικό του αποκλειστικό σκοπό την εξασφάλιση για τα μέλη του κατοικιών σε αστικές ή παραθεριστικές περιοχές ή την εν γένει αναμόρφωση, ανάπλαση και εξυγίανση περιοχών κατοικίας προς όφελος μόνο των μελών του».⁴

Οι οικοδομικοί συνεταιρισμοί αποτελούσαν «μηχανισμό οργανωμένης ιδιωτικής πολεοδόμησης και με την εφαρμογή τους θα περιόριζαν το φαινόμενο της άναρχης δόμησης».⁵ Βασικός στόχος των οικοδομικών συνεταιρισμών ήταν η εξασφάλιση κατοικίας, κύριας ή παραθεριστικής, στα μέλη του εκάστοτε συνεταιρισμού. Τα μέλη των οικοδομικών συνεταιρισμών ανήκαν στον ίδιο επαγγελματικό κλάδο. Η εμφάνιση των οικοδομικών συνεταιρισμών αποσκοπούσε στην οργάνωση των κοινωνικών ομάδων προς την ομαδική εξασφάλιση ιδιοκτησίας και παραγωγής κατοικίας για την προστασία των ασθενέστερων οικονομικά ομάδων από την εκμετάλλευση γης από επιχειρηματίες και την πώληση οικοπέδων σε πολύ υψηλές τιμές για τη μεσαία τάξη.⁶ Τα μέλη των οικοδομικών συνεταιρισμών αποτελούνταν από χαμηλά έως μεσαία εισοδήματα. Οι πρώτοι οικοδομικοί συνεταιρισμοί που αναδύθηκαν ήταν αστικοί με στόχο την εξασφάλιση στέγης στα μέλη του συνεταιρισμού, στις μητροπόλεις, «στα πλαίσια της ραγδαίας αστικοποίησης από την μετακίνηση του πληθυσμού από την περιφέρεια προς τα αστικά κέντρα».⁷

³ Κολοβού Εύη (επιμ.), *αειχώρος, Κείμενα Πολεοδομίας, Χωροταξίας και Ανάπτυξης*, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας, 2016, σελ. 32.

⁴ Πετρόπουλος Παναγιώτης, *Διερεύνηση του ζητήματος των Οικοδομικών Συνεταιρισμών στην Ελλάδα*, Διπλωματική εργασία, Σχολή Αγρονόμων Τοπογράφων Μηχανικών ΕΜΠ, Αθήνα 2009, σελ. 12.

⁵ Γιώργης Νικόλας, *Οικοδομικοί Συνεταιρισμοί: Αντιμετώπιση προβλημάτων και προοπτικές ανάπτυξης*, Διπλωματική εργασία, Σχολή Ηλεκτρολόγων Μηχανικών και Μ/Υ ΕΜΠ, Αθήνα 2020, σελ. 15.

⁶ Πετρόπουλος Παναγιώτης, ο.π., σελ. 13.

⁷ Γιώργης Νικόλας, ο.π., σελ. 16.

ΠΑΡΑΘΕΡΙΣΤΙΚΟΙ ΟΙΚΟΔΟΜΙΚΟΙ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΙ

Η ιδέα των παραθεριστικών οικοδομικών συνεταιρισμών κάλυπτε την ανάγκη της παραθεριστικής κατοικίας. «Η παραθεριστική κατοικία αναπτύχθηκε ως μαζικό φαινόμενο, κυρίως κατά τις δεκαετίες του 1960 και 1970 και λιγότερο τις δεκαετίες 1980 και 1990. Η διαδικασία παραγωγής παραθεριστικής κατοικίας αποτέλεσε, κατά κάποιο τρόπο, ετεροχρονισμένη συνέχεια των διαδικασιών οικιστικής ανάπτυξης στον αστικό χώρο. Η κατά παραγγελία οικοδόμηση με έντονο στοιχείο ιδιοκατασκευής και συχνή πρακτική αυθαίρετης δόμησης «μεταφέρεται» σε χώρους παραθερισμού την εποχή που φθίνει στον αστικό χώρο».

Ο τρόπος παραγωγής και οικειοποίησης της παραθεριστικής κατοικίας που προκύπτει από την κατάτμηση γης, αγορά αγροτεμαχίου, ιδιοκατασκευή και πρακτική αυθαίρετης δόμησης εκτός σχεδίου κορυφώθηκε στα μέσα με τέλη της δεκαετίας του 1970. Αφορούσε μεγάλο αριθμό χαμηλών και μεσαίων κοινωνικών στρωμάτων και «ανταποκρινόταν σε κοινωνικά αιτήματα απόκτησης γης και στέγης».⁸

Με το πέρασμα του χρόνου και με τη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου οι συνεταιρισμοί στράφηκαν στην αγορά εκτάσεων κυρίως σε παραθαλάσσιες περιοχές, καθώς και σε ειδυλλιακές τοποθεσίες στην εξοχή με σκοπό να ικανοποιήσουν το όνειρο για παραθεριστική κατοικία. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα την πραγματοποίηση κοντινών αποδράσεων, την ποιοτική αναβάθμιση της ζωής των μελών του και την ξεκούραση τους.⁹

07 | Έντυπη διαφήμιση εποχής.

⁸ Κωνσταντινίδη Μαρία, *Λαυρεωτική: Οικιστική Δομή - Προβλήματα - Προοπτικές*, Διπλωματική εργασία, Σχολή Αγρονόμων και Τοπογράφων Μηχανικών ΔΠΜΣ Γεωπληροφορική ΕΜΠ, Αθήνα 2010, σελ. 121-122.

⁹ Γιώργης Νικόλας, ο.π., σελ. 16.

ΤΡΕΙΣ ΠΕΡΙΠΤΩΣΕΙΣ ΠΑΡΑΘΕΡΙΣΤΙΚΩΝ ΟΙΚΟΔΟΜΙΚΩΝ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΩΝ

I. Ο οικισμός στο Λιγονέρι Σπετσών του Δημήτρη και της Σουζάνας Αντωνακάκη, του Δημήτρη Ποτήρη και της Έφης Τσαρμακλή.

II. Ο Οικοδομικός Συνεταιρισμός Ανωτέρου Διδακτικού Προσωπικού του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, αρχιτέκτων Θαλής Αργυρόπουλος στη Βουρβουρού της Σιθωνίας Χαλκιδικής.

III. Ο παραθεριστικός οικισμός «Απολλώνιο» στο Πόρτο Ράφτη του Κωνσταντίνου Δοξιάδη.

Ο ΟΙΚΙΣΜΟΣ «ΤΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ» ΣΤΙΣ ΣΠΕΤΣΕΣ

Μία «νησίδα» σε ένα νησί του Αργοσαρωνικού

ΤΟ ΕΓΧΕΙΡΗΜΑ

Το εγχείρημα για τη δημιουργία του παραθεριστικού οικισμού στις Σπέτσες χρονολογείται στο δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1960. Αρκετά χρόνια νωρίτερα, σημαντικό ρόλο για το νησί διαδραματίζει ο μέγας ευεργέτης Σωτήρης Ανάργυρος, ο οποίος επέστρεψε στη γενέτειρά του το 1900 και αφοσιώθηκε στην ενίσχυση της παρακμάζουσας τότε τοπικής κοινωνίας. Αγόρασε αρκετά μεγάλο ποσοστό από την έκταση του νησιού, το οποίο μετέτρεψε σε πευκόδασος και σε συνεργασία με τις τοπικές αρχές ανέλαβε την εκπόνηση δημοσίων έργων. Το 1911 ξεκίνησε την ανέγερση του ξενοδοχείου Ποσειδώνιο, σε σχέδια του αρχιτέκτονα Παναγιώτη Ζιζηλα, με στόχο να προσελκύσει την μεγαλοαστική τάξη της πρωτεύουσας και τους ομογενείς του εξωτερικού.

Σημείο σταθμό για την προσφορά του αποτέλεσε η ίδρυση και λειτουργία της Αναργυρείου και Κοργιαλενείου Σχολής Σπετσών, η οποία αναβάθμισε το πολιτιστικό επίπεδο του νησιού. Επιπλέον, τη δεκαετία του 1950 η τουριστική ανάπτυξη στο νησί ενισχύεται με κρατική πρωτοβουλία. Στην τουριστική ανάπτυξη συμβάλει και η τακτική ακτοπλοϊκή σύνδεση των Σπετσών με τον Πειραιά. Την ίδια δεκαετία το 1960, κτίζεται και το Ξενία Σπετσών, ένα ξενοδοχείο ορόσημο στην ιστορία των εν λόγω ξενοδοχείων, σε σχέδια του Φίλιππου Βώκου.¹⁰

Παράλληλα με τον καθοριστικό ρόλο του Σωτήρη Ανάργυρου το 1965 ιδρύεται ο ΠΟΣΜΕΔΕ, ο Πανελλήνιος Οικοδομικός Συνεταιρισμός Μηχανικών Εργοληπτών Δημοσίων Έργων με σκοπό την εξασφάλιση στα μέλη του παραθεριστικής κατοικίας. Ο ΠΟΣΜΕΔΕ συστήνεται την εποχή που έχουν αρχίσει να εμφανίζονται οι συνεταιρισμοί, οι οποίοι αποτελούνται από άτομα που ανήκουν στον ίδιο ευρύτερο επαγγελματικό κλάδο. Ο συνεταιρισμός αναζητά παραθαλάσσια έκταση γης προκειμένου να πετύχει τη βέλτιστη απόδοση της επένδυσής του. Εξετάζονται αρκετές περιοχές, αλλά τελικά, την ίδια χρονιά, τα μέλη του συνεταιρισμού επιλέγουν το νησί των Σπετσών, «καθώς οι κοσμοπολίτικες Σπέτσες είχαν καταξιωθεί στην αντίληψη των Αθηναίων». Τον Ιούλιο του 1965 προτείνεται η αγορά της συγκεκριμένης έκτασης στις Σπέτσες και τον Σεπτέμβρη του ίδιου έτους εγκρίνεται η αγορά της.¹¹

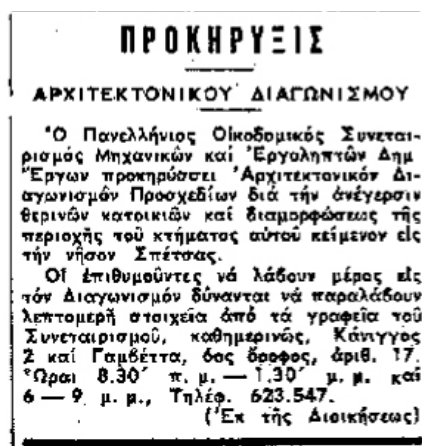

08 | Το Ξενία Σπετσών.

¹⁰ Αναστασιάδης Δ., Κοκολάκης Γ., *παραθεριστικός οικισμός στις Σπέτσες*, Διάλεξη, Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΕΜΠ, Αθήνα 2012-2013, σελ. 9-10.

¹¹ Τουρνικιώτης Παναγιώτης, *Ο ΟΙΚΙΣΜΟΣ, Ίδρυση/ Ιστορικό*, ΟΙΚΙΣΜΟΣ ΛΙΓΟΝΕΡΙ ΣΠΕΤΣΩΝ, 2020, Διαδικτυακός ιστότοπος: <https://www.oikismosligoneri.com/history>

Ο ΠΟΣΜΕΔΕ προκηρύσσει αρχιτεκτονικό διαγωνισμό,¹² όπως φαίνεται και στο φύλλο της εφημερίδας «ΤΟ ΒΗΜΑ» το Νοέμβριο του 1965: «Ο Πανελλήνιος Οικοδομικός Συνεταιρισμός Μηχανικών και Εργοληπτών Δημ. Έργων προκηρύσσει Αρχιτεκτονικόν Διαγωνισμόν Προσχεδίων δια την ανέγερσιν θερινών κατοικιών και διαμορφώσεως της περιοχής του κτήματος αυτού κείμενον εις τη νήσον Σπέτσας».¹³ Ο Παναγιώτης Τουρνικιώτης αναφέρει ότι *Ήταν μια πρωτοποριακή επιλογή που απέβλεπε στην οικοδόμηση ενός πρότυπου οικισμού σε αντίθεση με τη συνήθη πρακτική των συνεταιρισμών που μοίραζαν οικόπεδα*.¹⁴ Ο αρχιτεκτονικός διαγωνισμός στόχευε στη μελέτη 210 θερινών κατοικιών και στη διαμόρφωση της περιοχής γύρω από αυτές. Στο διαγωνισμό έλαβαν μέρος σημαντικοί αρχιτέκτονες της εποχής. Το πρώτο βραβείο κέρδισαν ο Δημήτρης και η Σουζάνα Αντωνακάκη,¹⁵ ο Δημήτρης Ποτήρης και η Έφη Τσαρμακλή, το δεύτερο βραβείο έλαβαν οι αρχιτέκτονες Αντώνης Γεωργιάδης και Βασίλης Γρηγοριάδης και το τρίτο βραβείο απονεμήθηκε στους αρχιτέκτονες Κωνσταντίνο Δεκαβάλλα, Μαίρη Κοφινά και Νίκο Λόντο.¹⁶

09 | Απόκομμα της εφημερίδας «ΤΟ ΒΗΜΑ», 1965.

¹² Οι αρχιτεκτονικοί διαγωνισμοί αποτελούν μία γενναιοδωρή προσφορά των αρχιτεκτόνων στο κοινωνικό σύνολο. Επιτρέπουν στους συμμετέχοντες να μελετήσουν και να επιλύσουν ένα συγκεκριμένο πρόβλημα αρχιτεκτονικής σύνθεσης, να αντιμετωπίσουν με τις θεωρητικές τους απόψεις την οργάνωση του χώρου και να έρθουν αντιμέτωποι με πολύπλοκα ζητήματα που αφορούν την αρχιτεκτονική πρακτική. Η συμμετοχή σε αρχιτεκτονικό διαγωνισμό αποτελεί «υπεύθυνη και συνειδητή συμμετοχή στο αρχιτεκτονικό γίγνεσθαι [...] και ευκαιρία για τη διατύπωση των απόψεων που αναφέρονται τελικά στην κρίσιμη σχέση πολιτισμού και αρχιτεκτονικής». Θέματα χώρου + τεχνών, 25/1994, σελ. 52.

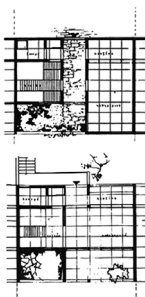
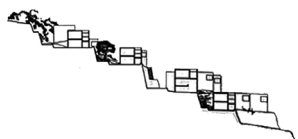
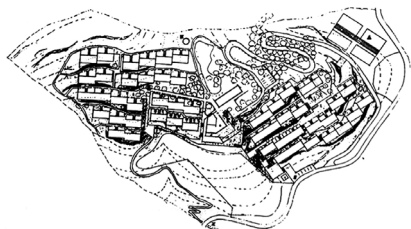
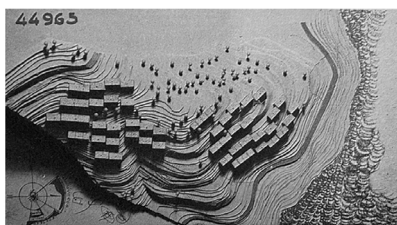
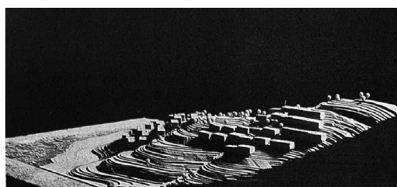
¹³ Εφημερίδα «ΤΟ ΒΗΜΑ», Πέμπτη 25 Νοεμβρίου 1965, Αρχείο Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

¹⁴ Τουρνικιώτης Παναγιώτης, ο.π.

¹⁵ Ο Δημήτρης και η Σουζάνα Αντωνακάκη υπήρξαν ιδρυτικά μέλη του Εργαστηρίου 66. Το Εργαστήριο 66 ιδρύθηκε το 1960 και συνιστά ένα από τα μεγαλύτερα γραφεία αρχιτεκτονικών, οικιστικών και χωροταξικών μελετών με διεθνή ακτινοβολία. Το Εργαστήριο 66 έχει σχεδιάσει και κατασκευάσει μεγάλο αριθμό κτιρίων, όπως κατοικίες, εκπαιδευτικά και δημόσια κτίρια. Ο παραθεριστικός οικισμός στις Σπέτσες αποτελεί ένα πρώιμο έργο του εργαστηρίου.

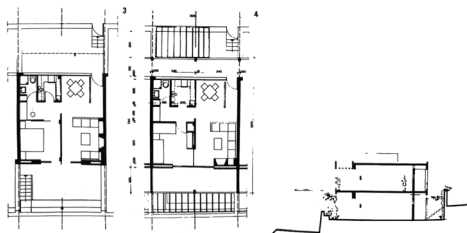
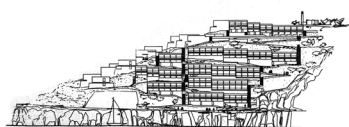
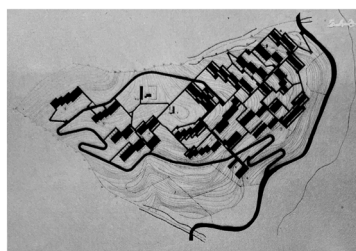
¹⁶ Θερινές κατοικίες οικοδομικού συνεταιρισμού μηχανικών και εργοληπτών στις Σπέτσες, Αρχιτεκτονικά Θέματα 1/1967, Τ.Ε.Ε., σελ. 269-171.

Η πρόταση που κέρδισε ήταν η αφετηρία μιας εξελικτικής πορείας σχεδιαστικού προβληματισμού μέχρι την έκδοση της οικοδομικής άδειας το 1967, για την υλοποίηση των παραθεριστικών κατοικιών, έναν χρόνο περίπου μετά από τον αρχιτεκτονικό διαγωνισμό. Σύντομα οι αρχιτέκτονες του Εργαστηρίου 66 αναγκάζονται να απομακρυνθούν από το έργο και ο συνεταιρισμός αποφασίζει να προχωρήσει τα έργα με άλλη αρχιτέκτονα. Ακολούθησε αναθεώρηση της άδειας το 1968. Η κατασκευή στη συνέχεια προχώρησε με αρκετά προβλήματα και το 1973 οι παραθεριστικές κατοικίες παραδόθηκαν με μπετά και τούβλα στους ιδιοκτήτες. Την ολοκλήρωση της εκάστοτε κατοικίας ανέλαβαν οι οικιστές, οι οποίοι στην πλειοψηφία ήταν αρχιτέκτονες και μηχανικοί.¹⁷

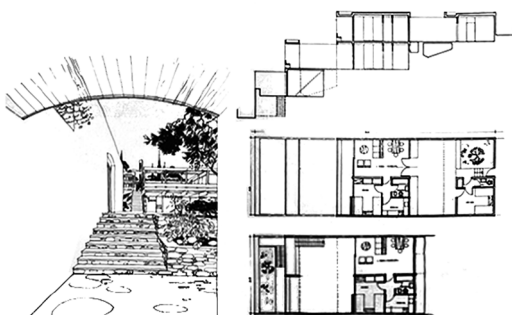

10 | 1ο βραβείο: αρχιτέκτονες
Δ. Αντωννάκης, Σ. Αντωννάκη, Δ. Ποτήρης, Ε. Τσαρμακλή.

¹⁷ Τουρνικιώτης Παναγιώτης, ο.π.

11 | 2ο βραβείο: αρχιτέκτονες
Α. Γεωργιάδης, Β. Γρηγοριάδης.

12 | 3ο βραβείο: αρχιτέκτονες
Κ. Δεκαβάλλας, Μ. Κοφινά, Ν. Λόντος.

13 | Αεροφωτογραφία με χωροθέτηση του κτήματος, 1967.

Η ΘΕΣΗ

Ο παραθεριστικός οικισμός στις Σπέτσες βρίσκεται στην περιοχή Λιγονέρι, στις βόρειες ακτές του νησιού απέναντι από το Πόρτο Χέλι. Σε κοντινή απόσταση από το κέντρο του νησιού, η θέση του κτήματος καθίσταται ιδιαίτερα προνομιακή, καθώς καταλαμβάνει μία πλαγιά με θέα την Πελοπόννησο, την Ύδρα και τη Δοκό. Πρόκειται για ένα οικόπεδο με έντονες κλίσεις, το οποίο απέχει 3,5 χιλιόμετρα από την Ντάπια, το κέντρο του νησιού, 3 χιλιόμετρα από το λιμάνι των Σπετσών και η προσπέλαση σε αυτό γίνεται μέσω επαρχιακού δρόμου. Η τοποθεσία του οικισμού σε λόφο με βορειοανατολικό προσανατολισμό, καθίσταται ιδανική για θερινές κατοικίες, καθώς απέχει 800 μέτρα από την παραλία του Λιγονερίου, η οποία είναι προσπελάσιμη με δρόμο εντός του οικισμού και έπειτα με μονοπάτι. Επιπλέον, ο οικισμός βρίσκεται ανάμεσα στις παραλίες Λιγονέρι και Καϊκι. Η απόσταση από τις εν λόγω παραλίες είναι 1,2 χιλιόμετρα και 1,7 χιλιόμετρα, αντίστοιχα, και η πρόσβαση σε αυτές πραγματοποιείται μέσω παραλιακής οδού. Η τοποθεσία κρίθηκε κατάλληλη για τη δημιουργία του παραθεριστικού οικισμού, καθώς απέχει 2,1 χιλιόμετρα από την Αναργύρειο και Κοργιαλένιο Σχολή και 1,6 χιλιόμετρα από το Ξενία Σπετσών, το οποίο εγκαθίστανται την ίδια δεκαετία.

14 | Αεροφωτογραφία του οικισμού, όπου διακρίνεται το Ξενία Σπετσών.

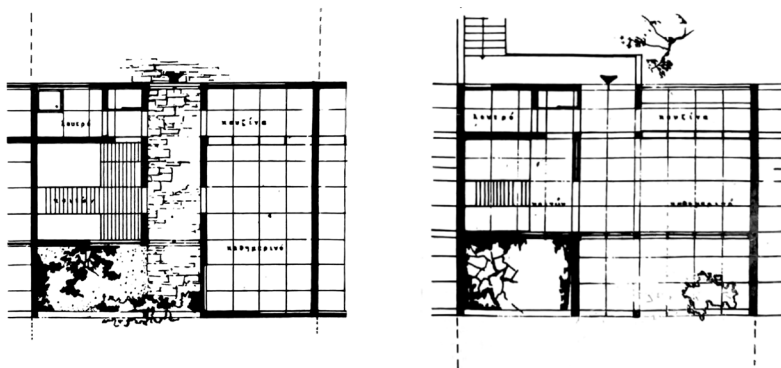

Η ΔΟΜΗ

Η πευκόφυτη πλαγιά στο Λιγονέρι αποτελεί το κυρίαρχο φόντο του παραθεριστικού οικισμού και ταυτόχρονα το ενοποιητικό στοιχείο του. Το Εργαστήριο 66 με την πρώτη θέση στο διαγωνισμό που διοργάνωσε ο ΠΟΣΜΕΔΕ πρότεινε μία λύση, η οποία ενσωμάτωνε με συνέπεια όλες τις θεωρητικές απόψεις του Εργαστηρίου.¹⁸ Η πρόταση για τον διαγωνισμό αναπτύσσει τον οικισμό πάνω στο ήδη διαμορφωμένο έδαφος, σε επίπεδα με «λιθιές» παράλληλα με τις τοπογραφικές καμπύλες. Ο οικισμός καλύπτει μία έκταση 55, περίπου, στρεμμάτων.

Κύριο μέλημα των αρχιτεκτόνων ήταν ο σχεδιασμός δύο τύπων μονάδας κατοικίας (του ισογείου και του ορόφου) και ο τρόπος που αυτή πολλαπλασιαζόμενη, η μία δίπλα στην άλλη, συγκροτεί το σύνολο του οικισμού με τη δημιουργία συστάδων. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να δημιουργηθούν δύο συστάδες, όπου η καθεμία είχε δικό της προσανατολισμό.

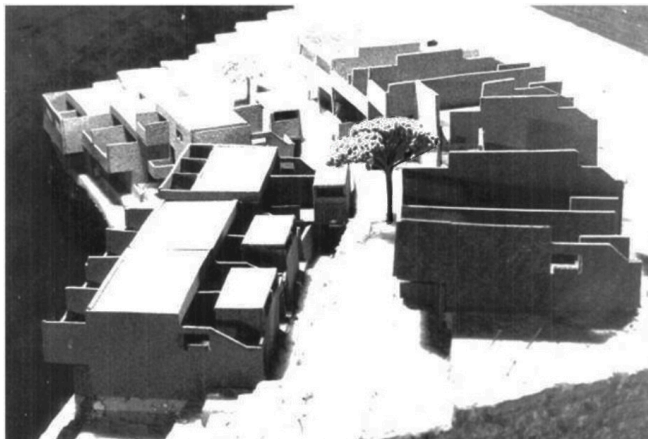

15 | Η επαναλαμβανόμενη μονάδα, του ισογείου (αριστερά) και του ορόφου (δεξιά), που κέρδισε τον αρχιτεκτονικό διαγωνισμό.

¹⁸ Κύρια χαρακτηριστικά του Εργαστηρίου 66 αποτελούν η συλλογικότητα και η στενή αλληλεξάρτηση θεωρίας και πράξης. Ο κάναβος και η πορεία συνιστούν δύο κύριες συνθετικές αρχές πάνω στις οποίες στηρίχθηκε το έργο του γραφείου. Ο Τζώνης Αλέξανδρος και η Lefavre Laine αναλύοντας το έργο των Αντωνακάκη παρατηρούν ότι οι εν λόγω οργανωτικές αρχές επαναλαμβάνονται και αναφέρουν χαρακτηριστικά ότι ο κάναβος αποτελεί την τάξη με την οποία κάθε στοιχείο του χώρου έχει σχηματοποιηθεί και οροθετηθεί - και η πορεία-συνιστά τη σειρά με την οποία οι "τόποι" έχουν χωροθετηθεί σε σχέση με μια κίνηση. Οι δύο αυτές επαναλαμβανόμενες αρχές ισορροπούν και συγχωνεύονται τις περισσότερες φορές σε μια καλά συγκροτημένη ενότητα. Τζώνης Αλέξανδρος, Lefavre Liane, *Ο κάναβος και η πορεία. Μια εισαγωγή στο έργο του Δημήτρη και της Σουζάννας Αντωνακάκη, και μερικές προκαταρκτικές σκέψεις γύρω από την ιστορία της σύγχρονης ελληνικής αρχιτεκτονικής κουλτούρας*, Αρχιτεκτονικά θέματα, 15/1981, σελ. 164. Οι ίδιοι επισημαίνουν ακόμη ότι το μονοπάτι/η πορεία/ο περίπατος δεν είναι μόνον ένα λειτουργικό στοιχείο όπως ένας διάδρομος που συνδέει δύο σημεία. Είναι μάλλον μία δήλωση του ανθρώπου που ακόμα και στο κενό μεταφέρει τον απόηχο της ανθρώπινης φωνής, της συνάντησης και συνεύρεσης των ανθρώπων. Το έργο του Δημήτρη και της Σουζάννας Αντωνακάκη εκτός από την πίστη στις παραπάνω αρχές, χαρακτηρίζεται και από τη συνέπεια τους σε βασικά ζητήματα της αρχιτεκτονικής. Η σχέση με τον τόπο, με το τοπίο, το πλαίσιο αναφοράς και το περιβάλλον σε συνάρτηση με τα υλικά και το χρώμα που συνιστά η εκάστοτε τοποθεσία απασχολούσαν τους αρχιτέκτονες σε κάθε έργο το οποίο καλούνταν να σχεδιάσουν. Όλα αυτά έρχονταν σε απόλυτη συνάρτηση με την οργάνωση του κτίσματος με τον αστικό ιστό ή τον προσανατολισμό, τη θέα και το φωτισμό. Επιπλέον, συνθετικές αρχές αποτελούσαν η κίνηση και η στάση, η σχέση του μέσα με το έξω, οι καθ' ύψος σχέσεις και η συμμετρία. Η πάλι ανάμεσα στο μέσα με το έξω είναι έντονη και το κτίριο μαρτυρά αυτή τη σύγκρουση του χώρου που περιορίζεται στο εσωτερικό και σπρώχνει με εξοχές την επιδερμίδα του κτιρίου για να γίνει ένα με το έξω. Κωνσταντίνου Ηλίας, *Για την αρχιτεκτονική του Δημήτρη και της Σουζάννας Αντωνακάκη*, Θέματα χώρου + τεχνών, 25/1994, σελ. 18-24.

Οι 220 κατοικίες που κατασκευάστηκαν αρθρώθηκαν γύρω από ένα κέντρο, το οποίο αποτελεί σημείο συνάντησης για την νέα «κοινότητα». Σε αυτό το κέντρο χωροθετούνται κοινόχρηστες λειτουργίες, καταστήματα τροφίμων, παιδική χαρά και εντευκτήριο.¹⁹ Στην προσπάθεια των μελετητών για την ελάχιστη παρέμβαση στο φυσικό τοπίο συγκαταλέγονται ο σχεδιασμός δικτύου πεζόδρομων και η αποφυγή χάραξης δρόμων, με στόχο τον περιορισμό του αυτοκινήτου. Για τη διευκόλυνση των κινήσεων καθ' ύψος πρότειναν την κατασκευή δύο αναβατοριών, τα οποία θα διευκόλυναν τις προσβάσεις από τον επαρχιακό δρόμο ως την κορυφή του οικισμού.²⁰

Στη μακέτα του πρώτου βραβείου του διαγωνισμού, αποτυπώνονται οι προθέσεις των αρχιτεκτόνων για τη σχέση της μονάδας με το σύνολο και της φύσης με τα κτίσματα. Φύση και κτίριο συνομιλούν. Τα αρχικά σχέδια των κατοικιών της ομάδας που κέρδισε τον αρχιτεκτονικό διαγωνισμό, το 1966, τροποποιήθηκαν το 1967 για να πληρούν τις προϋποθέσεις του ΓΟΚ. Έπειτα από τις τροποποιήσεις εκδίδεται η πρώτη άδεια με τίτλο «νέα διώροφη πολυκατοικία». Ωστόσο, παρά την έγκριση της άδειας, οι αρχιτέκτονες εκπόνησαν μία λεπτομερέστερη μελέτη κατ'αλληγορία στο σχεδιασμό δύο τύπων κατοικιών. Προκειμένου να πετύχουν την καλύτερη δυνατή οπτική ποικιλία του συνόλου και την καλύτερη προσαρμογή στο φυσικό ανάγλυφο σχεδίασαν μία στενομέτωπη κατοικία 84τμ. και μία πλατυμέτωπη κατοικία 76τμ..²¹ Οι αρχιτέκτονες αναφέρουν χαρακτηριστικά ότι «Στόχος μας είναι η ενότητα στην ποικιλία». Η ποικιλία εφαρμόζεται με τους δύο τύπους κατοικιών και τη μεταξύ τους ολίσθηση κατά την οριζόντια και κατακόρυφη διεύθυνση και η ενότητα επιτυγχάνεται από την ολίσθηση σε ένα είδος κανάβου.²² Οι δύο τύποι κατοικίας σχεδιάστηκαν με τη χρήση εσωτερικού κανάβου για την τυποποίηση της κατασκευής.

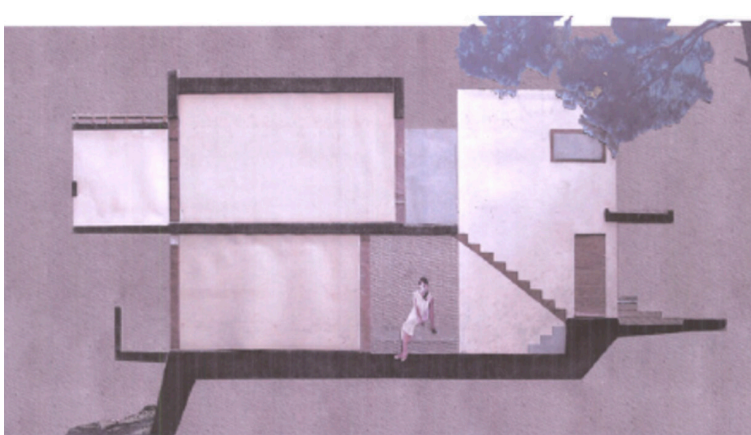
16 | Η μακέτα του πρώτου βραβείου του αρχιτεκτονικού διαγωνισμού, 1966.

¹⁹ Αρχιτεκτονικά Θέματα 1/1967, ο.π., σελ. 269.

²⁰ Αναστασιάδης Δ., Κοκολάκης Γ., ο.π., σελ. 19.

²¹ Οι κατοικίες ακολούθησαν δύο τύπους. Τον τύπο Α με διαστάσεις 4.20x10.00μ. και τον τύπο Β με διαστάσεις 5.00x7.60μ..

²² Απόσπασμα ομιλίας: Αναστασιάδης Δ., Κοκολάκης Γ., 2016, <https://www.blod.gr/lectures/paratheristikos-oikismos-stis-spetses-idea-ylopoiisi-oikeiopoisi/>

17 | Όψη και τομή τυπικής κατοικίας του πρώτου βραβείου του αρχιτεκτονικού διαγωνισμού, 1966.

ΑΔΕΙΑ

Διά τήν ανέγερσιν νέας Διοικητικού Π.Ο.Σ.Μ.Ε.Δ.Ε.
προσθήκην
Διενέργεια επίσκεψιν Π.Ο.Σ.Μ.Ε.Δ.Ε.
υπό τού Π.Ο.Σ.Μ.Ε.Δ.Ε.
ΕΧΟΝΤΕΣ ΥΠ' ΟΨΕΙ

- 1) Την από 9.9.66 αίτησιν του κ. Π.Ο.Σ.Μ.Ε.Δ.Ε. περί χορηγήσεως οικοδομικής άδειας προς έκτελεσιν τών ως άνω εργασιών, ως και τά σχετικά υποβληθέντα σχέδια κλπ. στοιχεία.
- 2) Την υπό του τεχνικού υπαλλήλου της καθ' ήμας υπηρεσίας Α. ΦΙΛΙΠΠΗ γνωσμένην αυτοψίαν επί του ως άνω ακινήτου, βάσει τών υποδειχθέντων αὐτῷ ὁρίων καί Στοιχείων καί Μελέτης ἡς ἂν προκύπτει ὅτι τὸ οὐκώπεδον κεῖται ἐπὶ οἰκοδομίσιμου χώρου, ἔχει τὸ κατὰ νόμον ἀπαιτούμενον ἐμβαδόν, πρόσκωπον καί βάθος.
- 3) Τὸ διὰ τοῦ ἀπὸ 23/10/78 Διατάγματος ἐγκριμένον σχέδιον ρυμοτομίας ἐν τῇ θέσει ταύτῃ.
- 4) Τὴν ὑπὸ τῶν μηχανικῶν κ. κ. Πολυμήχανου δόξαν ἀποχρῆς.
- 5) ὅτι ἡ Σ.Ο.Π. 502/66 Συμβ. ἡρώων καὶ κ. Γ. Π. Δ. Δ. Δ. Δ.

ΕΠΙΤΡΕΠΟΜΕΝ

- Εἰς τὸν αἰτούντα ὅπως προβῇ εἰς τὰς ὡς ἄνω οἰκοδομικὰς ἐργασίας ὑπὸ τοὺς κάτωθι ὅρους:
- 1) Τὸ κύριον ἔργον θὰ ἐκτελεσθῇ ὑπὸ τὴν γενικὴν ἐπιβλέψιν τοῦ ἀναλαμβάνοντος τὴν ἐπιβλέψιν ΑΡΧ. ΠΕΡ. ΠΟΤΑΡΑ - ΑΝΤΩΝΙΑΚΗ - ΓΕΩΡΓΙΑΚΗ - ΓΕΩΡΓΙΑΚΗ
 - 2) Αἱ ἐργασίαι εἰς ὀπισθοκείμενον σκυροδέματος καὶ ἡ θεμελίωσις τῶν εἰς ὀπισθοκείμενον σκυροδέματος κατακορύφων ποιήσονται, ἐφ' ὅσον ἐν τῇ ἐγκριμένῃ μελέτῃ ὑφίστανται ταῦτα, θὰ ἐκτελεσθῶσιν ὑπὸ τὴν ἐπιβλέψιν ΠΕΡ. ΠΟΤΑΡΑ - ΑΝΤΩΝΙΑΚΗ - ΓΕΩΡΓΙΑΚΗ - ΓΕΩΡΓΙΑΚΗ
 - 3) Ὁ ἰδιοκτήτης, ὁ κατασκευαστής καὶ οἱ ἐπιβλέποντες ὀφείλουσι:
 - α) Νὰ τηρήσουν ἀπάσας τὰς περὶ σχεδίων, πόλεως κλπ. τοῦ Κράτους πολεοδομικὰς καὶ οἰκοδομικὰς διατάξεις καὶ τὰς περὶ ἱκνωμάτων ὑγιεινῆς καὶ ἀσφαλείας ἐργασιῶν κειμένας διατάξεις.
 - β) Νὰ ἐκτελέσωσιν ἡμετέρας ἐπὶ τὰς σχέδια καὶ τὰ λοιπὰ στοιχεία τῶν μελετῶν ΑΡΧ. ΠΕΡ. ΠΟΤΑΡΑ - ΑΝΤΩΝΙΑΚΗ - ΓΕΩΡΓΙΑΚΗ - ΓΕΩΡΓΙΑΚΗ - ΣΥΜΒΕΤ.
 - γ) Νὰ τηρήσουν τὰς οἰκοδομικὰς γραμμάς κλπ., ὡς ταῦτα ὀρίζονται εἰς τὸ ὅπισθεν τῆς παρούσης ὑπόμνημα καὶ σκαρίφημα, ὡς καὶ τὸ ὑψόμετρον τὸ ὁρισθὲν παρ' ἡμῶν ἢ ἄλλως παρὰ τοῦ Δήμου ἢ Κοινότητος.
 - δ) Νὰ τηρήσουν τὰς περὶ Ἀεραμύνης τῆς Χώρας κειμένας διατάξεις.
 - 4) Ἀπαγορεύεται ἡ δι' ἱκνωμάτων ἢ οἰκοδομίσμων ὕλων κατάληψις τοῦ πεζοδρομίου ἢ τῆς ὁδοῦ εἰς βάθος μεγαλύτερον τοῦ ὑπὸ τῆς ἀρμοδίας Ἀστυνομικῆς Ἀρχῆς καθορισθέντος καὶ ἐπὶ χρονικὸν διάστημα μεγαλύτερον τῶν 35.67 ἀπὸ σήμερον.

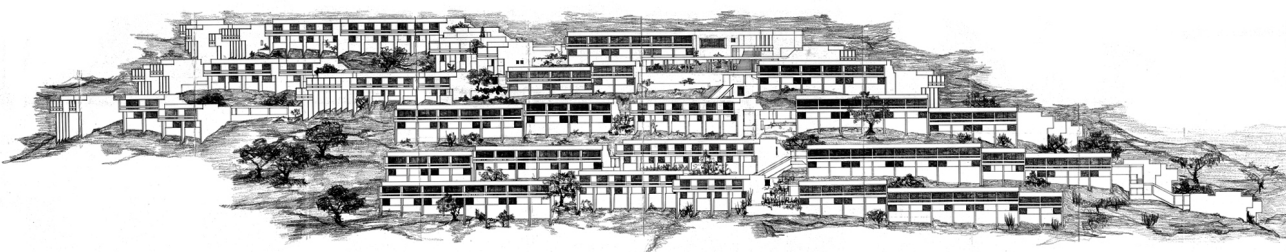
Η ΠΑΡΟΥΣΑ ΑΔΕΙΑ ΙΣΧΥΕΙ ΕΠΙ 6 ΜΗΝΟΝ

- καὶ μόνον ἐφ' ὅσον ἀναθεωρηθῇ ὑπὸ τοῦ ἐνδιαφερομένου
- α) Κατὰ τὴν ἐναρξιν τῆς θεμελίωσεως, β) ὅταν τὰ θεμελιακά φέρωνται εἰς τὸ ὕψος τοῦ ἐξήρους, γ) ὅταν ὁδοὺ ἐξικνεῖται εἰς τὸ ὕψος ἐκάστου ὁρόφου.
- Πᾶσα παράβασις οὐλοδήποτε τῶν ὁρῶν τῆς παρούσης, ἢ ὑπερβάσις αὐτῆς συνεπάγεται τὴν κατάσχεσιν αἰτίας, τὴν διακοπὴν τῶν ἐργασιῶν ὁλοκλήρου τοῦ ἔργου, τὴν ποινικὴν δίωξιν τοῦ ἰδιοκτήτου, τοῦ κατασκευαστοῦ καὶ τοῦ ἐπιβλέποντος καὶ τὴν κατεδάφισιν τῆς ἀντικανονικῆς κατασκευῆς.

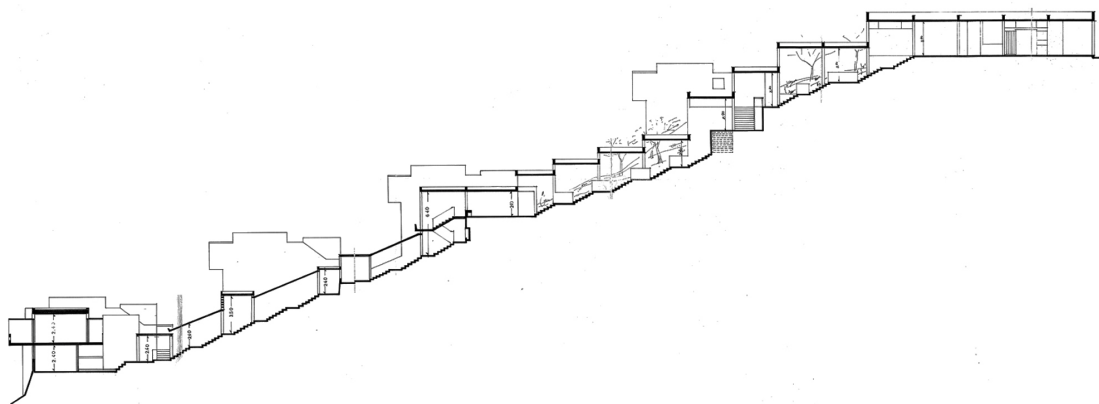
Ἐν Π.Ο.Σ.Μ.Ε.Δ.Ε. τῇ 30.1.1967

Ο ΤΟΜΕΑΡΧΗΣ

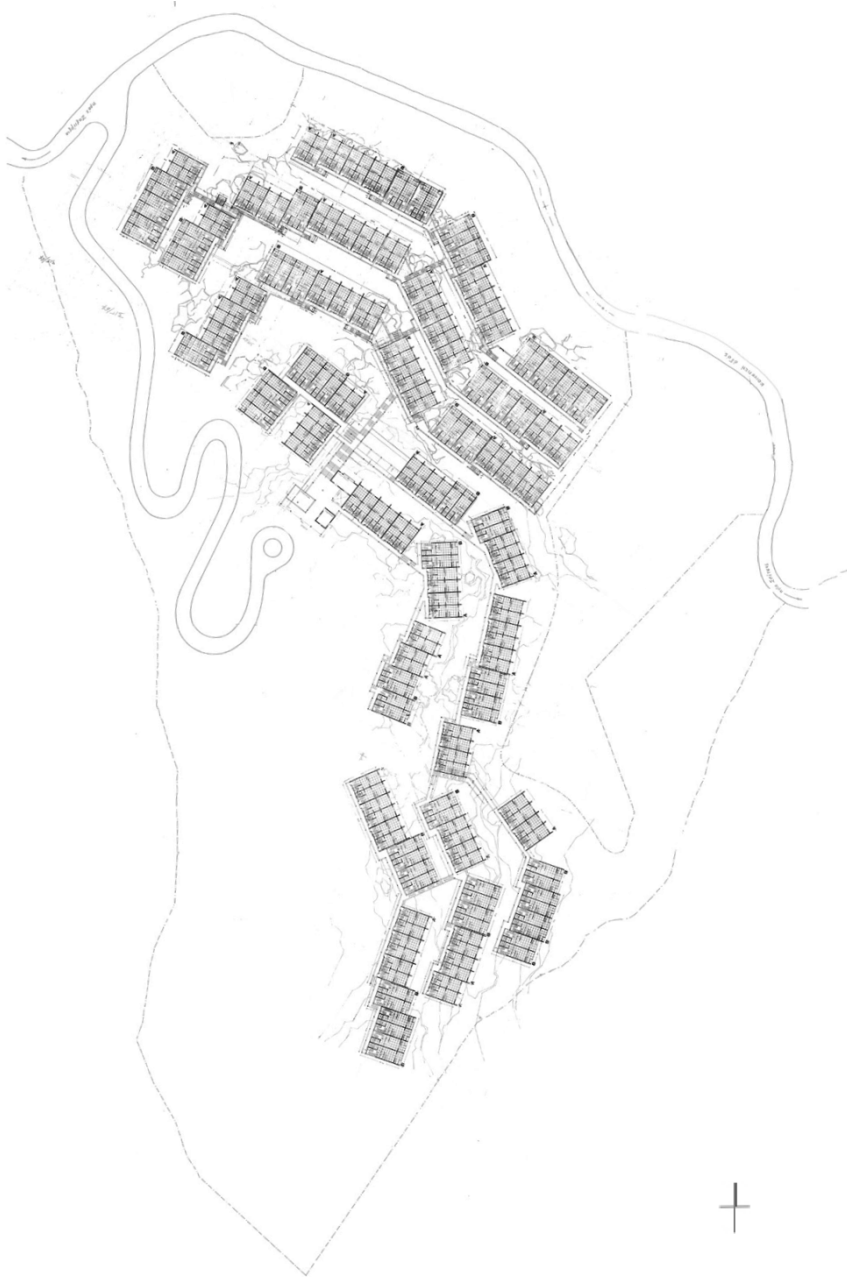
ΟΦΕΙΛΕ ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΝ

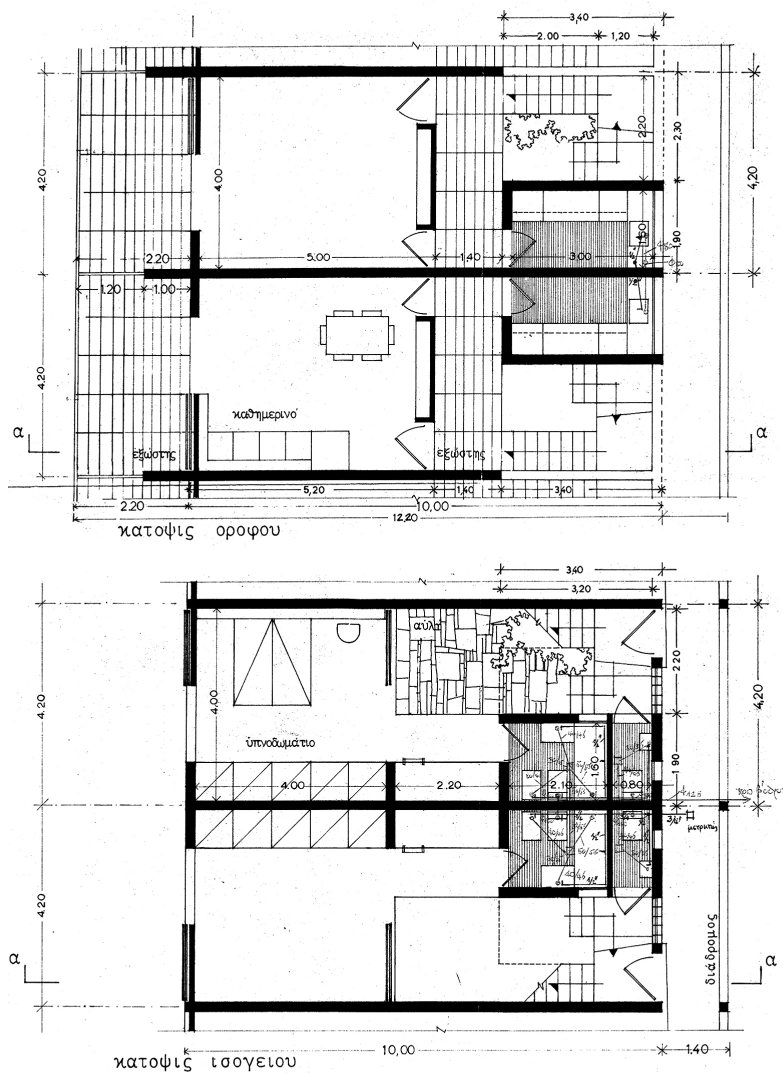
19 | Συνολική όψη του παραθεριστικού οικισμού σύμφωνα με την άδεια του 1967.

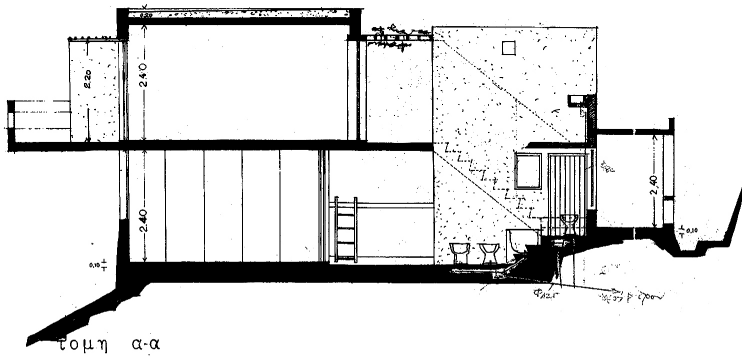
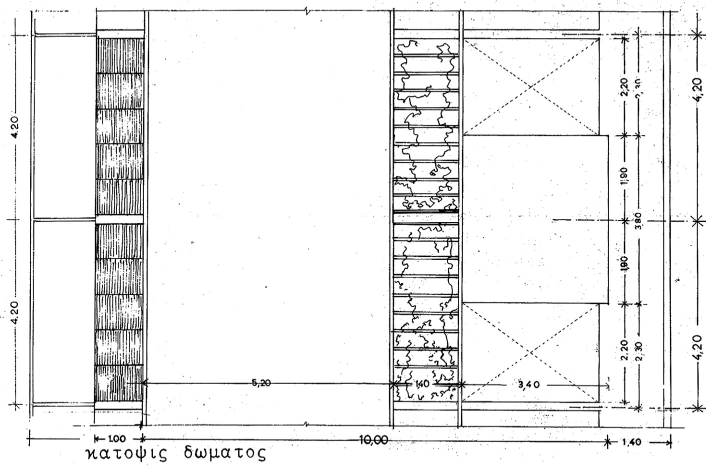
20 | Τομή του παραθεριστικού οικισμού σύμφωνα με την άδεια του 1967.

21 | Τοπογραφικό σχέδιο του παραθεριστικού οικισμού.

22 | Η επαναλαμβανόμενη μονάδα της άδειας του 1967.

23 | Σχέδια της οικοδομικής άδειας του 1967.

Η ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ

Η πρόταση της ομάδας που κέρδισε τον αρχιτεκτονικό διαγωνισμό διέθετε σαφείς αναφορές στη λαϊκή αρχιτεκτονική και τη σοφία που αυτή φέρει χωρίς να απομακρύνεται από τα δεδομένα της εποχής. Η μορφολογία των κατοικιών παραπέμπει στη μοντέρνα έκφραση της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής.

Βασική πρόθεση των μελετητών στην πρόταση τους για την αρχιτεκτονική της οικιστικής μονάδας (δηλαδή της κατοικίας) ήταν η διάσπαση του στερεού με στόχο τη διείσδυση της φύσης στο εσωτερικό του. Στο κενό που δημιουργείται διαμορφώνεται αίθριο. Το αίθριο κατέχει πρωταγωνιστικό ρόλο στην οργάνωση των χώρων, καθώς χωρίζει όλες τις λειτουργίες και ταυτόχρονα αποτελεί ενοποιητικό στοιχείο.

Η οργάνωση των κατοικιών γύρω από μία εσωτερική αυλή αποτέλεσε τον πυρήνα σχεδιασμού και είχε ως αποτέλεσμα να δημιουργηθούν «δοχεία ζωής» σε ένα περιβάλλον δίπλα στη θάλασσα, όπου η επαφή με τη φύση αποτελεί κύρια συνιστώσα για το σχεδιασμό θερινών κατοικιών.

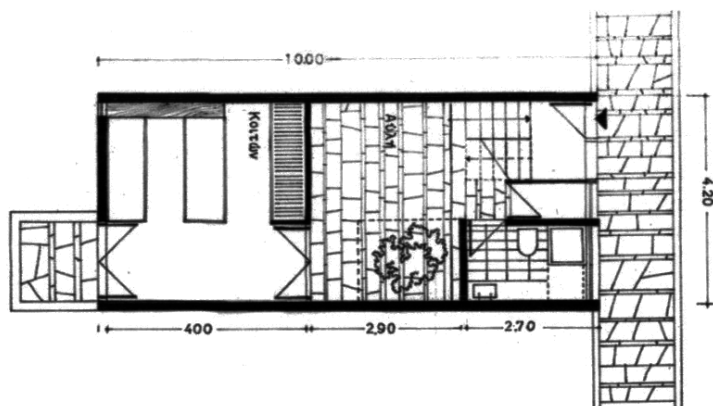
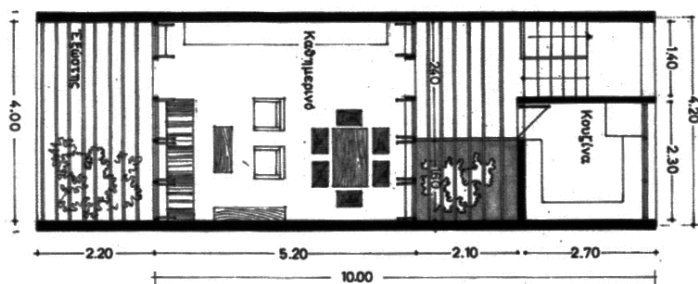
Πεζόδρομοι οδηγούν στις εισόδους των κατοικιών ακολουθώντας την κλίση του φυσικού εδάφους. Η πόρτα εισόδου αποτελεί όριο ανάμεσα στον ιδιωτικό και δημόσιο υπαίθριο χώρο. Ο υπαίθριος χώρος αποτελεί τη γενέτειρα της σύνθεσης και καταλαμβάνει μεγάλη επιφάνεια από το σύνολο της κατοικίας. Η κατοικία παρουσιάζει «κατακερματισμό», καθώς αυτόνομα δωμάτια εναλλάσσονται με τους ενδιάμεσους ανοιχτούς χώρους μέσω του αιθρίου.

Η υποδοχή πραγματοποιείται σε ένα ενδιάμεσο πλατύσκαλο, όπου εκεί παρουσιάζεται η διώροφη οργάνωση των χώρων της παραθεριστικής κατοικίας και ο κομβικός ρόλος της εσωτερικής αυλής. Η καθοδική πορεία οδηγεί σε ένα υπαίθριο στεγασμένο και μη χώρο, όπου η φύση πρωταγωνιστεί. Στην καρδιά της κατοικίας αναπτύσσεται ένα μικρό δένδρο, στη σκιά του οποίου εκτυλίσσονται οι δραστηριότητες των οικιστών. Σε αυτή τη στάθμη χωροθετούνται το υπνοδωμάτιο και το λουτρό. Το διώροφο αίθριο ενοποιεί τα δύο επίπεδα της θερινής κατοικίας. Η ανοδική πορεία από το ενδιάμεσο πλατύσκαλο της εισόδου οδηγεί το χρήστη στον όροφο της παραθεριστικής κατοικίας. Το φως σε αυτή τη στάθμη διεισδύει στο εσωτερικό της κατοικίας μέσω του αιθρίου, το οποίο βρίσκεται ανάμεσα από το καθιστικό και την κουζίνα. Ο υπαίθριος χώρος και στον όροφο εντάσσεται οργανικά και λειτουργεί ως δοχείο για τις δραστηριότητες των παραθεριστών.

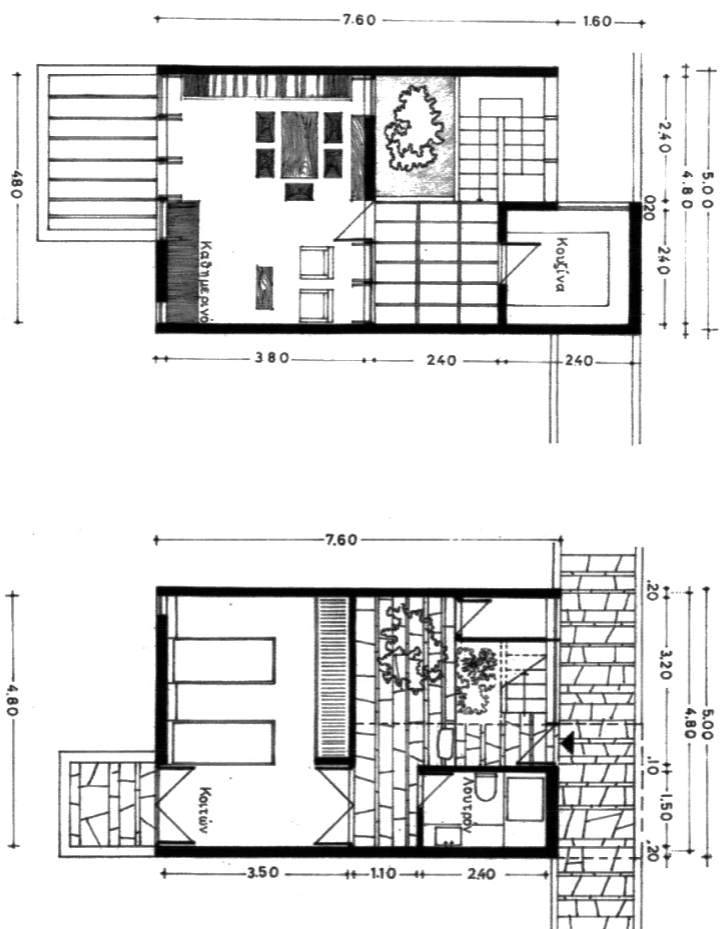
Ουσιαστικό στοιχείο της πρότασης της ομάδας είναι ότι στρέφουν το καθιστικό και το υπνοδωμάτιο στη βόρεια όψη, εκεί όπου ανοίγεται η θέα προς τη θάλασσα, ενώ στη νότια όψη χωροθετούνται οι υγροί χώροι με στροφή προς το βουνό. Γυάλινες επιφάνειες διαχωρίζουν το μέσα από το έξω. Στο επίπεδο του καθημερινού σχεδιάζουν εξώστη, όπου ο χρήστης έχει τη δυνατότητα να βγει έξω και να απολαύσει, τόσο τη θέα προς τη θάλασσα, όσο και στα βουνά της Πελοποννήσου στο βάθος.

Το φυσικό περιβάλλον στο Λιγονέρι μαρτυρά τα υλικά και τον τρόπο κατασκευής, ώστε κτίριο και υπαίθρος να βρίσκονται σε συνεχή συνομιλία. Σύγχρονα υλικά και μέθοδοι κατασκευής δομούν τις κατοικίες. Εμφανές βαμμένο μπετό, ξύλινες πόρτες και υαλοπετάσματα, αδρά κονιάματα και φωτεινοί τόνοι υπαγορεύουν το τελικό αποτέλεσμα.²³

²³ Απόσπασμα ομιλίας: Αναστασιάδης Δ., Κοκολάκης Γ., ο.π.

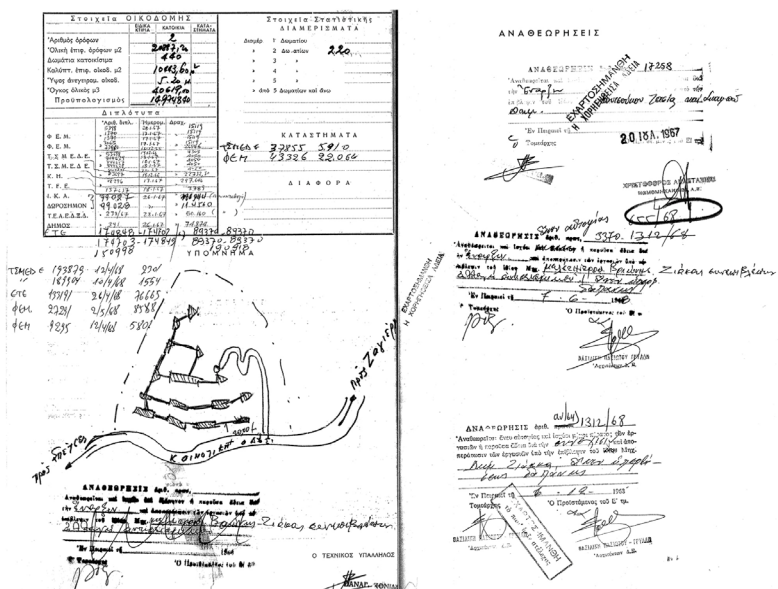

24 | Η στενομέτωπη κατοικία. Κάτοψη ορόφου και ισογείου.

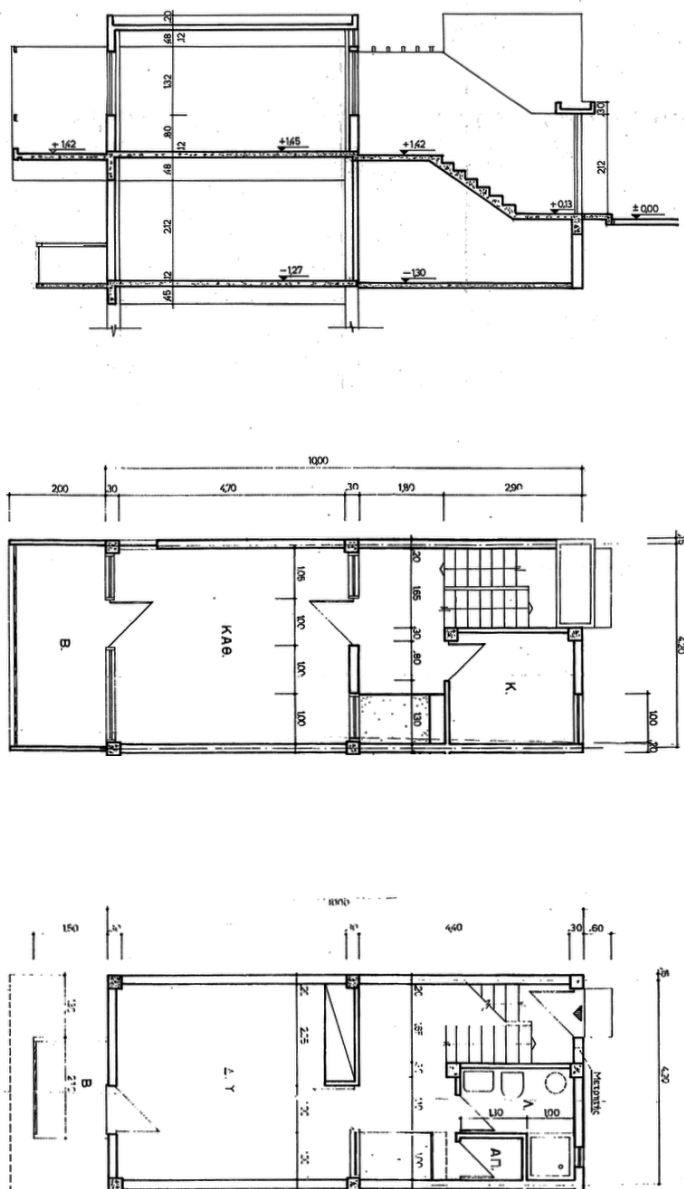
25 | Η πλατυμέτωπη κατοικία. Κάτοψη ορόφου και ισογείου.

Σήμερα η τελική εικόνα του οικισμού στις Σπέτσες απέχει αρκετά από το όραμα των αρχιτεκτόνων που κέρδισαν το πρώτο βραβείο στον αρχιτεκτονικό διαγωνισμό. Η πρόταση των μελετητών αποτέλεσε την αφετηρία, στην οποία έλαβαν χώρα μία σειρά από τροποποιήσεις.²⁴ Η δόμηση του οικισμού δεν μπορεί να θεωρηθεί σήμερα οργανωμένη στο σύνολό της. Παρότι ο οικισμός υλοποιήθηκε σύμφωνα με τα σχέδια των αρχιτεκτόνων οι κατοπινές παρεμβάσεις των οικιστών αλλοίωσαν σε μεγάλο βαθμό το τελικό αποτέλεσμα, καθώς υπήρξαν αναθεωρήσεις και ο κάθε ιδιοκτήτης ανέλαβε να ολοκληρώσει τις ημιτελείς κατοικίες που είχε αγοράσει. Ο ορισμός του οικισμού ως οργανωμένος παραθεριστικός οικισμός αφορά τη δομή του, τη διανομή των οικοπέδων και τη χωροθέτηση των κατοικιών.

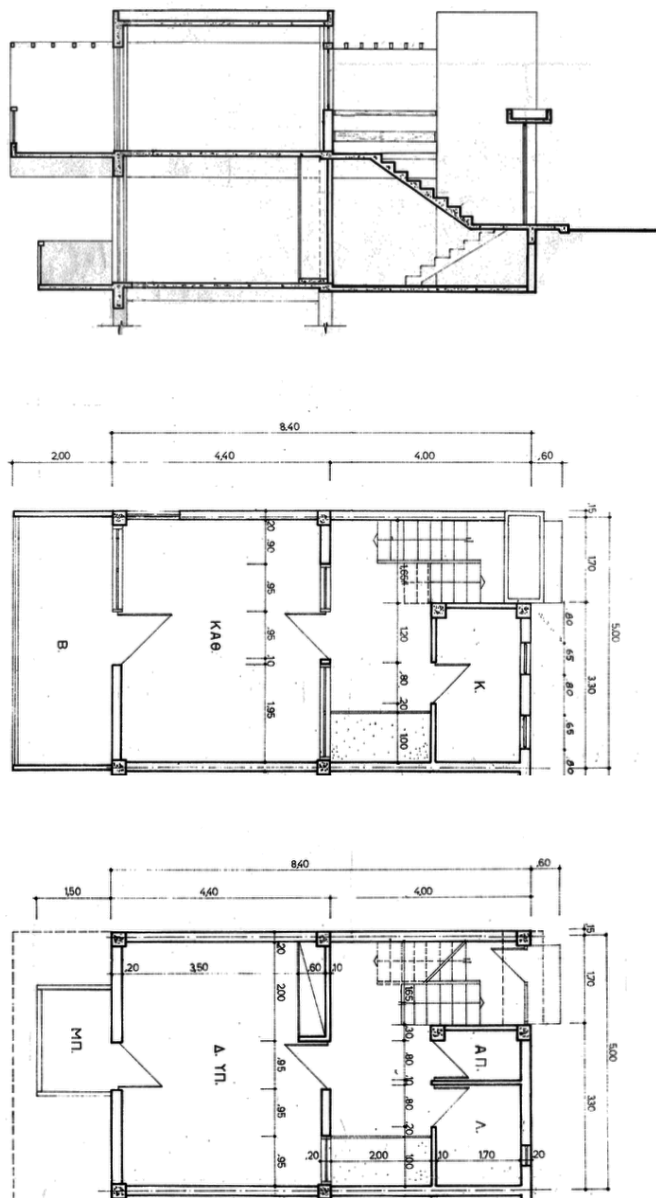

26 | Η αναθεωρημένη άδεια του 1968.

²⁴ Με την αναθεωρημένη άδεια του 1968 οι δύο τύποι κατοικίας τροποποιούνται (5.00x8.40μ. και 4.20x10.00μ.) και το αίθριο περιορίζεται. Οι μεμονωμένες πρωτοβουλίες των κατοίκων είχαν ως αποτέλεσμα την αλλοίωση του οικισμού στο σύνολό του τη δεκαετία του 1970. Η εσωτερική αυλή σε αρκετές περιπτώσεις στεγάζεται και μετατρέπεται σε ημιπαιθριο ή σε εσωτερικό κλειστό χώρο. Σε αρκετές περιπτώσεις προστίθεται όροφος σε χαμηλότερες στάθμες. Ο αριθμός και οι αναλογίες των ανοιγμάτων τροποποιούνται και οι όψεις των κατοικιών δεν παρουσιάζουν καμία συνοχή εξ' αιτίας της εφαρμογής διαφορετικών υλικών επικάλυψης και χρωμάτων. Επιπλέον, οι πεζόδρομοι που είχαν προβλεφθεί με στόχο τον περιορισμό των οχημάτων, μετατράπηκαν σε δρόμους αυτοκινήτων. Οι διαπλάτυνσεις των δρόμων συνδυάστηκαν με αναλημματικούς τοίχους και αυτό είχε ως αποτέλεσμα την αλλοίωση του φυσικού τοπίου εντός του οικισμού. Απόσπασμα ομιλίας: Δ. Αναστασιάδης, Γ. Κοκολάκης, ο.π. Η τελική εικόνα κατάφερε να αποκατασταθεί εν μέρει με τη χρήση ποικίλων δένδρων και φυτεύσεων των γεωπόνων Νικόλαου Ταμβάκη και Φραγκίσκου Φίλιππα. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα ο οικισμός να αποκτήσει μία ενιαία μορφή με τη διαμόρφωση των κοινόχρηστων χώρων. Τουρνηκιώτης Παναγιώτης ο.π.

27 | Η στενομέτωπη κατοικία της αναθεωρημένης οικοδομικής άδειας του 1968. Τομή, κάτοψη ορόφου και ισογείου.

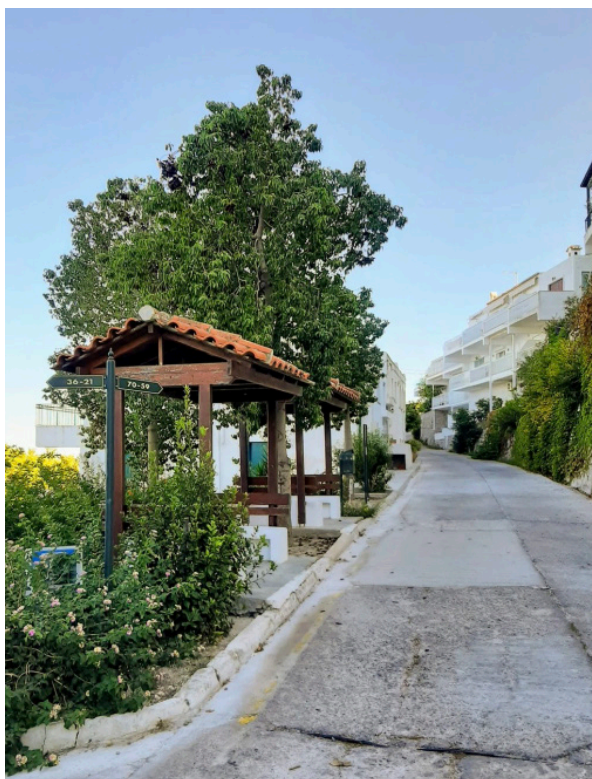
28 | Η πλατυμέτωπη κατοικία της αναθεωρημένης οικοδομικής άδειας του 1968. Τομή, κάτοψη ορόφου και ισογείου.

29 | Κάτοψη του παραθεριστικού οικισμού, 2020.

30 | Κατοικία στον παραθεριστικό οικισμό στις Σπέτσες, 2015-2016.

31 | Άποψη από το οδικό δίκτυο του οικισμού, 2020.

Ο ΟΙΚΙΣΜΟΣ «ΤΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΩΝ» ΣΤΗ ΒΟΥΡΒΟΥΡΟΥ

Ένα περιτοιχισμένο ηπειρωτικό βορειοελλαδίτικο χωριό

ΤΟ ΕΓΧΕΙΡΗΜΑ

Η σκέψη για τη δημιουργία του οικισμού θερινών κατοικιών στη Χαλκιδική ξεκίνησε το Σεπτέμβριο του 1960. Τρεις διδάσκοντες του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης έλκονται από την ιδιαίτερη εικόνα της Βουρβουρούς στη Σιθωνία Χαλκιδικής. Η περιοχή αποτελεί σημείο έλξης για την πραγμάτωση της ιδέας που από καιρό επεξεργάζονται. Τη δημιουργία ενός παραθεριστικού οικισμού για να περνούν το χρόνο των καλοκαιρινών διακοπών τους με τις οικογένειες τους. Καθοριστικό ρόλο για την οικοδόμηση θερινής εγκατάστασης και διαμονής διαδραματίζει ο καθηγητής της Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Δημήτρης Καρανίκας, ο οποίος είναι και ο εμπνευστής για την ίδρυση του οικισμού. Ο ίδιος για χρόνια περιπλανιόταν στη Χαλκιδική αναζητώντας ένα μέρος, όπου οι καθηγητές του Πανεπιστημίου θα είχαν τη δυνατότητα να αποκτήσουν εξοχικές κατοικίες και να δημιουργήσουν μία κοινότητα μέσα στην οποία θα διέφευγαν τους καλοκαιρινούς μήνες. Το συγκρότημα παραθεριστικών κατοικιών θα αποτελούσε χώρο αναψυχής, τόσο για τα μέλη του Πανεπιστημίου, όσο και για τις οικογένειες τους, καθώς θα είχαν τη δυνατότητα τα παιδιά τους να μεγαλώσουν σε ένα ασφαλές περιβάλλον και οι ίδιοι να περνούν τα καλοκαίρια τους με φίλους και συναδέλφους.

Το πλαίσιο του εγχειρήματος βρίσκει πρόσφορο έδαφος στο Πανεπιστήμιο και μία ομάδα εβδομήντα διδασκόντων συνιστούν τον «Οικοδομικό Συνεταιρισμό Ανωτέρου Διδακτικού Προσωπικού Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης» τον Φεβρουάριο του 1960. Καθοριστικό ρόλο για την υλοποίηση της ιδέας κατέχουν τα ιδρυτικά μέλη του εγχειρήματος ο Δημήτρης Καρανίκας (πρόεδρος), ο Γιώργος Βαρβογλής (αντιπρόεδρος), ο Ευθύμιος Παναγιωτόπουλος (γραμματέας) και ο Ιωάννης Δεληγιάννης (ταμίας του Συνεταιρισμού).

Η αναζήτηση της τοποθεσίας διήρκεσε αρκετό διάστημα και έπειτα από την εξέταση ποικίλων επιλογών, επικρατέστερη κρίθηκε η Σιθωνία Χαλκιδικής. Η ιδιαίτερη εικόνα της περιοχής κρίθηκε κατάλληλη προκειμένου να σκηνοθετηθούν οι ιδέες για να υλοποιηθεί το σχέδιο του οικισμού από την «πανεπιστημιακή ελίτ της Θεσσαλονίκης». Ακολούθησαν συνελεύσεις του Οικοδομικού Συνεταιρισμού, όπου αποφασίζεται η αγορά γης. Η συγκεκριμένη περιοχή ανήκε στο Υπουργείο Γεωργίας στο μεγαλύτερο μέρος της και κάποια τμήματα της αποτελούσαν ιδιοκτησίες ντόπιων. Το 1961 αγοράζεται έκταση γης 700 στρεμμάτων.

Για την υλοποίηση του οικισμού το Διοικητικό Συμβούλιο του Οικοδομικού Συνεταιρισμού κατανέμει αρμοδιότητες στα μέλη προκειμένου κάθε καθηγητής να προσφέρει την επιστημονική του γνώση για το βέλτιστο αποτέλεσμα. Οι καθηγητές έρχονται αντιμέτωποι με μία σειρά δυσκολιών. Μέσα σε επτά χρόνια πραγματοποιείται ο χωροταξικός σχεδιασμός, τα έργα πολεοδομίας, η ανάπτυξη των έργων υποδομής και ολοκληρώνονται οι αγοραπωλησίες με τις ιδιοκτησίες των ντόπιων και άλλα έργα υποδομών.

Το 1966 εγκρίνεται το ρυμοτομικό σχέδιο του οικισμού, δύο χρόνια αργότερα σχεδιάζονται τα οικοπέδα, ξεκινά η παραχώρηση των οικοπέδων με κλήρωση και προσλαμβάνεται φύλακας. Η παραχώρηση των οικοπέδων γίνεται κατά ένα μεγάλο ποσοστό σε καθηγητές του Πανεπιστημίου, οι οποίοι δεν διέθεταν την ίδια οικονομική επιφάνεια.

Το 1973 καθορίζονται οι κανόνες λειτουργίας του οικισμού από τον καθηγητή Αστικού Δικαίου Ιωάννη Δεληγιάννη. Εγκρίνονται σε γενική συνέλευση του Συνεταιρισμού και αρχίζουν να εφαρμόζονται, όταν ξεκινούν να κατοικούνται οι πρώτες είκοσι παραθεριστικές κατοικίες. Στο πρώτο μέρος του κανονιστικού πλαισίου ορίζονται οι στόχοι των οικιστών για την «προώθηση του φυσικού περιβάλλοντος της περιοχής, την προστασία του φυσικού τοπίου, τη σχέση της κοινότητας με

τους ντόπιους και τα μη μέλη του Συνεταιρισμού, την ισορροπία των δημόσιων χώρων με το οικιστικό περιβάλλον». Ο κανονισμός απαγορεύει την «ύπαρξη εμπορικών καταστημάτων και επιχειρήσεων εστίασης, στα όρια του. Είναι προφανές από αυτόν τον περιορισμό, ότι οι ιδρυτές και τα μέλη του Συνεταιρισμού αντιμετώπιζαν πάντα τον οικισμό, ως ένα συγκρότημα κατοικιών και όχι κάτι περισσότερο, όπως μια κοινότητα ή ένα μικρό χωριό». Η Μινιώ Μουτσοπούλου σύζυγος του καθηγητή αρχιτεκτονικής, Νίκου Μουτσόπουλου²⁵ αναφέρει ότι:

Τη δεκαετία του '60 υπήρχε η μόδα με τους οικοδομικούς συνεταιρισμούς [...] Ο δικός μας ήταν από τους λίγους συνεταιρισμούς που υλοποιήθηκαν, χάρη στην ευφυΐα, τη γνώση, την πείρα και την επιμονή των ανθρώπων που τον οργάνωσαν και χάρη σε ένα πολύ αυστηρό κανονισμό, που έλεγε ότι αν ήσουν μέλος του συνεταιρισμού, έπρεπε μέσα σε 10 χρόνια να χτίσεις, όχι λυόμενο ή μία πρόχειρη κατασκευή. Έτσι κατάφερε να ολοκληρωθεί ο οικισμός. Οι πρώτοι οικιστές που έχτισαν, δεν είχαν καν ηλεκτρικό, ούτε δρόμος υπήρχε, μετά άνοιξαν έναν παράλληλο δρόμο με τη θάλασσα και μετά έγινε ασφαλτός.²⁶

32 | Αεροφωτογραφία του οικισμού στη Βουρβουρού, Χαλκιδικής.

²⁵ Ο Νίκος Μουτσόπουλος ήταν αρχιτέκτονας και ανήκε στο διδακτικό προσωπικό του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Υπήρξε ένας από τους ιδρυτές του οικισμού, ο οποίος ανέλαβε την κατασκευή του ναού του Αγίου Θεωνά, στα όρια του οικισμού.

²⁶ Νίκου Όλγα, *ΒΟΥΡΒΟΥΡΟΥ: Ο ΟΙΚΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΟΝΕΙΡΩΝ*, 31 Ιουλίου 2020, Διαδίκτυακός ιστότοπος: https://parallaximag.gr/vourvourou-oikismos-ton-oneiron-85751?fbclid=IwAR18y_PRIr5joOZEerylx-DLxRrTx1auglHOIq2n3N4E3FN4VsP2NODqN6M

Η ΘΕΣΗ

Ο παραθεριστικός οικισμός των διδασκόντων του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης βρίσκεται στην παράκτια περιοχή της Βουρβουρούς, στην ανατολική Σιθωνία Χαλκιδικής. Το οικιστικό συγκρότημα «Βουρβουρού» απέχει 130 χιλιόμετρα από τη Θεσσαλονίκη, 16 χιλιόμετρα από την κωμόπολη της Νικήτης, 12 χιλιόμετρα από το χωριό του Αγίου Νικολάου Χαλκιδικής και η πρόσβαση σε αυτό πραγματοποιείται μέσω περιφερειακής οδού. Οι τελευταίες δύο περιοχές διαθέτουν όλες τις υποδομές για την κάλυψη των αναγκών των κατοίκων, όπως νοσοκομειακή και ιατρική περίθαλψη, καταστήματα τροφίμων, τράπεζες, ταχυδρομεία και πολλά άλλα. Ανατολικά ο οικισμός βρέχεται από τη θάλασσα του Σιγγιτικού κόλπου και βρίσκεται ανάμεσα στις παραλίες Καρύδι και Φάβα. Η ακτή Καρύδι βρίσκεται σε απόσταση ενός χιλιόμετρου, περίπου, και είναι προσπελάσιμη μέσω αρτηριών εντός του οικισμού. Η παραλία Φάβα βρίσκεται σε απόσταση 700 μέτρων και η πρόσβαση σε αυτή πραγματοποιείται μέσω τοπικών οδών εντός του οικισμού. Σε απόσταση 300 μέτρων βρίσκεται και ακόμη μία παραλία στο κέντρο σχεδόν του συγκροτήματος, η παραλία Κοράλλι, η οποία προσεγγίζεται μέχρι ενός σημείου από δρόμο και έπειτα με μονοπάτι. Η παράκτια θέση του οικισμού έχει ως αποτέλεσμα την ύπαρξη ορμίσκων κατά μήκος του. Επιπλέον, η μετάβαση από και προς τη Θεσσαλονίκη μέσα από καλά οργανωμένο οδικό δίκτυο προσφέρει τη δυνατότητα και για ημερήσιες εξορμήσεις στον οικισμό. Οι παραθεριστικές κατοικίες, έτσι, αποκτούν ζωή ακόμη και τα Σαββατοκύριακα, γεγονός που μετατρέπει τον οικισμό κατοικήσιμο καθ' όλη τη διάρκεια του έτους.²⁷

«Το δύσβατο του τοπίου με τις απροσπέλαστες πευκόφυτες πλαγιές, την οργιώδη βλάστηση, τα χαντάκια και τα ρέματα, τα έλη γεμάτα βούρλα και σχίνα», σε συνδυασμό με τις γαλαζοπράσινες παραλίες συνετέλεσαν, ώστε η περιοχή να κριθεί κατάλληλη για την πραγμάτωση της ιδέας που οραματίζονταν οι καθηγητές.²⁸ Ο Θαλής Αργυρόπουλος²⁹ σε κείμενό του επισημαίνει:

Η προσπέλαση μας έγινε με καϊκι από το κοντινότερο λιμάνι - τον όρμο Παναγιάς - σε ένα σημείο της παραλίας και από εκεί σκαρφαλώσαμε σε ένα μικρό ύψωμα, όπου κατά σύμπτωση βρίσκεται το σπίτι μου. Για πρώτη φορά είδα απέναντί μέσα από πεύκα, τη σιλουέτα του Αγίου Όρους, τους μικρούς κόλπους με τις μοναδικές παραλίες, πλαισιωμένες από τους ωραίους - σαν γλυπτά - βράχους, τα πεύκα, τις κουμαριές και τις μυρτιές, τους κρίνους της θάλασσας, τα ρείκια και τα σπάρτα. Η μορφολογία του εδάφους με τις μικρές πτυχώσεις και τη φυσική κλίση προς τη θάλασσα με θέα το Άγιο Όρος, προσφέρονταν για μια προνομιακή τοποθέτηση των κατοικιών. [...] Επίσης υπήρχε πολύ κοντά, δυνατότητα υδροδότησης για όλες τις ανάγκες του οικισμού από φυσικές πηγές και μάλιστα με νερό πόσιμο εξαιρετικής ποιότητας. Αργότερα βέβαια, η ανθρώπινη παρουσία αναιρέσε αυτή την ιδιότητα.³⁰

²⁷ Στεργιάδου Αναστασία (επιμ.), *Βουρβουρού και οι οραματιστές του Οικοδομικού Συνεταιρισμού Ανωτέρου Διδακτικού Προσωπικού του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης στη Σιθωνία Χαλκιδικής*, 2012, Διαδικτυακός ιστότοπος: <https://www.academia.edu/>

²⁸ Νίκου Όλγα, ο.π.

²⁹ Ο Θαλής Αργυρόπουλος αποτελούσε ιδρυτικό μέλος του τμήματος Αρχιτεκτόνων του ΑΠΘ και ήταν πρώτος και ομότιμος καθηγητής της πολεοδομίας από το Σεπτέμβριο του 1960. Ήταν οπαδός του μοντερνισμού, της ουσίας του, χωρίς κανένα ίχνος φανατισμού. Διέθετε πολλές γνώσεις για κάθε σημαντική πόλη της Ευρώπης. «Ο Θαλής [...] είχε πάντα οξυμένη αίσθηση των επιπτώσεων στη φυσική μορφή του αστικού χώρου διατηρώντας τη ματιά του αρχιτέκτονα πίσω από τη σκέψη του πολεοδόμου». Γερόλυμπου Αλέκα, Καυκούλα Κική, *ΘΥΜΟ-ΜΑΣΤΕ ΤΟΝ ΘΑΛΗ*, 2013, Διαδικτυακός ιστότοπος: <http://geographies.gr/old/wp-content/uploads/2014/07/GEO22-010-011.pdf>

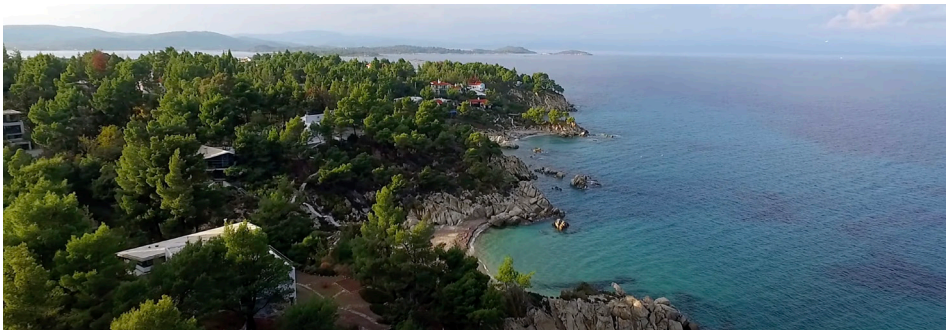
³⁰ Στεργιάδου Αναστασία, ο.π., σελ. 201-202.

33 | Αεροφωτογραφία του οικισμού από την παραλία Καρύδι.

34 | Αεροφωτογραφία του οικισμού από την παραλία Φάβα.

35 | Αεροφωτογραφία του οικισμού από την παραλία Κοράλλι.

Η ΔΟΜΗ

Τη δεκαετία του 1960-1970 η αγνότητα της φύσης αποτέλεσε το βήμα στην επιθυμητική αυτενέργεια των καθηγητών για την οικοδόμηση θερινού συγκροτήματος. Το Μάιο του 1966 εγκρίνεται το ρυμοτομικό σχέδιο του οικισμού που εκπόνησε ο καθηγητής της αρχιτεκτονικής σχολής ΑΠΘ και πολεοδόμος Θαλής Αργυρόπουλος. Παράλληλα εκπονήθηκαν και τα σχέδια τεχνικών έργων.

Μέσα σε αυτό το συγκρότημα παραθεριστικών κατοικιών τα μέλη του Πανεπιστημίου αποσκοπούσαν στην προώθηση των αξιών του φυσικού περιβάλλοντος, την προστασία του φυσικού τοπίου και στην ισορροπία του δημόσιου χώρου με τον ιδιωτικό. Η σχέση των κτισμάτων με τη φύση απασχόλησε ιδιαίτερα τα μέλη του Συνεταιρισμού. Για το λόγο αυτό οδηγήθηκαν στο σχεδιασμό ελεύθερων κοινόχρηστων χώρων πρασίνου προκειμένου να διατηρηθεί ο χαρακτήρας της υπαίθρου και κατοικιών, οι οποίες να είναι προσαρμοσμένες στο φυσικό περιβάλλον και να τηρούν χαμηλή δόμηση. Επιδίωξαν η κάθε μονάδα που συνέθετε το σύνολο του οικισμού να υπαγορεύεται από αρχιτεκτονική καλαισθησία και προσαρμογή στη μορφολογία του εδάφους.

Ο οικισμός στα όρια του διέθετε περίφραξη και για τον έλεγχο είχε προσληφθεί φύλακας. Η περίφραξη της περιοχής και η πρόσληψη φύλακα δηλώνουν τη μέριμνα για την ασφάλεια των κατοίκων. Στο φύλακα είχε παραχωρηθεί κατοικία στην είσοδο του οικισμού και ο ίδιος ήταν υπεύθυνος για την εξυπηρέτηση των παραθεριστών, την καθαριότητα του συγκροτήματος και για την παροχή βοήθειας στους τεχνικούς.³¹

Τα μέλη του Πανεπιστημίου σχεδίασαν ένα καλά οργανωμένο δίκτυο κυκλοφορίας, το οποίο περιλάμβανε πεζόδρομους, μεγάλους δρόμους και αδιέξοδα προκειμένου να δυσχεραίνεται η προέλευση ξένων εντός του οικισμού. Το οδικό δίκτυο του οικισμού προέβλεπε τη δημιουργία δρόμων μονής κατεύθυνσης με μέγιστο όριο ταχύτητας τα 40 χλμ., την απαγόρευση κυκλοφορίας βαρέων οχημάτων και τη στάθμευση των αυτοκινήτων μόνο στους χώρους στάθμευσης που είχαν οριστεί. Ο Θαλής Αργυρόπουλος επισημαίνει ότι *Η βασική αρχή για τη χάραξη του ρυμοτομικού δικτύου του οικισμού ήταν να προσαρμοστεί στον χαρακτήρα του τοπίου, να μην εφαρμοστεί η συνηθισμένη χάραξη οριζόντιων και κάθετων αρτηριών, (Ιπποδάμειο σύστημα που συνήθως εφαρμόζεται σε κάθε νέο οικισμό). Σχεδιάστηκαν καμπύλοι δρόμοι, οι οποίοι προσαρμόζονταν εύκολα στο φυσικό ανάγλυφο, αναδείκνυαν τα κτίσματα εκατέρωθεν και προστάτευαν από τους ανέμους. Οι καμπύλοι δρόμοι με μεγάλο μήκος προσέφεραν ποικιλία εντυπώσεων, τόσο για τους περιπατητές, όσο και για τους επιβάτες οχημάτων. Στον οικισμό σχεδιάστηκαν δύο κύριες αρτηρίες. Μία από την εθνική οδό, η οποία οδηγούσε στο εσωτερικό του οικισμού και μία ακόμη που κατηύθυνε τους οικιστές της Βουρβουρούς στις κατοικίες τους και στις παραλίες. Μονοπάτια και πεζόδρομοι οδηγούσαν στους μικρούς κόλπους με τις παραλίες που υπήρχαν κατά μήκος του οικισμού.*³²

Ο οικισμός αποτελούσε ένα συγκρότημα κατοικιών δίχως τη χωροθέτηση εντός αυτού λειτουργιών του θερινού δημόσιου βίου. Η Μινιώ Μουτσοπούλου αναφέρει χαρακτηριστικά πως *Επειδή από τον κανονισμό του οικισμού απαγορεύεται να φτιαχτούν καφέ, εστιατόρια κλπ., δεν υπήρχε ένα κοινωτικό κέντρο για να μαζευόμαστε. Μετά που έκανε ο άντρας μου την εκκλησία και έκανε ένα περίβολο που απλώνεται σε δύο τρία επίπεδα, λόγω του επικλινούς εδάφους, άρχισαν να παγαίνουν οι παππούδες και οι γονείς με τα παιδιά τους και τελικά έγινε τόπος*

³¹ Στεργιάδου Αναστασία, ο.π., σελ.163.

³² Στεργιάδου Αναστασία, ο.π., σελ. 202-207.

συνάντησης για όλους. Ως στόχος όλων των μελών τέθηκε αποκλειστικά η δημιουργία συγκροτήματος θερινών κατοικιών. «Κοινωνικό κέντρο» για τον οικισμό αποτελούσε ο προαύλιος χώρος της εκκλησίας του Αγίου Θεωνά, η οποία κτίστηκε σε έκταση 2500 τ.μ..³³ Η ανέγερση του ναού είχε προβλεφθεί από τα πρώτα ρυμοτομικά σχέδια. Την εκπόνηση και επίβλεψη της μελέτης ανέλαβε ο Νίκος Μουτσόπουλος, ο οποίος είχε οραματιστεί ο περίγυρος του ναού να αποτελεί ένα πνευματικό και κοινωνικό κέντρο, που να συγκεντρώνει τους ανθρώπους, γιατί ένας οικισμός χωρίς εκκλησία είναι οργανισμός ακέφαλος, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο ίδιος.³⁴

Το 1968 αποτέλεσε την αφετηρία για το σχεδιασμό των οικοπέδων μέσα στα οποία θα εντάσσονταν οι θερινές κατοικίες. Όλα τα οικόπεδα στρέφονταν προς τη θάλασσα και δεν διέθεταν το ίδιο μέγεθος. Το μέγεθος και το σχήμα των οικοπέδων σχεδιάστηκαν με τέτοιο τρόπο, ώστε οι όγκοι των κατοικιών να αναπτύσσονται ελεύθερα διαθέτοντας παράλληλα κατάλληλο προσανατολισμό. Η ελεύθερη τοποθέτηση των μονάδων εξασφάλιζε επαρκή οπτική ποικιλία και προσέφερε ιδιωτικότητα στους οικιστές. Τα μεγάλα οικόπεδα ήταν ορεινά και καταλάμβαναν έκταση τριών στρεμμάτων και βρίσκονταν σε απόσταση από τη θάλασσα, ενώ τα μικρά οικόπεδα βρίσκονταν κοντά στη θάλασσα και καταλάμβαναν έκταση δύο στρεμμάτων.³⁵

Έπειτα από τις εγκρίσεις των σχεδίων, χαράχθηκε το πολεοδομικό σχέδιο του οικισμού, ανατέθηκαν τα έργα οδοποιίας, διάνοιξης δρόμων, ρείθρων, γεφυρών, κρασπέδων και έπειτα πεζοδρομίων και κατασκευάστηκε περιφερειακή οδός, η οποία διευκόλυνε την πρόσβαση στο συγκρότημα θερινών κατοικιών. Σε μετέπειτα χρόνο πρώτα οι κατοικίες απέκτησαν παροχές ηλεκτρισμού, νερού και τηλεφώνου και εν συνεχεία οι κοινόχρηστοι χώροι και οι δρόμοι. Στη συνέχεια δημιουργήθηκαν ζώνες πυροπροστασίας, κατασκευάστηκε το υδραγωγείο και δεξαμενές και δόθηκαν εγκρίσεις για την ανάπτυξη παραλιών, καθώς η τοποθεσία ήταν ανέγγιχτη και δεν διέθετε τις κατάλληλες υποδομές προκειμένου να στηθεί το σκηνικό του οικισμού που οραματίζονταν οι καθηγητές. Τελευταίος ανεγέρθηκε ο ναός του Αγίου Θεωνά.³⁶

36 | Γενική άποψη από το εσωτερικό του οικισμού, όπου διακρίνεται ο ναός του Αγίου Θεωνά.

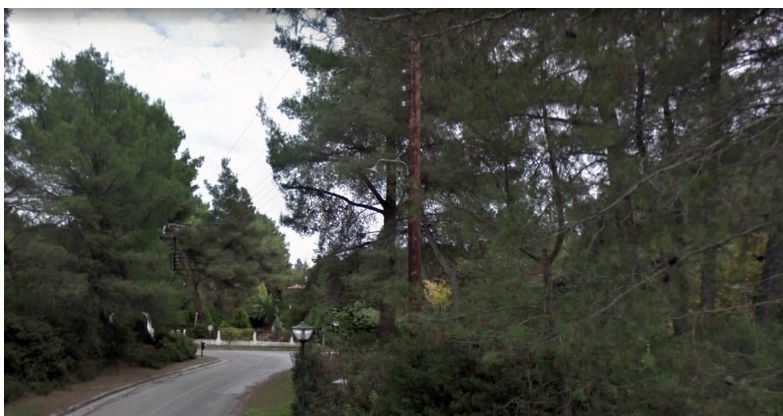
³³ Νίκου Όλγα, ο.π.

³⁴ Στεργιάδου Αναστασία, ο.π., σελ. 215.

³⁵ Στεργιάδου Αναστασία, ο.π., σελ. 121.

³⁶ Στεργιάδου Αναστασία, ο.π., σελ. 11.

38 | Άποψη από την είσοδο του οικισμού.

39 | Άποψη από το εσωτερικό του οικισμού.

40 | Άποψη από το εσωτερικό του οικισμού.

Οι Κατοικίες

Η αρχιτεκτονική των κατοικιών στη Βουρβουρού αποτελεί μία ιδιάζουσα περίπτωση. Δεν μπορεί να μελετηθεί διεξοδικά, διότι η ανέγερση των κατοικιών δεν ήταν συνολική και ο οικισμός δεν παρουσιάζει ομοιογένεση. Ο κάθε ιδιοκτήτης ανέλαβε την ανέγερση της παραθεριστικής του κατοικίας με αρχιτέκτονα που επέλεξε ο ίδιος. Κοινό χαρακτηριστικό όλων των κατοικιών αποτελεί η δόμηση σύμφωνα με το πανταχόθεν ελεύθερο σύστημα. Ενδεικτικά παρατίθενται τέσσερις θερινές κατοικίες. Τις μονοκατοικίες που σχεδίασε ο Αναστάσιος Κωτσιόπουλος³⁷ το 1971-1972, περίπου, και την κατοικία του Νίκου Μουτσόπουλου³⁸ το 1973 σε σχέδια του ίδιου.

Οι πρώτες δύο κατοικίες αποτελούν μία τελείως μοντέρνα προσέγγιση. Σημαντικό θέμα που απασχολεί το μελετητή είναι να δημιουργήσει μία «συμπαγή μάζα πάνω σε λεπτούς μεταλλικούς στύλους». Αυτό το επιτυγχάνει με τη χρήση λεπτών πλακών από μπετόν, οι οποίες στηρίζονται σε μεταλλικούς κυλινδρικούς στύλους. Στις δύο περιπτώσεις θερινής διαμονής ο κύριος όγκος της κατοικίας απομακρύνεται από τη γη, είτε λόγω της κλίσης του φυσικού αναγλύφου, είτε εξ' αιτίας της επιθυμίας του ιδιοκτήτη για αυξημένη προστασία.³⁹

Η κατοικία 1 (όπως την ονομάζει ο ίδιος ο αρχιτέκτονας) αποτελεί μία διώροφη μονάδα. Στο ισόγειο οι κλειστοί βοηθητικοί χώροι αναπτύσσονται γύρω από στεγαστό υπαίθριο χώρο. Στον όροφο η φύση εισχωρεί στο εσωτερικό της κατοικίας με τη διαμόρφωση κεντρικού αιθρίου. Περιμετρικά του αιθρίου αναπτύσσεται το καθιστικό με την τραπεζαρία και η κλειστή κουζίνα. Τα δύο υπνοδωμάτια της καλοκαιρινής κατοικίας μαζί με το λουτρό στρέφονται κατά την άλλη κατεύθυνση. Δύο σκεπαστές βεράντες στον άξονα δύση-ανατολή και δύο μικροί εξώστες στον άξονα βορρά-νότου συνθέτουν τις όψεις της παραθεριστικής κατοικίας.

41 | Κατοικία 1, γενική άποψη.

³⁷ Ο Αναστάσιος Κωτσιόπουλος ξεκίνησε την αρχιτεκτονική του πρακτική αμέσως μετά την αποφοίτηση του από την Πολυτεχνική σχολή του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, στην οποία υπήρξε ομότιμος καθηγητής από το 1971 έως το 2013. Το συνολικό του έργο αποτελεί έκφραση της μοντερνιστικής διδασκαλίας που δέχθηκε όντας φοιτητής. Η αρχιτεκτονική του κινείται ανάμεσα σε διατυπώσεις και ιδιώματα της σύγχρονης αρχιτεκτονικής. Δέχεται επιρροές από τον Louis Kahn, τον Michael Graves, τον James Stirling και τον Aldo Rossi, οι οποίες οδηγούν σε πρωτότυπες συνθέσεις για τα ελληνικά δεδομένα. Προσεγγίζει κάθε ζήτημα αρχιτεκτονικής με μία πλουραλιστική αντίληψη και συνάμα με μία «ελαστικότητα». Γιακουμάτος Ανδρέας, *Για το Μοντέρνο στην Αρχιτεκτονική*, εκδόσεις ΝΕΦΕΛΗ, Αθήνα, 2018.

³⁸ Ο Νίκος Μουτσόπουλος ασχολήθηκε με τη μελέτη της βυζαντινής ναοδομίας, της βυζαντινής και μεταβυζαντινής κατοικίας. Οι μονοκατοικίες που σχεδίασε, είτε στο άστυ είτε στην εξοχή, είχαν σαφείς αναφορές στην παραδοσιακή αρχιτεκτονική εκφρασμένη υπό το μεταμοντέρνο πνεύμα της εποχής. Διενήργησε ανασκαφές και έρευνες σε βυζαντινά κάστρα και οχυρωμένους μεσαιωνικούς οικισμούς στο χώρο της βόρειου Ελλάδος. Το έργο του γεφυρώνει τον μοντερνισμό με την παράδοση. Επίσης, τα έργα, στα οποία συμμετείχε χαρακτηρίζονται περισσότερο από ένα κριτικό τοπικισμό και πρόσφεραν ενδιαφέρουσες υβριδικές μορφές.

³⁹ Κωτσιόπουλος Μ. Αναστάσιος, *Η αρχιτεκτονική αστάθεια του κατοικείν*, Διάλεξη, Σχολή Αρχιτεκτόνων ΕΜΠ, Αθήνα, 2013, σελ. 128.

42 | Κατοικία 1, κάτοψη ορόφου και ισογείου.

43 | Κατοικία 1, βόρεια όψη.

44 | Κατοικία 1, γενική άποψη.

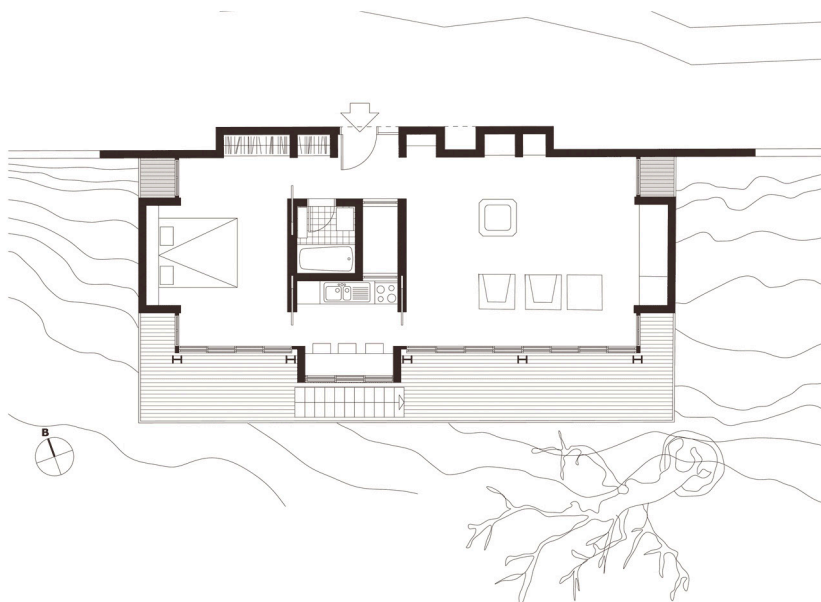

45 | Κατοικία 1, ανατολική όψη.

46 | Κατοικία 1, γενική άποψη από το βορρά.

Η κατοικία 2 αποτελεί εφαρμογή της κεντρικής ιδέας του αρχιτέκτονα σε μικρότερη κλίμακα σε ένα ιδιαίτερα επικλινές οικόπεδο. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον αποτελεί το σφήνωμα της κατοικίας από τη μία πλευρά και η αιώρηση της από την άλλη πλευρά. Πρόκειται για μία μονώροφη κατοικία, η οποία υψώνεται από το έδαφος με τη χρήση μεταλλικών στύλων. Η κατοικία οργανώνεται γύρω από ένα μικρό αίθριο, το λουτρό και την κουζίνα. Η κουζίνα ανάλογα με τις ανάγκες των οικιστών ενοποιείται με το καθημερινό και το υπνοδωμάτιο. Ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα μεγάλα συρόμενα κουφώματα στο καθιστικό και το υπνοδωμάτιο, τα οποία κοιτούν προς την θάλασσα και ενοποιούν τη ζώνη ημέρας και νύχτας με τον εξώστη.

47 | Κατοικία 2, κάτοψη στο επίπεδο της εισόδου.

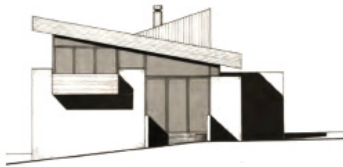
48 | Κατοικία 2, γενική άποψη από το νότο.

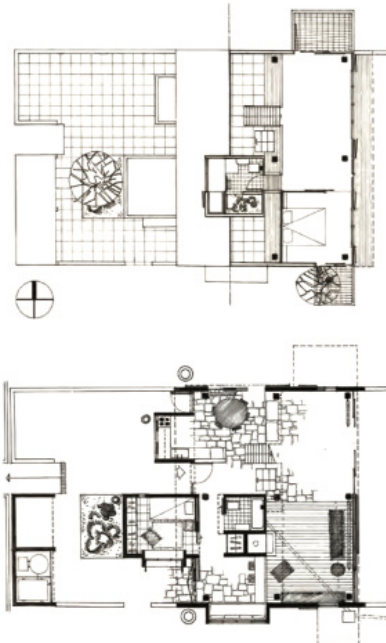
49 | Κατοικία 2, γενική άποψη από το νότο.

Η κατοικία 3 αποτελεί εξίσου μία μοντέρνα προσέγγιση. Η κατοικία αποτελείται από ισόγειο και πατάρι. Η υποδοχή πραγματοποιείται σε ένα ενδιάμεσο επίπεδο. Εκατέρωθεν της εισόδου διατάσσονται η κουζίνα με την τραπεζαρία, το λουτρό με ένα υπνοδωμάτιο και ένα μικρό καθιστικό. Στο χαμηλωμένο επίπεδο αναπτύσσεται το καθιστικό με τζάκι. Στο πατάρι βρίσκεται ένα επιπλέον υπνοδωμάτιο και ένα λουτρό.⁴⁰

Σύγχρονα υλικά και μέθοδοι κατασκευής συνθέτουν τον εξωτερικό φλοιό των παραθεριστικών κατοικιών. Φωτεινοί τόνοι, εμφανές βαμμένο μπετό και ξύλινα συρόμενα κουφώματα πλάθουν το χαρακτήρα των κτισμάτων. Κομβικός είναι ο ρόλος του χρώματος στην Κατοικία 3, το οποίο προσδίδει ζωντάνια στο κτίριο και αντανακλά την παραγόμενη αρχιτεκτονική της εποχής του.

50 | Κατοικία 3, βόρεια όψη.

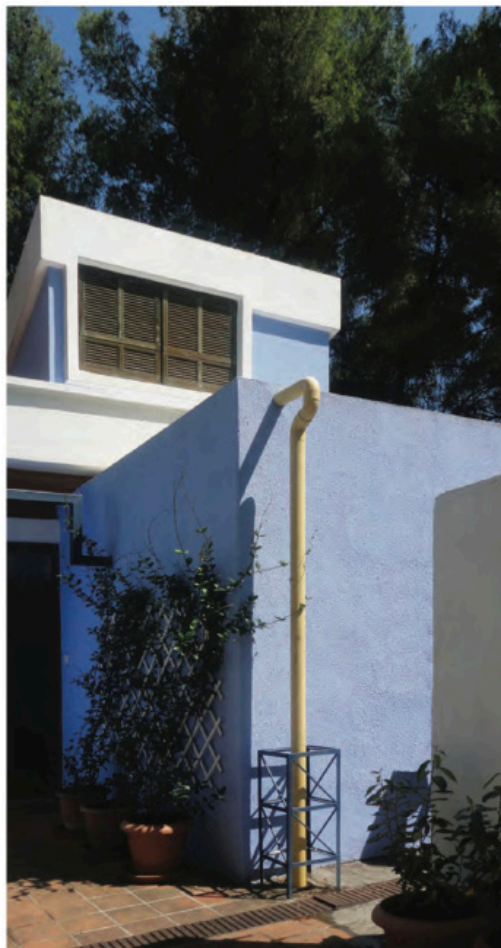

51 | Κατοικία 3, κάτοψη παταριού και ισογείου (αρχικές κατόψεις).

⁴⁰ Το κτίριο αρχικά σχεδιάστηκε το 1972 και τροποποιήθηκε το 1985. Η δεύτερη φάση της κατοικίας είχε ως αποτέλεσμα να μην εφαρμοστεί η επίλυση με τους μεταλλικούς στύλους που είχε εφαρμοστεί στις υπόλοιπες κατοικίες που σχεδίασε ο Αναστάσιος Κωτσιόπουλος. Αυτό οφείλεται στο γεγονός των αλλαγών που έγιναν στην αρχιτεκτονική από το 1970 και έπειτα και «είχε καθιερωθεί ήδη μια περιρρέουσα ατμόσφαιρα που ευνοούσε κάθε γεωμετρική ανησυχία». Αναστάσιος Μ. Κωτσιόπουλος, ο.π., σελ.131.

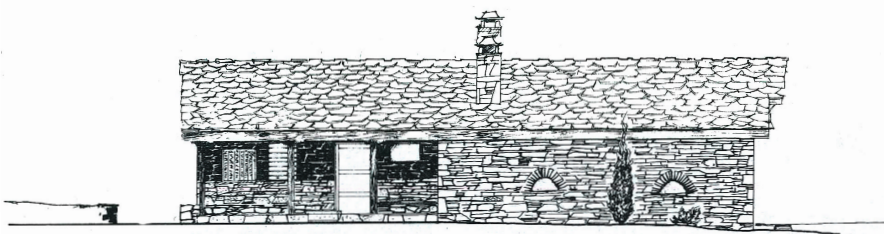
52 | Κατοικία 3, άποψη από το βορρά.

53 | Κατοικία 3, λεπτομέρεια της δυτικής αυλής.

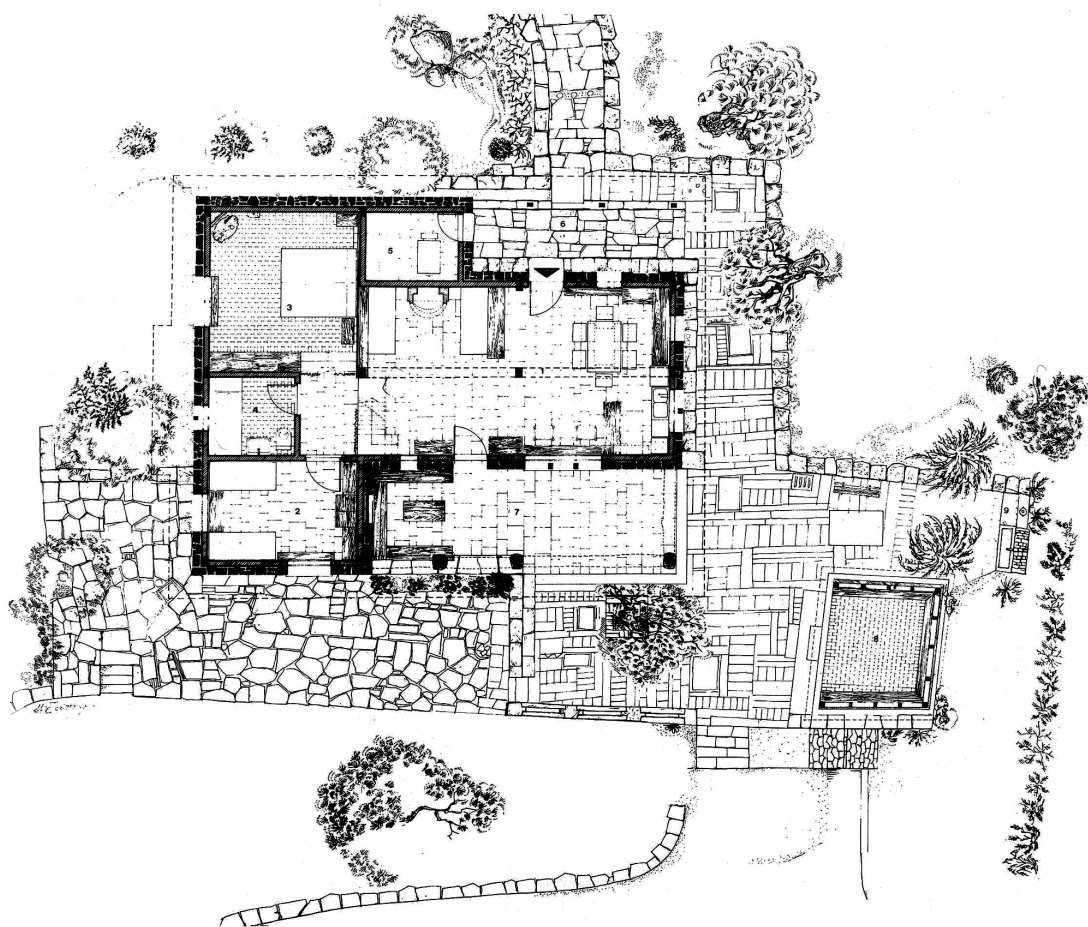
Η κατοικία του Νίκου Μουτσόπουλου κινήθηκε στη λογική της αναβίωσης της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής των Μακεδονικών οικισμών. Η κατοικία σχεδιάστηκε μέσα σε ένα μεγάλο διαμπερές οικόπεδο. Η περιτοίχιση και το κιγκλίδωμα της θύρας εισόδου ορίζουν τα όρια της κατοικίας ανάμεσα σε δύο υπαίθριους χώρους. Το κοινόχρηστο μονοπάτι του οικισμού και την εξωτερική αυλή της κατοικίας. Ένας ημιυπαίθριος χώρος οδηγεί στην ξύλινη πόρτα εισόδου. Η κατοικία αποτελείται από ένα ενιαίο επίπεδο και απόληξη δίρριχτης στέγης με βοηθητικό χώρο. Ένθεν και ένθεν από το χώρο εισόδου βρίσκεται η τραπεζαρία με την κουζίνα και το καθιστικό με τζάκι. Μια απότομη ξύλινη σκάλα, η οποία οδηγεί στο πατάρι και ένας ξύλινος τοίχος διαχωρίζουν τη ζώνη ημέρας από τη ζώνη νύχτας. Τα δύο υπνοδωμάτια της κατοικίας, οργανώνονται εκατέρωθεν του λουτρού. Ο βοηθητικός χώρος κάτω από τη στέγη αποτελούσε ησυχαστήριο για τον ιδιοκτήτη, καθώς εκεί αρθρώνεται το εργαστήριο και το γραφείο του. Μία ξύλινη πόρτα στο καθημερινό οδηγεί στο μεσημβρινό χαγιάτι, το οποίο αποτελεί υπαίθριο στεγαστό χώρο και προβάλλει ως χώρος ουσιαστικής κατοίκησης, χώρος καθημερινού. Η στέγη της κατοικίας είναι δίρριχτη με ξύλινα φέροντα στοιχεία και επικάλυψη με σχιστόπλακες. Ο φέρον οργανισμός του κτίσματος είναι σύμμικτη κατασκευή από μπετόν και επένδυση με πέτρα, η οποία σε συνδυασμό με ξύλινα ανοίγματα σε παραλλαγές συντελούν στη διαμόρφωση των όψεων της παραθεριστικής κατοικίας. Επίσης, ο προαύλιος χώρος καταλαμβάνει σημαντικό ποσοστό της συνολικής επιφάνειας του οικοπέδου, όπου δραστηριότητες του θερινού βίου αναπτύσσονται άνετα. Χώροι σκιερόι και ηλιόλουστοι εναλλάσσονται. Το χώμα αποκαλύπτεται σε ορισμένα σημεία και θάμνοι και δένδρα αναπτύσσονται περιμετρικά.⁴¹

Το πευκόφυτο τοπίο στη Βουρβουρού αποτελεί το κυρίαρχο φόντο του παραθεριστικού οικισμού και παράλληλα το ενοποιητικό του στοιχείο. Σε αντίστιξη με την ποικιλομορφία και το ετερόκλητο της κάθε μονάδας θερινής διαμονής.

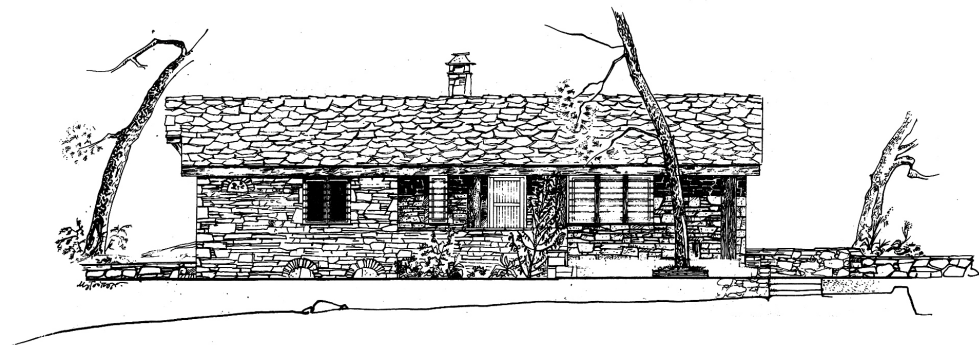

54 | Όψη της εισόδου της θερινής κατοικίας.

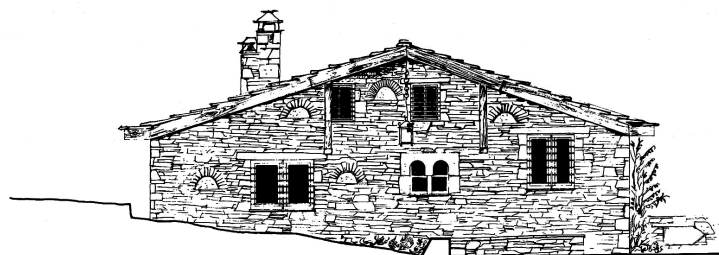
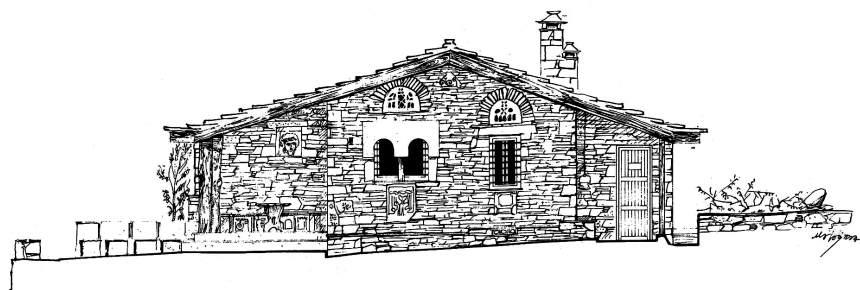
⁴¹ Μουτσόπουλος Κ. Νικόλαος, *Μακεδονικά βιώματα, αρχιτεκτονικές απόψεις: 1964-1996*, εκδόσεις Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη, 1996, σελ. 232-233.

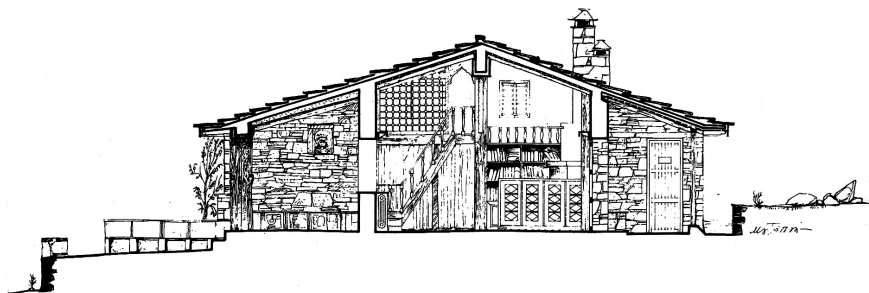
55 | Κάτοψη της θερινής κατοικίας στη Βουρβουρού.

56 | Όψη της θερινής κατοικίας προς το δάσος.

57 | Πλάγιες όψεις της θερινής κατοικίας στη Βουρβουρού.

58 | Εγκάρσια τομή της θερινής κατοικίας στη Βουρβουρού.

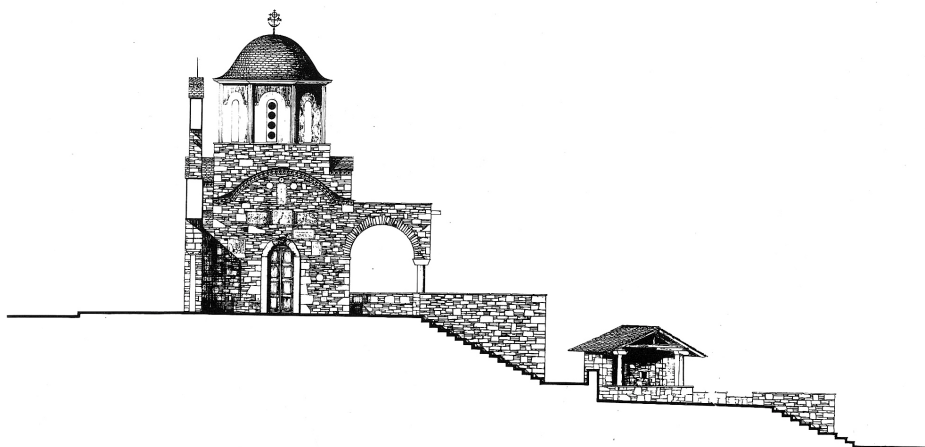
59 | Απόψεις της θερινής κατοικίας στη Βουρβουρού.

Ο Ναός του Αγίου Θεωνά

Ο ναός διαθέτει μικρές διαστάσεις. Η προσπέλαση στο ναό πραγματοποιείται από ένα τρίβηλο με δίλοβο καμπαναριό στη βορεινή πλευρά. Τυπολογικά ο ναός ανήκει στους μονόχωρους δρομικούς με τρούλο που στηρίζεται ασύμμετρα στις δύο μακριές πλευρές του.

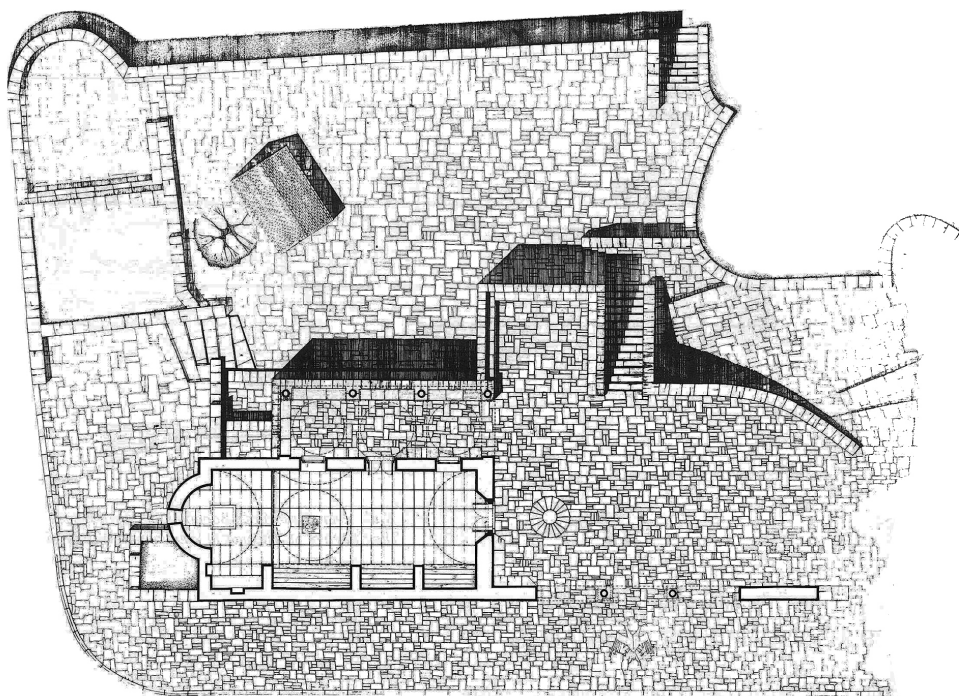
Η κατασκευή του στο μεγαλύτερο μέρος του είναι από μπετόν. Η τοιχοποιία αποτελεί επένδυση. Η πέτρα μεταφέρθηκε από διάφορα μέρη και σε αρκετά τμήματα του ναού αναμείχθηκε με υλικό από κατεδαφισμένα παλιά κτίσματα που βρέθηκαν στον Άγιο Νικόλαο και τη Νικήτη Χαλκιδικής. Οι θολίτες των τόξων του ναού είναι εξίσου κατασκευασμένοι από πέτρα. Ο τρούλος είναι επενδυμένος με πράσινο, μοβ και άσπρο μάρμαρο, η επικάλυψη της στέγης στρώθηκε με σχιστόπλακες και η θύρα εισόδου κατασκευάστηκε από ξύλο.⁴²

Ο περίβολος του ναού αναπτύσσεται σε δύο επίπεδα παρακολουθώντας τις τοπογραφικές καμπύλες. Το χαγιάτι του ναού με τα χτιστά καθιστικά που σχεδιάστηκαν περιμετρικά του, καθώς και ο υπαίθριος χώρος που διαμορφώνεται στη δυτική του πλευρά αποτελούν τόπο συγκέντρωσης των οικιστών του παραθεριστικού οικισμού.

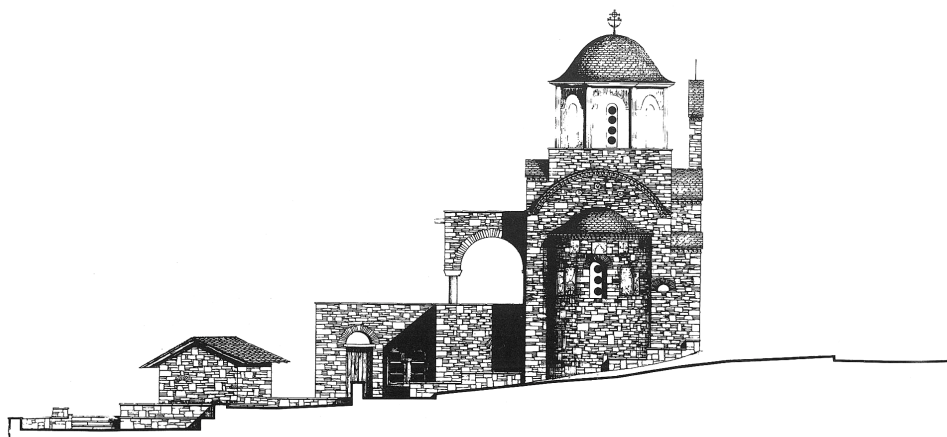

60 | Δυτική όψη. Ναός του Αγίου Θεωνά στη Βουρβουρού.

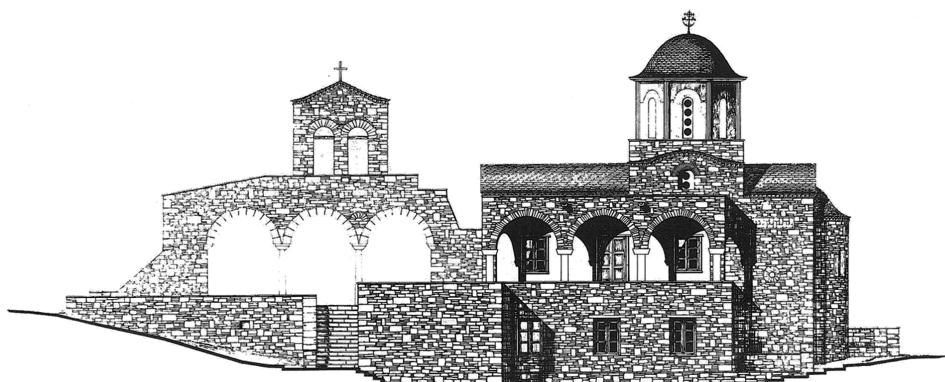
⁴² Μουτσόπουλος Κ. Νικόλαος, ο.π., σελ. 379, 387-388.

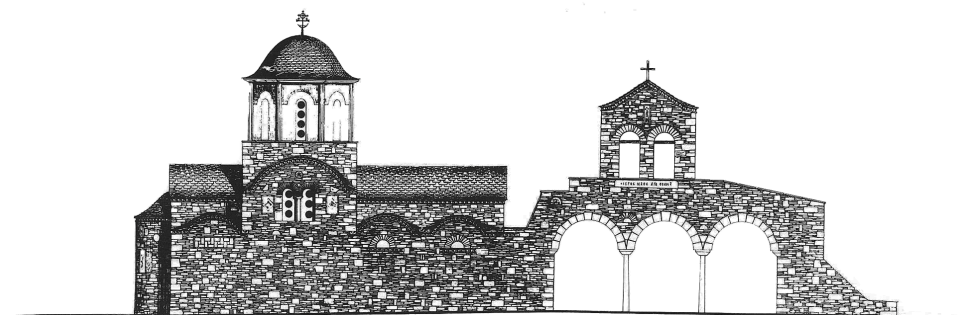
61 | Γενικό τοπογραφικό διάγραμμα. Ναός του Αγίου Θεωνά στη Βουρβουρού.

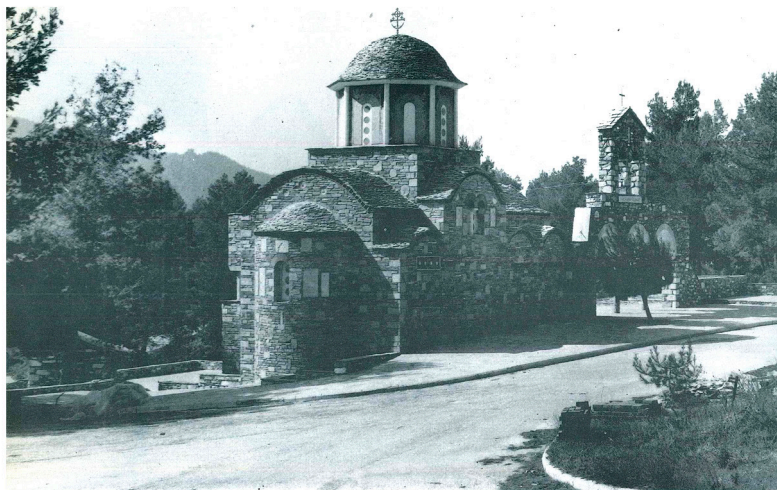
62 | Ανατολική όψη. Ναός του Αγίου Θεωνά στη Βουρβουρού.

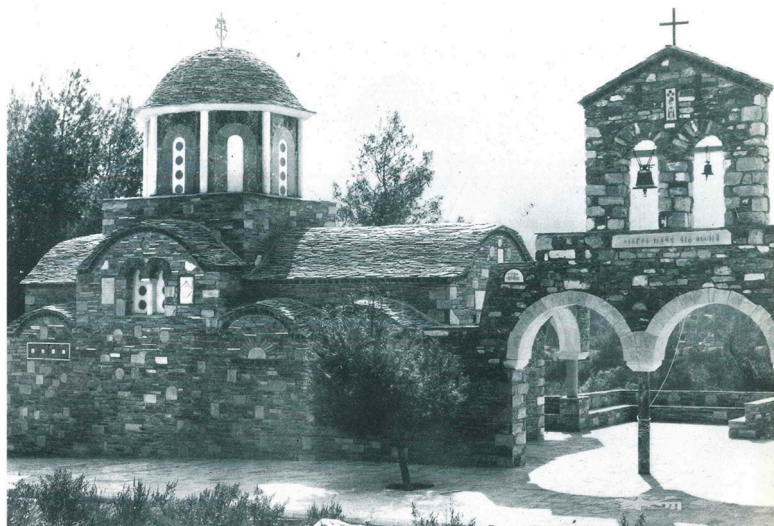
63 | Μεσημβρινή όψη. Ναός του Αγίου Θεωνά στη Βουρβουρού.

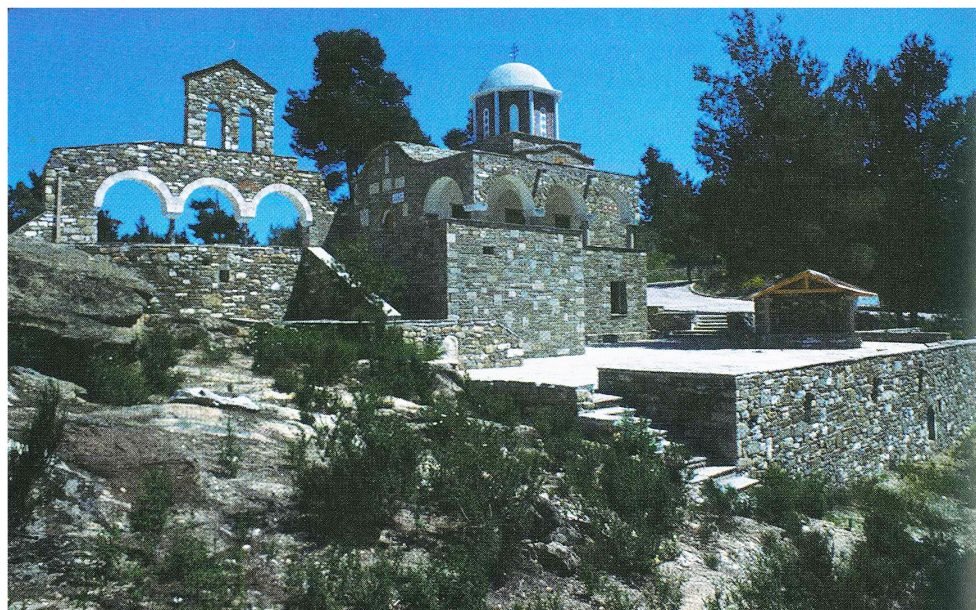
64 | Βόρεια όψη. Ναός του Αγίου Θεωνά στη Βουρβουρού.

65 | Γενική άποψη. Ναός του Αγίου Θεωνά στη Βουρβουρού.

66 | Άποψη από το βορρά. Ναός του Αγίου Θεωνά στη Βουρβουρού.

67 | Γενική άποψη. Ναός του Αγίου Θεωνά στη Βουρβουρού.

ΤΟ «ΑΠΟΛΛΩΝΙΟ» ΣΤΟ ΠΟΡΤΟ ΡΑΦΤΗ

Η «εντοπία» του Κωνσταντίνου Δοξιάδη

Η γη του Απολλωνίου από την πρώτη στιγμή, ο κάβος αυτός βράχος, στάθηκε για τον Ντίνο Δοξιάδη η αρχή του Ονείρου. Εδώ στάθηκε και περπάτησε, τριγυρισμένος από τη θάλασσα, τα νησιά και πολλή ομορφιά και ονειρεύτηκε τη μικρή του Εντοπία.

Χρόνια σκεφτόταν και ονειρευόταν στο χώρο αυτό, έναν οικισμό με μέτρο τον άνθρωπο και κύρια στοιχεία την ομορφιά, τη λογική, την ανθρώπινη ευτυχία, όλα αυτά μέσα από μια απλή, αληθινή, σοφή αρχιτεκτονική με την πέτρα, τα λουλούδια, την θάλασσα, μοναδικά στολίσια.

Έπρεπε το Απολλώνιο να φυτρώσει μέσα από τη γη του και να ενταχθεί μέσα στο περιβάλλον του, σε συνεργασία με τη φύση.

Εμμά Κ. Δοξιάδη.⁴³

Το χειμώνα του 1958 ο Κωνσταντίνος Δοξιάδης επισκέπτεται με τη γυναίκα του Εμμά την παραθαλάσσια περιοχή του Πόρτο Ράφτη, όπου συνέλαβε την ιδέα «Απολλώνιο». Η σύλληψη της ιδέας του οικισμού εμφανίζεται την περίοδο, που η ελληνική οικονομία αναπτύσσεται και η μεγαλοαστική τάξη διευρύνεται, ακολουθώντας τη βιομηχανική ανάπτυξη της δεκαετίας του 1960. «Την περίοδο ανοικοδόμησης του οικισμού η Ελλάδα βρίσκεται υπό τα δεσμά της διδακτορίας των συνταγματάρχων, μία περίοδο κενού και σύγχυσης, όπως την χαρακτηρίζει ο ίδιος ο Δοξιάδης, όπου η Ελλάδα ψάχνει να βρει την ταυτότητα της». Η ελληνική οικονομία την περίοδο εκείνη με τη στροφή της προς την οικοδομή είχε γοργή ανάπτυξη.⁴⁴ Η οικονομική άνθιση είχε ως αποτέλεσμα η αστική και κυρίως η μεγαλοαστική τάξη να βρεθεί σε ακόμη καλύτερη οικονομική κατάσταση, γεγονός που ευνόησε τον Κωνσταντίνο Δοξιάδη, καθώς ο οικισμός στο Πόρτο Ράφτη είναι καθαρά παραθεριστικός, και απευθύνεται σε εκπροσώπους της ανώτερης μεσαίας τάξης⁴⁵ σύμφωνα με τον Δημήτρη Φιλιππίδη.

Κεντρικός πυρήνας της σκέψης του ήταν η δημιουργία ενός παραθεριστικού οικισμού, ο οποίος θα διατηρεί την ανθρώπινη κλίμακα του ελληνικού χωριού με τα χαρακτηριστικά της απλότητας και της ομορφιάς του σε ένα ελληνικό νησί. Εμπνεύστηκε τη δημιουργία ενός «θερέτρου», στο οποίο ο άνθρωπος θα έχει τη βέλτιστη επαφή με τη φύση και το τοπίο και θα αποτελεί τόσο ο ίδιος το κέντρο της σύνθεσης,⁴⁶ όσο και οι ανάγκες του. Έναν οικισμό [...] ανάμεσα σε ήλιο και θάλασσα, με τους ανθρώπους να ζουν όλοι μαζί και ο καθένας χωριστά. Έτσι άρχισε να γεννιέται το όνειρο σύμφωνα με τον Δημήτρη Φιλιππίδη. Ο ίδιος επισημαίνει ότι Το όνειρο είναι διπλό: πρώτο, η δημιουργία μιας πρότυπης κοινότητας όπου επανιδρύουμε και αντιλαμβανόμαστε τις αιώνιες αξίες που έχουν χαθεί και δεύτερο, τη δημιουργία μέσα της ενός κέντρου συμποσίων το οποίο μπορεί να επανιδρύσει τις αξίες που δημιουργήθηκαν στην αρχαία Αθήνα για τον καλύτερο κόσμο του Ανθρώπου.⁴⁷

⁴³ Εμμά Κ. Δοξιάδη (επιμ.), *Το χρονικό του Απολλωνίου, Πόρτο Ράφτη*, 1982.

⁴⁴ Πράσιнос Δαμιανός, *Περιφραγμένες κοινότητες στην Ελλάδα, Διάλεξη, Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΕΜΠ, Αθήνα* 2013, σελ. 20.

⁴⁵ Φιλιππίδης Δημήτρης, Κωνσταντίνος Α. Δοξιάδης (1913-1975) *Αναφορά στον Ινπόδαμο*, εκδόσεις ΜΕΛΙΣΣΑ, Αθήνα, 2015, σελ. 342.

⁴⁶ «Ο άνθρωπος είναι το κέντρο του. Καθορίζεται από το βιολογικό σώμα, τις αισθήσεις, το μυαλό και την ψυχή. Τον άνθρωπο με Α σκέφτεται όταν σχεδιάζει κτίρια, οικισμούς και πολιτείες». Απόσπασμα ομιλίας: Βλαχογιάννη Αιμιλία, 2015, <https://www.blod.gr/lectures/konstantinos-doksiadis-o-taksidyeitis-arhimastoras/>

⁴⁷ Φιλιππίδης Δημήτρης, ο.π., σελ. 333.

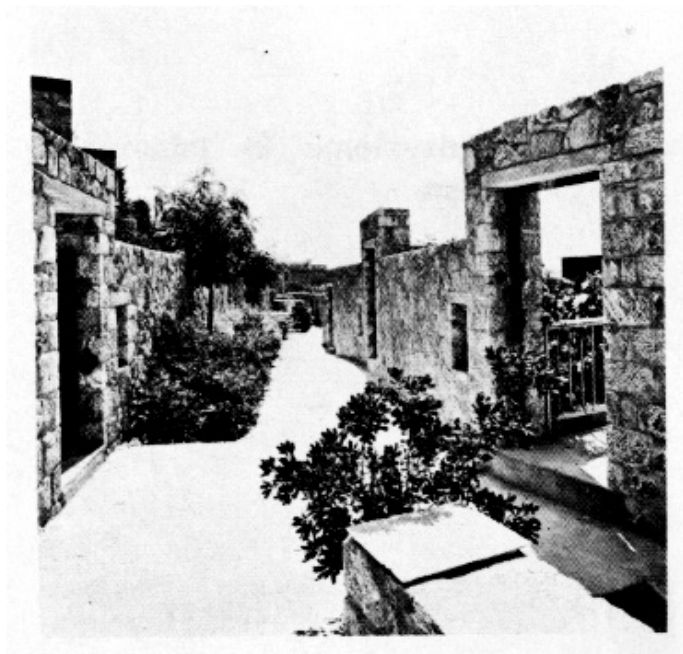
68 | Το τοπίο στο Πόρτο Ράφτη πριν χτιστεί το Απολλώνιο.

69 | Άποψη από το εσωτερικό του οικισμού, 1970.

70 | Άποψη από το εσωτερικό του οικισμού, 1972.

71 | Άποψη από το εσωτερικό του οικισμού.

Ο αρχιτέκτονας ονόμασε τον οικισμό «Απολλώνιο»⁴⁸ από το όνομα του θεού Απόλλωνα, ο οποίος «φέρνει την αρμονία ανάμεσα στον άνθρωπο και τη φύση και ταυτόχρονα είναι θεός των χωριών».⁴⁹ Θέλησε με αυτό τον τρόπο να δηλώσει την άρρητη επιθυμία του για αρμονία με τη φύση. Επιπλέον, στον οικισμό εφαρμόστηκαν οι θεωρητικές απόψεις του Κωνσταντίνου Δοξιάδη για τη δημιουργία των ανθρώπινων οικισμών.

Το όραμα του αρχιτέκτονα ήταν να σχεδιάσει έναν οικισμό, όπου οι κάτοικοι του θα αποτελούν ίσα μέλη μίας οργανωμένης κοινότητας και θα λαμβάνουν αποφάσεις όλοι μαζί για τα κοινά και θα έχουν και τις ίδιες υποχρεώσεις. Για το λόγο αυτό κυρίαρχο ρόλο διαδραματίζουν οι κάτοικοι. Συμβάλλουν ενεργά στον τρόπο λειτουργίας της κοινότητας, την οποία ο ίδιος ο Δοξιάδης την χαρακτηρίζει ως «λέσχη», η οποία παρέχει στους οικιστές τις ευκολίες που χρειάζονται. Οι αρμοδιότητες της λέσχης περιλαμβάνουν την εφαρμογή του εσωτερικού κανονισμού και την εύρυθμη λειτουργία του οικισμού, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στη συντήρηση, στην καθαριότητα και στην ασφάλεια. Μία φορά το χρόνο πραγματοποιούνταν συμβούλιο προκειμένου να εκλεχθούν τα μέλη διοικήσεως της λέσχης και εν συνεχεία καθοριζόταν ο διευθυντής της, ο γεωπόνος και όσους επιθυμούσαν οι ιδιοκτήτες των κατοικιών να φροντίζουν τον οικισμό.⁵⁰ Κατά την αγορά των κατοικιών οι ιδιοκτήτες υπέγραφαν εσωτερικό κανονισμό, 30 σελίδων περίπου, ο οποίος όριζε τον τρόπο λειτουργίας του οικισμού, τις υποχρεώσεις, τα δικαιώματα και τους κανόνες συμπεριφοράς των μελών στους κοινόχρηστους χώρους (κοινόχρηστα, οριζόντια ιδιοκτησία, λέσχη, κτλ.).⁵¹ Όλοι οι χώροι κοινής χρήσης ανήκαν σε όλους τους κατοίκους, τους διοικούσαν και τους απολάμβαναν οι ίδιοι.

Η εύρυθμη λειτουργία της λέσχης και η τήρηση του εσωτερικού κανονισμού ορίζουν τον οικισμό «Απολλώνιο» ως μια περιφραγμένη κοινότητα (Gated Community). Η κοινότητα «με τη σύσταση της προανήγγειλε τις guard-gated communities, τα γκέτο πλουσίων, ήδη γνωστές στις ΗΠΑ, που θα έκαναν αργότερα την εμφάνισή τους σε όλο τον κόσμο και κάποια στιγμή στην Ελλάδα».⁵²

Ο οικισμός απασχόλησε εκείνη την εποχή τον τύπο, στον οποίο διατυπώνονται άρθρα, που εξυμνούν το έργο του Κωνσταντίνου Δοξιάδη. Ενδιαφέρον αποτελούν οι χαρακτηρισμοί του οικισμού, ως «το κλαμπ Πριβέ της Ελλάδος», ως «ζωή σε μια οργανωμένη γειτονιά», ως ένα «χωριό αρμονίας», ως «Οικισμός θαύμα: "Απολλώνιο": Αρμονία και πολλές ανέσεις» και τέλος ως «Ένα μοντέρνο χωριό του Οργανισμού Δοξιάδη, αντίδραση στην πολυκατοικία».⁵³ Ο Δημήτρης Φιλιππίδης, επίσης, αναφέρει ότι *το συγκρότημα κατοικιών στο Πόρτο Ράφτη ήταν μια πρότυπη «κοινότητα» ελεγχόμενης ιδιοκτησίας και συνεχίζει επισημαίνοντας ότι η δι-αδικασία παραγωγής του οικιστικού συγκροτήματος στο Πόρτο Ράφτη ήταν ένα τυπικό επιχειρηματικό εγχείρημα του Κωνσταντίνου Δοξιάδη.*

⁴⁸ Το Απολλώνιο στο Πόρτο Ράφτη αποτελεί μέρος μιας ομάδας οικισμών. Ο Κωνσταντίνος Δοξιάδης σχεδίασε, επίσης, το Απολλώνιο της Μυκόνου και το Απολλώνιο Πολεμάρχα και έδωσε κοινό όνομα και στους τρεις οικισμούς.

⁴⁹ Τσιαμπάος Κώστας, *Για το σπίτι του Κωνσταντίνου Δοξιάδη στον οικισμό «Απολλώνιο», στο Πόρτο Ράφτη*, 29 Νοεμβρίου 2011, Διαδικτυακός ιστότοπος: <https://www.monumenta.org/>

⁵⁰ *Apollonion Porto Rafti: C.A Doxiadis Record's (1971-1973)*, Αρχείο Κωνσταντίνου Α. Δοξιάδη, φάκελος 19993.

⁵¹ *Apollonion Porto Rafti: Housing Regulations (1971-1976)*, Αρχείο Κωνσταντίνου Α. Δοξιάδη, φάκελος 19979.

⁵² Φιλιππίδης Δημήτρης, ο.π., σελ. 342.

⁵³ Αποκόμματα από εφημερίδες της εποχής, Αρχείο Κωνσταντίνου Α. Δοξιάδη, φάκελος 19979 «Το Απολλώνιο στον τύπο της εποχής».

APOLLONION IS A VILLAGE OF HARMONY

72 | Απόκομμα εφημερίδας,
INTERNATIONAL ALMANAC, 1972.

Οίκισμός θαῦμα:

«ΑΠΟΛΛΩΝΙΟ»: ΑΡΜΟΝΙΑ
ΚΑΙ ΠΟΛΛΕΣ ΑΝΕΣΕΙΣ!

ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΟΙΚΟΥ ΔΟΞΙΑΔΗ |

73 | Απόκομμα εφημερίδας, ΗΜΕΡΗΣΙΑ, 1972.

«ΖΩΗ ΜΕΣΑ ΣΕ ΜΙΑ ΟΡΓΑΝΩΜΕΝΗ ΓΕΙΤΟΝΙΑ»
Ο Κ. Δοξιάδης γιά τό νέο οίκισμό του

74 | Εφημερίδα, ΤΑ ΝΕΑ, 1972.

ΤΟ ΑΠΟΛΛΩΝΙΟ "Ένα μοντέρνο
χωριό
του Όργανισμου Δοξιάδη
ΑΝΤΙΔΡΑΣΗ ΣΤΗΝ ΠΟΛΥΚΑΤΟΙΚΙΑ

75 | Εφημερίδα, ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ, 1972.

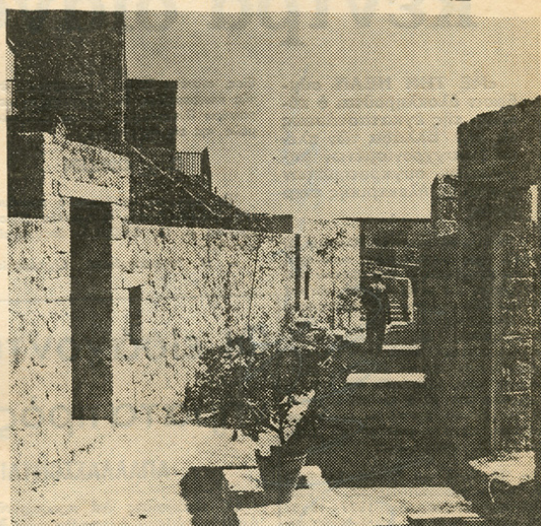
ΕΝΑΣ ΠΡΟΤΥΠΟΣ ΟΙΚΙΣΜΟΣ 100 ΣΠΙΤΙΩΝ ΣΤΟ ΠΟΡΤΟ ΡΑΦΤΗ

Απολλώνιο: τὸ κλάμπ

Πριβέ τῆς
Ἑλλάδος

ΜΙΑ ΦΙΛΟΔΟΞΙΑ
ΤΟΥ κ. ΔΟΞΙΑΔΗ
ΠΟΥ ΕΓΙΝΕ
ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΣ

ΕΝΑ καινούργιο χωριό
έδημιουργήθη καὶ ἀνα-
πτύσσεται στὴν Ἀττικὴ.
Βρίσκεται στὴν περιοχή
Πόρτο Ράφτη καὶ τὸ ὄνο-
μά του εἶναι «Ἀπολλώ-
νιο». Πρόκειται γιὰ ἕνα
κομμάτι Αἰγαιοπελαγίτι-
κου νησιού, ποὺ δημιούρ-
γησε ὁ κ. Κων. Δοξιάδης
ἀντίκρυ στὴν θάλασσα
καὶ μέσα στὰ πεύκα.

76 | Εφημερίδα, ΕΞΠΡΕΣ, 1972.

Ο αρχιτέκτονας παίρνει τραπεζικό δάνειο και προχωράει στην αγορά οικοπέδων για την απόδοση του ιδιοφυούς επενδυτικού σχεδίου και για την υλοποίηση του οράματος του.⁵⁴ Έπειτα από την αγορά των οικοπέδων ζήτησε από το Υπουργείο Γεωργίας και το δασαρχείο Λαυρίου τον αποχαρακτηρισμό ενός τμήματος του λόφου, με στόχο την αγορά του, ενώ παράλληλα άρχισε τη διαδικασία φύτευσης, κατασκευάζοντας μία αρδευτική εγκατάσταση για το πότισμα των φυτών, καθώς η έκταση ήταν έντονα βραχώδης.⁵⁵ Με την απόκτηση ολόκληρης της έκτασης, το «Απολλώνιον» σχεδιάστηκε για να καλύψει μία έκταση 84,7 στρεμμάτων.

Ο Κωνσταντίνος Δοξιάδης ξεκίνησε το σχεδιασμό του οικισμού «Απολλώνιον» στα τέλη του 1969, το 1970 άρχισε το συγκρότημα να ανοικοδομείται από την κατασκευαστική εταιρεία «Ζυγός», η οποία ήταν μέλος του ομίλου Δοξιάδη, ακολουθώντας το Βασιλικό Διάταγμα (14.10/10.11.1970 ΦΕΚ 267Δ), που θέσπιζε τους όρους και περιορισμούς δόμησης της περιοχής.⁵⁶

Ο σχεδιασμός του οικισμού πέρασε από τρία στάδια προκειμένου το έργο να έχει την καλύτερη δυνατή μορφή. Η πρώτη φάση του οικισμού ολοκληρώνεται το 1972, όπου έχει ολοκληρωθεί ένα μεγάλο μέρος του οικισμού και η ολοκλήρωση του χρονολογείται το 1982, μετά το θάνατο του Κωνσταντίνου Δοξιάδη από τον συνεργάτη του Αρθούρο Σκέπερς.

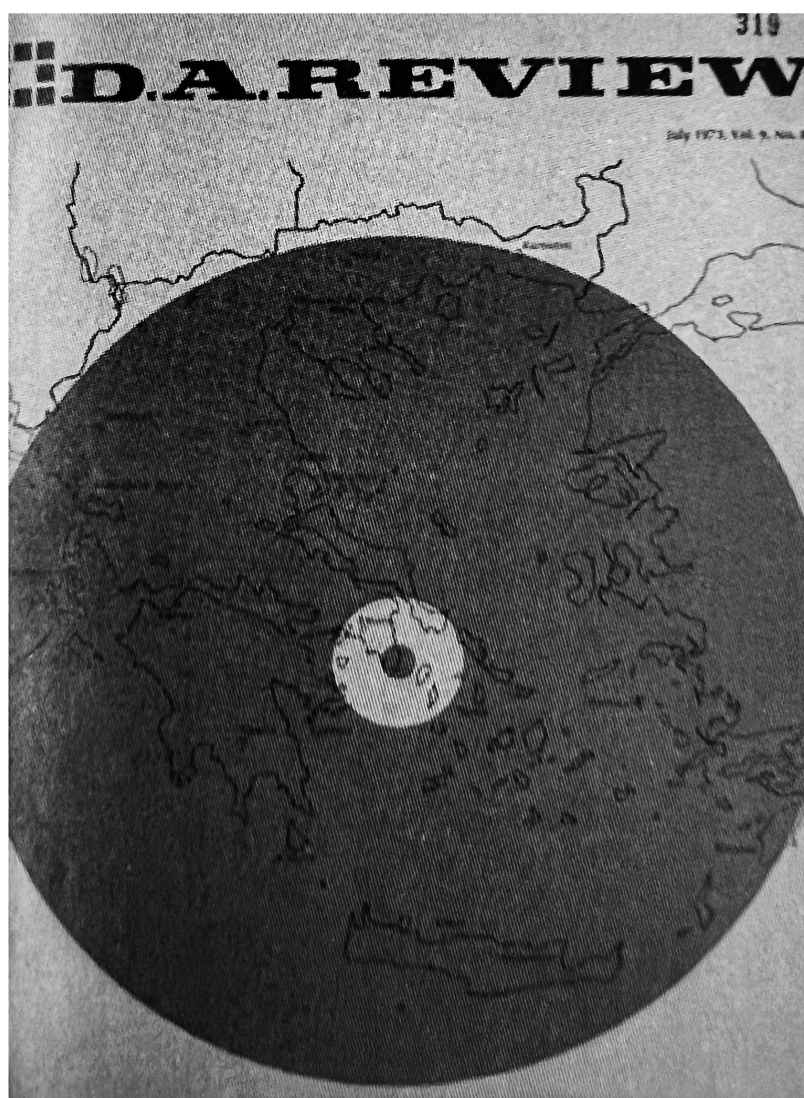

77 | Πανοραμική άποψη του οικισμού από τη θάλασσα.

⁵⁴ Φιλίππιδης Δημήτρης, ο.π., σελ. 342-343.

⁵⁵ Πράσιнос Δαμιανός, ο.π., σελ. 14.

⁵⁶ *Apollonion Porto Rafti: Housing Regulations (1971-1976)*, Αρχείο Κωνσταντίνου Α. Δοξιάδη, φάκελος 19979.

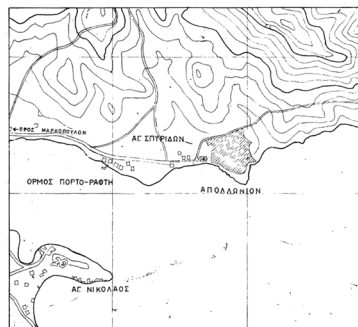

78 | Εξώφυλλο του *DA Review*, 7/1973, με το Απολλώνιο στο Πόρτο Ράφτη στο κέντρο.

Η ΘΕΣΗ

«Το Τουριστικό Χωριό «Απολλώνιον» κτίζεται στον λοφίσκο που υψώνεται στην βόρεια πλευρά του όρμου⁵⁷ Πόρτο Ράφτη, Αττικής». ⁵⁸ Απέχει 40 χιλιόμετρα από την Αθήνα και η πρόσβαση γίνεται μέσω περιφερειακού δρόμου. Η θέση που επέλεξε ο αρχιτέκτονας να υλοποιήσει τον οικισμό καταλαμβάνει ένα λόφο πάνω στην ακτή ανάμεσα στο γραφικό κόλπο της Σπηλιάς του Έρωτα ανατολικά και την πλαζ του Αγίου Σπυρίδωνα δυτικά. Η απόσταση από τις εν λόγω παραλίες είναι 650 μέτρα και 400 μέτρα, αντίστοιχα, και η προσπέλαση σε αυτές γίνεται είτε από παραλιακά μονοπάτια είτε από δρόμο ήπιας κυκλοφορίας. Επιπλέον, ο οικισμός βρίσκεται σε απόσταση 3,4 χιλιομέτρων από το κέντρο του Πόρτο Ράφτη και η προσπέλαση πραγματοποιείται μέσω παραλιακής οδού.

Όντας σε πολύ κοντινή απόσταση από το λεκανοπέδιο της Αττικής, η περιοχή καθίσταται ιδανική για παραθεριστικές κατοικίες, καθώς εξυπηρετούσε την εύκολη πρόσβαση των αστών της Αθηναϊκής κοινωνίας και «δεν έχει ακόμα υποστεί κορεσμό, όπως τόσες άλλες ακτές της Αττικής, και εξακολουθεί να διατηρήει εξοχικό χαρακτήρα». ⁵⁹ Σχεδιάζει και χτίζει -όσο πρόλαβε- δίπλα στην Αθήνα, το Απολλώνιο, μια Ελληνική «κοινότητα» για Έλληνες αστούς⁶⁰ σύμφωνα με τον Παναγή Ψωμόπουλο. Επιπρόσθετα, η θέση, όπου επέλεξε να δημιουργήσει ο Κωνσταντίνος Δοξιάδης τη δική του «εντοπία»⁶¹ αποτελούσε τη μοναδική περιοχή της χώρας, όπου οι άνθρωποι είχαν τη δυνατότητα να απολαύσουν ελεύθερα την θέα «όχι ανάμεσα από δάσος με αντένες τηλεοράσεως». ⁶² Η ακτή μπροστά από τον οικισμό, με μεγάλους βράχους, ήταν ιδανική για ηλιοθεραπεία και καταδύσεις, καθώς προσέφερε στους λουόμενους φυσικές εξέδρες. ⁶³

79 | Η θέση του Απολλωνίου, στο Πόρτο Ράφτη.

⁵⁷ «Αυτός ο κόλπος ήταν γνωστός από την αρχαιότητα, καθώς ήταν το τερματικό σημείο που συνέδεε την Αθήνα με τη γόνιμη πεδιάδα της Μεσογαίας και με το λιμάνι από το οποίο οι Αθηναίοι έδιναν ετησίως την «Θεωρία», δηλαδή τους καρπούς από τη συγκομιδή που έστελναν οι Υπερβόρειοι, στο ιερό του Απόλλωνα στο νησί της Δήλου. Αυτή η θέση συνέδεε πάντα την Αθήνα με τη Δήλο». C.A. Doxiadis, *The community of Apollonion*, D.A.REVIEW, October 1973, σελ. 24, Αρχείο Κωνσταντίνου Α. Δοξιάδη.

⁵⁸ Το χρονικό του Απολλωνίου, Πόρτο Ράφτη, ο.π.

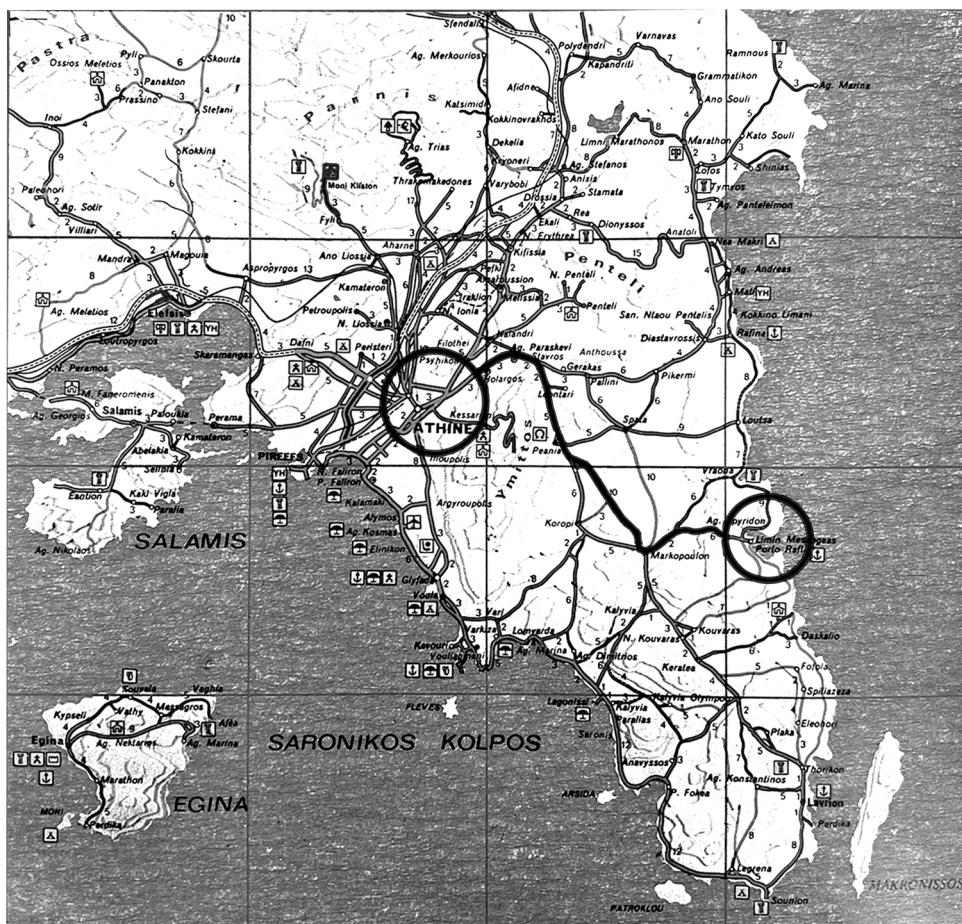
⁵⁹ Το χρονικό του Απολλωνίου, Πόρτο Ράφτη, ο.π.

⁶⁰ Ψωμόπουλος Παναγής, *Ο Κωνσταντίνος Δοξιάδης και το έργο του, Δεύτερος Τόμος*, σελ. 247, εκδόσεις ΤΕΕ, 2009, Αρχείο Κωνσταντίνου Α. Δοξιάδη, φάκελος 36356.

⁶¹ «Η εντοπία», έλεγε, «πρέπει να μεριμνά για την ευτυχία και την ευημερία του Ανθρώπου. Οφείλει να φροντίζει και τα πέντε στοιχεία του ανθρωπόκοσμου: τη φύση, τον άνθρωπο, την κοινωνία, τα κελύφη και τα δίκτυα. Οφείλει να εξασφαλίζει αυτήν τη σύνθεση». Ο ίδιος την εξασφάλισε σε όλα του σχεδόν τα έργα. Τον Ανθρώπο σκεφτόταν όταν σχεδίαζε κτίρια, οικισμούς και πολιτείες, από τα Άσπρα Σπίτια Βοιωτίας και το «Απολλώνιο» στο Πόρτο Ράφτη, μέχρι τη Βαγδάτη, την Τέμα της αφρικανικής Γκάνα, το Ισλαμαμπάντ (πρωτεύουσα του Πακιστάν), τον Λίβανο και κάμποσες περιοχές σε μεγάλες πόλεις των Ηνωμένων Πολιτειών (Μαϊάμι, Ουάσινγκτον, Μπρούκλιν, Ντιτρόιτ). [...] Μιστριώτης Βασίλης, Αφιέρωμα: Κωνσταντίνος Α. Δοξιάδης, 1 Ιουλίου 2010, Διαδικτυακός ιστότοπος: <https://www.greekarchitects.gr/>

⁶² Ψωμόπουλος Παναγής, ο.π., σελ. 249.

⁶³ Το χρονικό του Απολλωνίου, Πόρτο Ράφτη, ο.π.

80 | Η διαδρομή από την Αθήνα στο Πόρτο Ράφτη.

81 | Πανοραμική άποψη του Απολλώνιου, στο Πόρτο Ράφτη.

82 | Πανοραμική άποψη του Απολλώνιου προς τη θάλασσα.

83 | Πανοραμική άποψη του Απολλώνιου, στο Πόρτο Ράφτη.

84 | Εξώφυλλο του *DA Review*, 10/1972.

Η ΔΟΜΗ

Η Ευφροσύνη Δοξιάδη, κόρη του αρχιτέκτονα, αναφέρει ότι:

Το Απολλώνιο ήταν ένας οικισμός χτισμένος με βάση την αρχαία Δήλο. Στόχος του ήταν να μην κυκλοφορούν αυτοκίνητα, παρά μόνο περιφερειακά καθώς ο οικισμός συνδεόταν με δίκτυο πεζοδρόμων. Ονειρευόταν να παντρέψει το τοπίο με τα κτίρια που έφτιαξε, να είναι απολύτως ενταγμένα και να δημιουργεί ο χώρος ως σύνολο μια αίσθηση αρμονίας. Τον ενδιέφερε να φτιάξει όχι ένα μνημείο υστεροφημίας, αλλά έναν οικισμό που να προσφέρει καλή ποιότητα ζωής.⁶⁴

Ο ίδιος ο αρχιτέκτονας στη Γενική Συνέλευση των μελών της Διεθνούς Εταιρείας Οικιστικής, που έλαβε χώρα το 1973 ανέφερε ότι *Αισθανθήκαμε, λοιπόν, την ανάγκη να δημιουργήσουμε μια κοινότητα, όπου οι κάτοικοί της να μπορούν να ζήσουν πλάι στη θάλασσα, να χαίρονται τη θέα και το κλίμα της θάλασσας, να εξυπηρετούνται από τα αυτοκίνητα, χωρίς να υποφέρουν από αυτά, και να έχουν την ιδιωτική τους ζωή, αλλά και τη ζωή τους στην κοινότητα, ζώντας σε ιδιωτικά σπίτια, σε μια οργανωμένη κοινότητα, δηλαδή, να ζουν σε ένα πολιτισμένο περιβάλλον.*⁶⁵ Η οργανωμένη κοινότητα στο Πόρτο Ράφτη προσέφερε «ποιότητα ζωής» και αποτελούσε μέρος όπου «ο καθένας έχει το μέγιστο ατομικό όφελος, συνδυασμένο με το μέγιστο όφελος όλων των άλλων».⁶⁶

Ο οικισμός είναι αποκομμένος από το γύρω αστικό τοπίο και διαθέτει αυτονομία, καθώς πλήθος λειτουργιών συγκεντρώνεται στο εσωτερικό του. Η χρήση σχεδιαστικών μέσων και η φυλασσόμενη κεντρική πύλη ορίζουν τον οικισμό ως μία περιφραγμένη κοινότητα. Ο οικισμός οριοθετείται περιμετρικά με ψηλή τοιχοποιία, η οποία δεσπόζει και δεν επιτρέπει τη θέαση προς τον οικισμό και συνιστά μία κοινότητα με δικούς της κανόνες και χαρακτηριστικά. Έτσι, ορίζονται οι υποχρεώσεις και οι ελευθερίες των μελών της. Η είσοδος είναι ελεγχόμενη, καθώς υπάρχει φύλακας, και δεν επιτρέπεται ελεύθερη πρόσβαση, παρά μόνο για τους κατοίκους της. Επιπρόσθετα, στο Απολλώνιο παρατηρείται μία ομοιογένεια, η οποία αφορά το ταξικό και οικονομικό προφίλ των κατοίκων της.⁶⁷ Ο Παναγής Ψωμόπουλος αναφέρει χαρακτηριστικά: *Υψηλού εισοδήματος οι κάτοικοι αλλά και ενεργά, εργαζόμενα, παραγωγικά και υπεύθυνα μέλη της Ελληνικής κοινωνίας. [...] είναι και ανάλογα υψηλού πολιτιστικού επιπέδου. Τουλάχιστον δυνάμει. Γιατί κανείς δεν τους ανάγκασε να πάρουν σπίτι εδώ, το διάλεξαν.*⁶⁸

Η εξελικτική πορεία του οικισμού πέρασε από τρία στάδια σχεδιασμού μέχρι το τελικό, καθώς ο Κωνσταντίνος Δοξιάδης συνεχώς τα μετέτρεπε. Το τρίτο σχέδιο του οικισμού, το οποίο εφαρμόστηκε από τον Αρθούρο Σκέπερς το 1981 περιείχε όλα τα χαρακτηριστικά ενός ελληνικού χωριού. Το συγκρότημα περιλαμβάνει 76 κατοικίες, κοινόχρηστους χώρους και εγκαταστάσεις, χώρους πρασίνου, εστιατόριο, εμπορικό κέντρο, υπαίθριο κινηματογράφο, εγκαταστάσεις ύδρευσης, ραδιοφώνου, τηλεοράσεως, βιολογικού καθαρισμού και υποσταθμού ΔΕΗ, δύο κολυμβητικές δεξαμενές για ενήλικες, θυρωρείο και κέντρο διοικήσεως, παιδική χαρά και δύο γήπεδα τένις και ένα μπάσκετ. Μέσα στον οικισμό εντάσσεται και το

⁶⁴ Εφημερίδα ΤΑ ΝΕΑ, *Το ακρωτηριασμένο όνειρο του Δοξιάδη*, 7 Μαρτίου 2014, Διαδικτυακός ιστότοπος: <https://www.tanea.gr/2014/03/07/lifearts/to-akrwthiriasmeno-oneiro-toy-doksiadi/>

⁶⁵ Ψωμόπουλος Παναγής, ο.π., σελ. 233.

⁶⁶ Ψωμόπουλος Παναγής, ο.π., σελ. 249.

⁶⁷ Στρατάκη Μαρία, *ΑΠΟΛΛΩΝΙΟ: προσεγγίζοντας το όνειρο*, Ερευνητική εργασία, Πολυτεχνείο Κρήτης Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Χανιά 2020, σελ. 43-44.

⁶⁸ Ψωμόπουλος Παναγής, ο.π., σελ. 249.

κτηριακό συγκρότημα με το «Κέντρο Συμποσίων», ένα υπαίθριο θέατρο και μία εκκλησία.

Ο οικισμός οργανώνεται σε επιμέρους 9 γειτονιές από τις οποίες οι 7 περιλαμβάνουν κατοικίες με το κτηριακό συγκρότημα που περιείχε το «Κέντρο Συμποσίων», το θέατρο και την εκκλησία να είναι το όγδοο. Στο Απολλώνιο δεν υπάρχει ένας τύπος κατοικίας, αλλά συνδυασμός, καθώς οι τύποι εναλλάσσονται. Με την εναλλαγή των τύπων ποικίλουν και τα τετραγωνικά των κατοικιών. Ο παραθεριστικός οικισμός συντίθεται από κατοικίες των 66 τ.μ., των 120 τ.μ. και των 165 τ.μ., περίπου, ανάλογα με τον τύπο τους.

85 | Το τρίτο σχέδιο του Απολλωνίου, 1981.

Η κίνηση των οχημάτων είναι περιορισμένη, καθώς ο αρχιτέκτονας-πολεοδόμος στόχευε στην ελεύθερη κίνηση των πεζών μέσα από δίκτυο πεζοδρόμων. Οι κινήσεις διαμορφώθηκαν προκειμένου να ικανοποιούν τις ανάγκες, τόσο των πεζών, όσο και των αυτοκινήτων σε «αυτόνομα και αλληλοσυνδεδεμένα δίκτυα κίνησης». Οι διαδρομές των πεζών και των οχημάτων είναι διαχωρισμένες.⁶⁹ Ο ίδιος ο αρχιτέκτονας ονομάζει «μηχανόδρους» τους δρόμους για τα αυτοκίνητα, «δρομάκι παραλίας» τους πεζόδρομους και «μονοπάτι» τα δρομάκια που δεν περιβάλλονται από όγκους.⁷⁰

Τα αυτοκίνητα εισέρχονται στον οικισμό από την ελεγχόμενη πύλη που υπάρχει βορειοδυτικά. Υπάρχει μόνο αυτός ο κεντρικός δρόμος για την κυκλοφορία των οχημάτων, ο οποίος ξεκινάει από την είσοδο, διασχίζει τον οικισμό και κατά μήκος του υπάρχουν στεγασμένες θέσεις στάθμευσης. Η στάθμευση των οχημάτων κάτω από υπόστεγα στόχευε στην προστασία τους από τις καιρικές συνθήκες, αλλά κυρίως στην απόκρυψη τους από τη θέα των οικιστών.⁷¹ Στο βορειοανατολικό τμήμα υπάρχει μία δευτερεύουσα είσοδος που οδηγεί στο «Κέντρο Συμποσίων». Τα αυτοκίνητα μέσα στον οικισμό καταλήγουν σε αδιέξοδα, απόρροια της επιθυμίας του Κωνσταντίνου Δοξιάδη για ελάχιστη χρήση του αυτοκινήτου.

Η είσοδος για τους πεζούς πραγματοποιείται από τέσσερις εισόδους. Μία στο βόρειο τμήμα και τρεις στο νότιο. Για την κυκλοφορία των πεζών εφαρμόστηκε η χάραξη λιθόστρωτων δρόμων, οι οποίοι προσαρμόζονται στις τοπογραφικές καμπύλες, αναδεικνύουν τα κτίρια εκατέρωθεν, επιτρέπουν συγκεκριμένες θεάσεις και προσδιορίζουν τη θέση του περιπατητή με το τοπίο. Περιορίζουν τη μονότονη επανάληψη εντυπώσεων, διευκολύνουν τον προσανατολισμό και την αναγνώριση της ταυτότητας κάθε σημείου του περιπάτου. Στενά φυτεμένα μονοπάτια με πλούσια βλάστηση εκατέρωθεν οργανώνουν τις κινήσεις των περιπατητών προσφέροντας ποικιλία οπτικών εντυπώσεων. Για το σχεδιασμό των πεζοδρόμων ο Κωνσταντίνος Δοξιάδης στηρίχτηκε στην οπτική αντίληψη του τοπίου.

86 | Πεζόδρομος ανάμεσα σε παραθεριστικές κατοικίες.

⁶⁹ *Apollonion Porto Rafti: Housing Regulations (1971-1976)*, Αρχείο Κωνσταντίνου Α. Δοξιάδη, φάκελος 19979.

⁷⁰ Φιλίππιδης Δημήτρης, ο.π., σελ. 336.

⁷¹ «Με αυτό τον τρόπο, το Απολλώνιο επιδεικνύει πώς να χωρίσουμε τον Άνθρωπο από τη Μηχανή, που θα απομονωθεί τελείως και δεν θα ενοχλεί καθόλου». Ψωμόπουλος Παναγής, ο.π., σελ. 234.

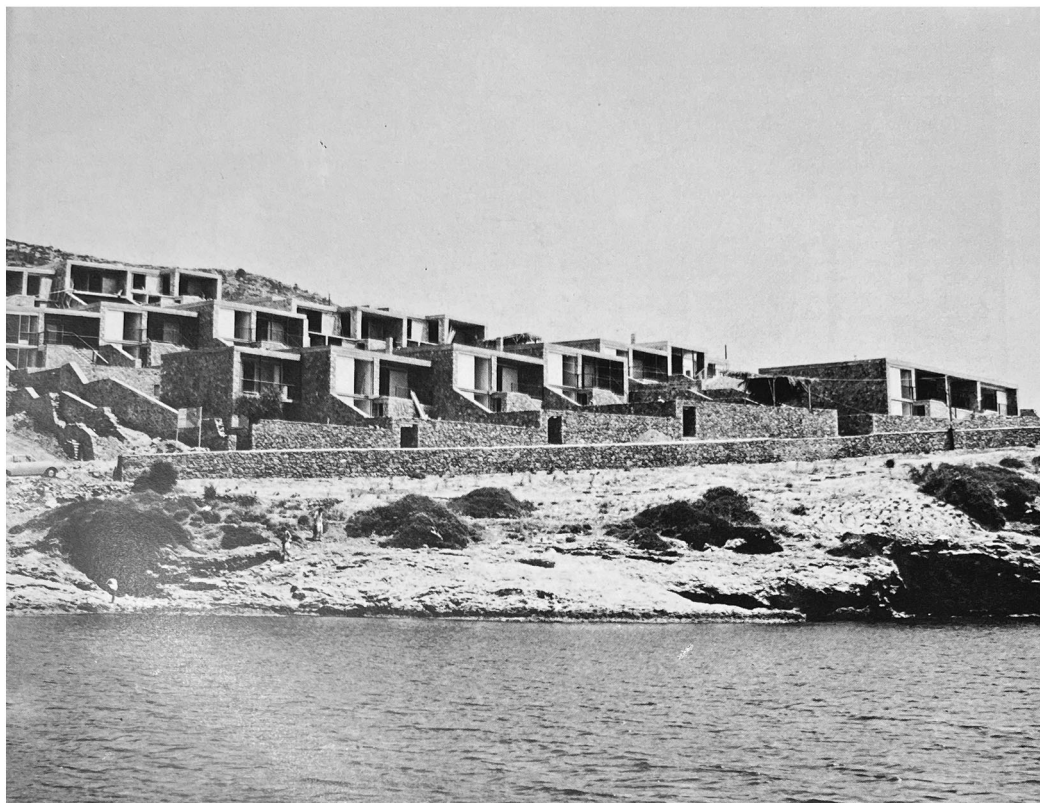
87 | «Δρομάκι παραλίας» εντός του οικισμού.

88 | «Μηχανόδρομος» με τις στεγασμένες θέσεις στάθμευσης.

89 | Μονοπάτι ανάβασης εντός του οικισμού.

90 | Άποψη του παραθεριστικού οικισμού, όπου διακρίνονται οι είσοδοι των πεζών από το νότιο τμήμα του οικισμού.

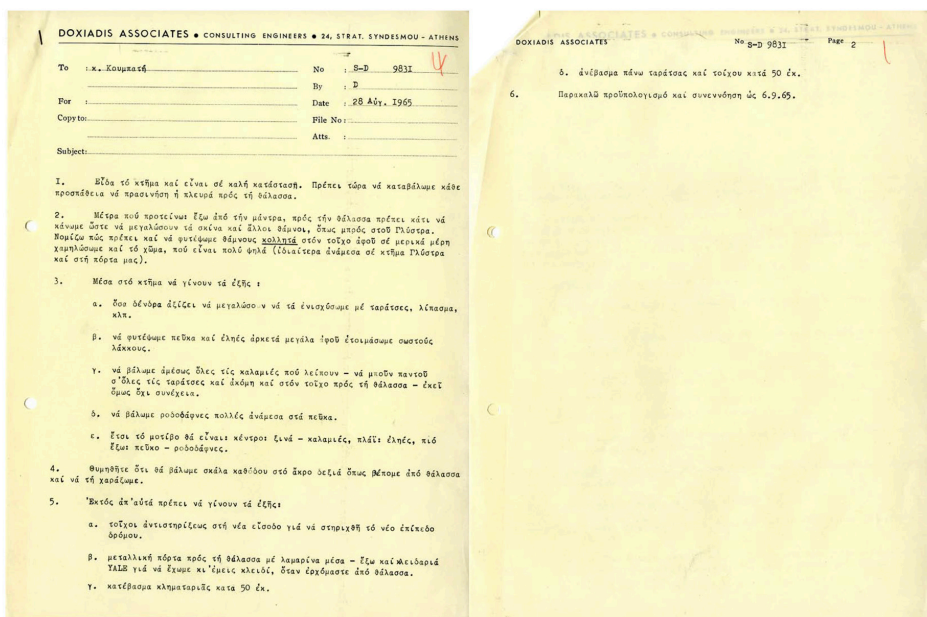

91 | «Δρομάκι παραλίας» ανάμεσα σε κατοικίες.

92 | Πεζόδρομος ανάμεσα σε κατοικίες.

Το δίκτυο των πεζόδρομων και των κήπων καλύπτουν το 35% του συνολικού χώρου, κατέχοντας με αυτό τον τρόπο συνεκτικό χαρακτήρα, καθώς συνδέουν τις παραθεριστικές κατοικίες τόσο μεταξύ τους, όσο και με την ακτή και με τους κοινόχρηστους χώρους και εγκαταστάσεις.⁷² Το 1965 ο ίδιος ο αρχιτέκτονας ασχολήθηκε με το πράσινο σε όλο τον οικισμό και φρόντισε για την αποκατάσταση του ήδη υπάρχοντος πρασίνου στον περιβάλλοντα χώρο, είτε με νέες φυτεύσεις δένδρων είτε με την ανάδειξη αυτών που υπήρχαν ήδη στον οικισμό. Πρότεινε φύτευση θάμνων, οι οποίοι να εφάπτονται σε τοίχους, συντήρηση υφιστάμενων δέντρων με λίπασμα, φύτευση καινούργιων δέντρων, όπου καθίσταται απαραίτητο προκειμένου να υπάρξει συνδυασμός με τα υπάρχοντα. Κύριο μέλημα του ήταν να «πρασινίσει η πλευρά προς τη θάλασσα».⁷³ Το δίκτυο πεζόδρομων εμπλουτίστηκε με γραμμικό πράσινο. Γραμμική φύτευση εφάρμοσε και στους κήπους στο εμπρόσθιο τμήμα των παραθεριστικών κατοικιών. Ελεύθερο πράσινο εφαρμόστηκε σε χώρους εκτόνωσης που δημιουργήθηκαν σε πολλά σημεία του οικισμού. Στα τέλη του 1973 ο αρχιτέκτονας-πολεοδόμος με την έκθεση του «Σύνθεση του κήπου του συγκροτήματος» κάνει γνωστές όλες του τις σκέψεις και προτάσεις για τη σύνθεση στο «Κέντρο Συμποσίων». Τα υφιστάμενα δέντρα διατηρούνται και παράλληλα φυτεύονται νέα δένδρα, λουλούδια και θάμνοι που εντοπίζονται στην ευρύτερη περιοχή με στόχο να παντρέψει τα υφιστάμενα με τις νέες συμπληρώσεις.⁷⁴

93 | Σημείωμα του Κωνσταντίνου Α. Δοξιάδη προς κ. Κουμπατή.

⁷² Το χρονικό του Απολλωνίου, Πόρτο Ράφτη, ο.π.

⁷³ Σημείωμα προς τον κ. Κουμπατή, 28 Αυγούστου 1965, Αρχείο Κωνσταντίνου Α. Δοξιάδη, φάκελος 18961.

⁷⁴ Φιλίππιδης Δημήτρης, ο.π., σελ. 339-340.

Η μελέτη για να εξασφαλισθεί η ενότητα και η ποικιλία του συνόλου στόχευε στην ευελιξία και στην προσαρμογή στο περιβάλλον, στα χαμηλά ύψη, στην ισόρροπη εναλλαγή ημιυπαίθριων-υπαίθριων και κλειστών χώρων και στο συνδυασμό των τυποποιημένων στοιχείων.⁷⁵ Οι κατοικίες διατάσσονται με διαφορετικό τρόπο από τα κοινόχρηστα κτήρια. Οι κατοικίες οργανώνονται σε μικρά οικιστικά σύνολα. Κάθε κτηριακό συγκρότημα κατοικιών αναπτύσσεται κλιμακωτά επιτρέποντας απρόσκοπτες θεάσεις προς τη θάλασσα. Μονοπάτια και μικρά δρομάκια χωρίζουν τις γειτονιές δημιουργώντας μικρές πλατείες και χώρους για απομόνωση με καταβολές στην αρχιτεκτονική των νησιώτικων οικισμών με τη χαρακτηριστική απλότητα που την διέπει. Το κάθε συγκρότημα αποτελείται από ανεξάρτητες κατοικίες σε ποικίλες παραλλαγές ανάλογα με την κλίση του φυσικού αναγλύφου. Οι κατοικίες κατέχουν διπτό ρόλο, καθώς λειτουργούν τόσο ως κομμάτι του συνολικού οικισμού, όσο και ως μεμονωμένο μέρος της γειτονιάς στην οποία εντάσσονται.⁷⁶

Οι κατοικίες σχεδιάστηκαν στον άξονα δύση-ανατολή για την καλύτερη θέα προς τη θάλασσα μέσα σε μεγάλα οικόπεδα. Κάθε κατοικία παρατίθεται σε σειρά με μικρές υποχωρήσεις ανά μονάδα. Τα οικόπεδα χαράχθηκαν με σκοπό την επίτευξη της ομαλής μετάβασης από τον κοινόχρηστο χώρο στον ιδιωτικό και αντίστροφα.

Για το σχεδιασμό των κλειστών και των ανοιχτών χώρων των κατοικιών εφαρμόστηκε μαθηματική λογική. Ο Κωνσταντίνος Δοξιάδης σχεδίασε με κάρναβο. Ως μονάδα μέτρησης σε όλα τα οικόπεδα *χρησιμοποιείται ο ελληνικός (ομηρικός κατά το Δοξιάδη) πους, το πόδι (ried-pouse) το οποίο ως μονάδα μέτρησης έχει άμεση σχέση με τις ανθρώπινες αναλογίες.*⁷⁷

94 | Άποψη του οικισμού, όπου φαίνεται η οργάνωση των κατοικιών.

⁷⁵ Παραθεριστικός οικισμός Απολλώνιο, Πόρτο Ράφτη, Διαδικτυακός ιστότοπος: <http://www.culture2000.tee.gr/>

⁷⁶ Απολλώνιον, Πόρτο-Ράφτη, Αρχείο Κωνσταντίνου Α. Δοξιάδη, φάκελος 20015.

⁷⁷ Τσιαμπάος Κώστας, ο.π.

95 | Διάταξη κατοικιών στον οικισμό Απολλώνιο, στο Πόρτο Ράφτη.

96 | Άποψη των κατοικιών εντός του οικισμού, Απολλώνιο, στο Πόρτο Ράφτη.

Τα κοινόχρηστα κτήρια αναπτύσσονται μεμονωμένα σε πολλά σημεία στον οικισμό. Το εστιατόριο με τις δύο κολυμβητικές δεξαμενές τοποθετήθηκαν στο νοτιοδυτικό τμήμα, προκειμένου να εξυπηρετούν, τόσο τους κατοίκους που διέμεναν στο βόρειο τμήμα, όσο και εκείνους που κατοικούσαν στην ανατολική πλευρά του οικισμού. Στο βόρειο τμήμα σχεδιάστηκαν οι αθλητικές εγκαταστάσεις, ο υπαίθριος κινηματογράφος και το εμπορικό κέντρο. Πυρήνα της σύνθεσης αποτελούσε το «Κέντρο Συμποσίων», το οποίο τοποθετήθηκε βορειοανατολικά και αποτελούνταν από τρία τμήματα: την Αίθουσα Συμποσίων, το προσωπικό εργαστήριο και γραφείο του Κωνσταντίνου Δοξιάδη και την οικία της οικογένειάς του με μέγεθος 1765 τ.μ..⁷⁸ Ο Δημήτρης Φιλιππίδης αναφέρει χαρακτηριστικά:

το κέντρο τοποθετείται στο ψηλότερο σημείο με τη μορφή «ακρόπολης» που περιβάλλεται από το «άστυ», δηλαδή το συγκρότημα κατοικιών ομοιοθետων με το περίγραμμα της χερσονήσου προς τη θάλασσα. Τη θέση της «ακρόπολης» κατέχει η στεγασμένη αίθουσα συμποσίων. Σε άμεση επαφή με αυτήν, ως εξαρτήματά της, είναι δύο συμπληρωματικά στοιχεία, η «κατοικία» και το «εργαστήριο». Διευρύνοντας τον κύκλο, η συνεκτική αυτή «ακρόπολη» συνοδεύεται από τρία ακόμα συστατικά: την εκκλησία Αγίων Αποστόλων, το θέατρο «Ευανθία» και την πισίνα («δεξαμενή») με τους ξενώνες. Τον υπόλοιπο χώρο καλύπτει η ζώνη παραθεριστικής κατοικίας που ονομάσαμε «άστυ».⁷⁹

97 | Πανοραμική άποψη του «Κέντρου Συμποσίων».

⁷⁸ Απολλώνιον, Πόρτο-Ράφτη, Αρχείο Κωνσταντίνου Α. Δοξιάδη, φάκελος 20015.

⁷⁹ Φιλιππίδης Δημήτρης, ο.π., σελ. 336.

98 | Εξώφυλλο περιοδικού τη δεκαετία του 1980.

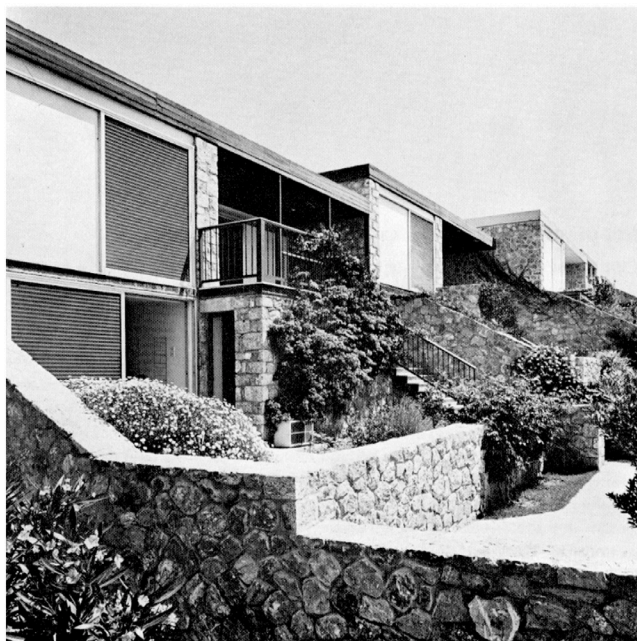
Η ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ

Οι Κατοικίες

Ο Παναγής Ψωμόπουλος αναφέρει χαρακτηριστικά:

Οργάνωση σε μικρογειτονιές-χαμηλή, συνεχής στενομέτωπη δόμηση στα σπίτια, κλιμακωτά και αρθρωτά προσαρμοσμένα στο έδαφος-διαδοχή και εναλλαγή χώρων κλειστών και ημίκλειστων, περιφραγμένων και ελεύθερων-τυποποιημένα στοιχεία, που, σε ευφυείς συνδυασμούς, δίνουν ενότητα και ποικιλία στο σύνολο-κατασκευή με τοπικά υλικά και συχνά με πέτρα, σοφά συνεκτιμώντας την αντοχή, τη συντήρηση και το αισθητικό ή άλλο κοινωνικό κόστος.⁸⁰

Οι παραθεριστικές κατοικίες στο Πόρτο Ράφτη εντάσσονται ομαλά στο περιβάλλον και εξασφαλίζουν ιδιωτικό χαρακτήρα αποφεύγοντας την απομόνωση, καθώς αποτελούν μέρος μιας γειτονιάς. Αναπτύσσονται σε δύο επίπεδα και ο κύριος τύπος δόμησης που σχεδιάστηκε ήταν οι μονοκατοικίες. Μικρά απόκρημνα δρομάκια και μονοπάτια οδηγούν στις εισόδους των κατοικιών. Μία κλειστή αυλή που βρίσκεται στο πίσω μέρος των κατοικιών αποτελεί την πρόσκληση για το εσωτερικό και συμβάλλει στην ιδιωτικότητα και στην προστασία από τους δυνατούς ανέμους. Πρόσβαση στις κατοικίες παρέχει και ο ιδιόκτητος φυτεμένος κήπος με ανοιχτή θέα στη θάλασσα στο εμπρόσθιο τμήμα κάθε κατοικίας.⁸¹ Ο οικισμός «Απολλώνιον» συντίθεται από τρεις κύριους τύπους κατοικίας, οι οποίοι αποτέλεσαν τη βάση για επιπλέον τύπους ως παραλλαγές των βασικών. Οι κύριοι τύποι είναι οι Α, Γ, Ε.

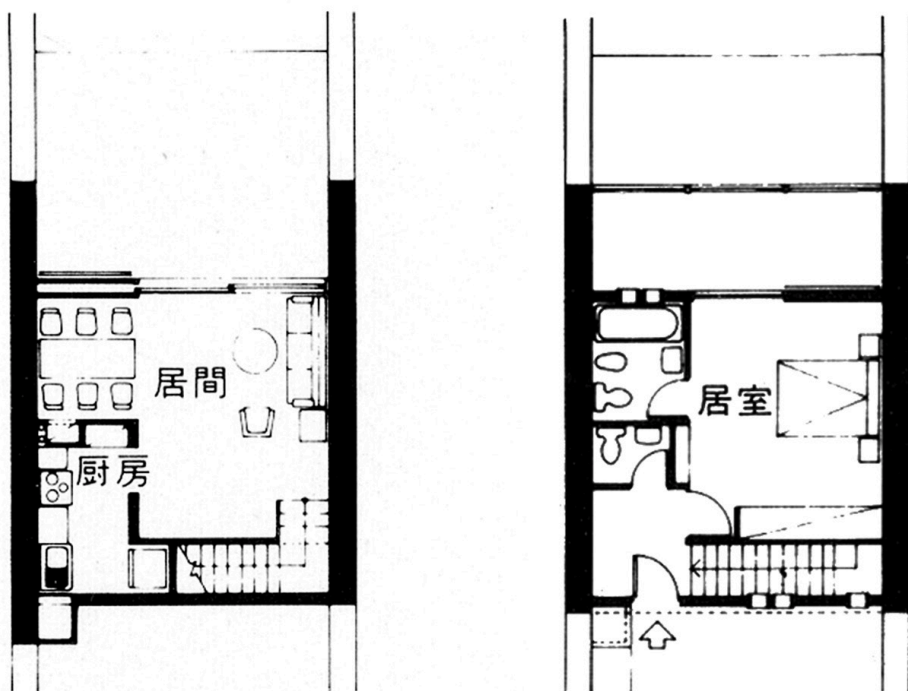

99 | Παραθεριστικές κατοικίες, στο Απολλώνιο, Πόρτο Ράφτη.

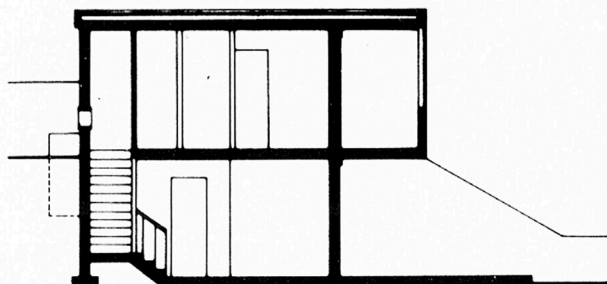
⁸⁰ Ψωμόπουλος Παναγής, ο.π., σελ. 250.

⁸¹ Ψωμόπουλος Παναγής, ο.π., σελ. 235.

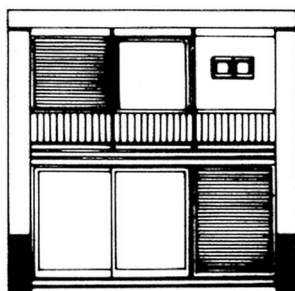
Ο τύπος Α αποτελεί έναν από τους βασικούς τύπους και οργανώνεται σε δύο επίπεδα. Η υποδοχή πραγματοποιείται στον όροφο, όπου βρίσκεται το υπνοδωμάτιο με ιδιωτικό λουτρό και ένα επιπλέον λουτρό. Το καθιστικό και η κουζίνα βρίσκονται στο ισόγειο. Μία σκεπαστή βεράντα στον όροφο και ένας ημιυπαίθριος χώρος στο ισόγειο συνθέτουν το εμπρόσθιο τμήμα της διώροφης μονάδας προσφέροντας ανεμπόδιση θέα προς τη θάλασσα.

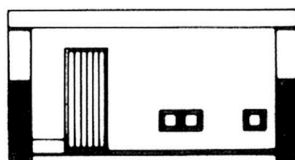
100 | Τύπος Α, κάτοψη ισόγειου (αριστερά) και ορόφου (δεξιά).

101 | Τύπος Α, τομή.

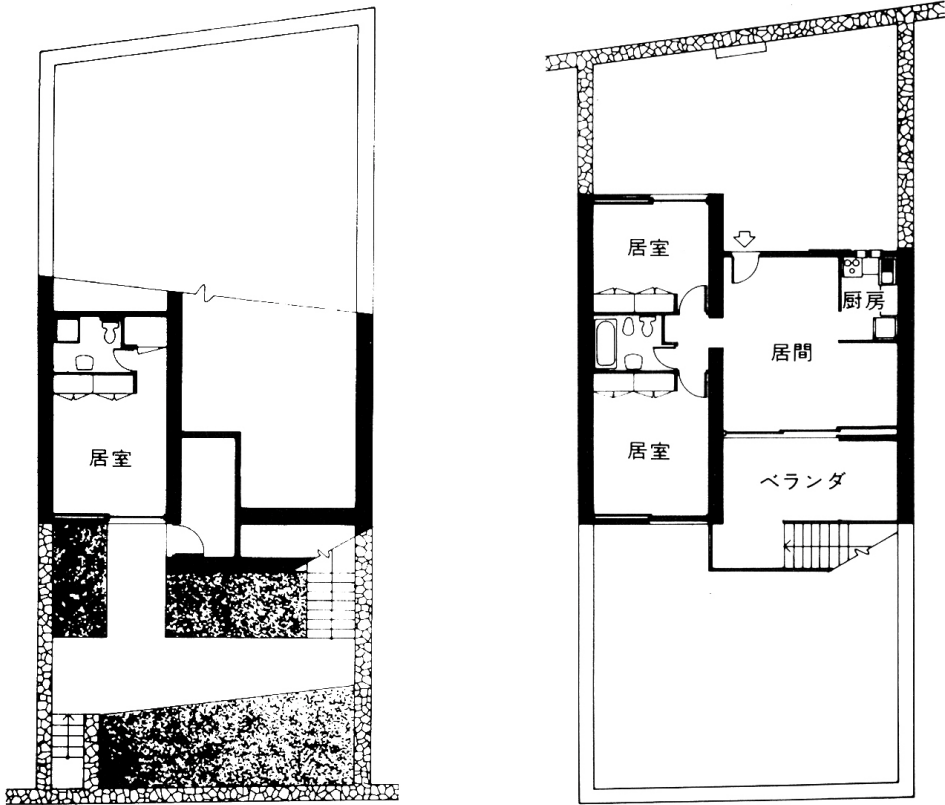

102 | Τύπος Α, εμπρόσθια όψη.

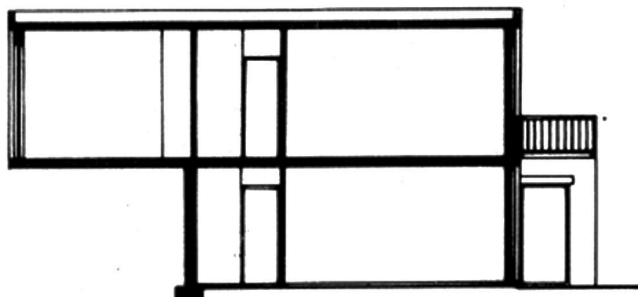

103 | Τύπος Α, πίσω όψη.

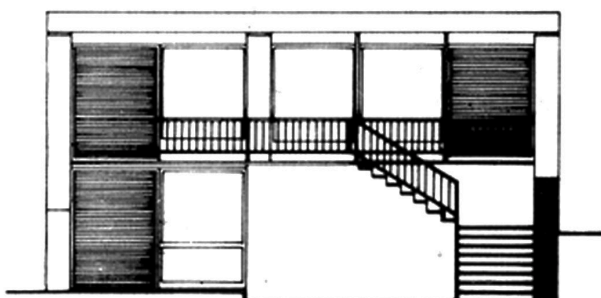
Εξίσου σημαντικός είναι ο τύπος Γ. Πρόκειται για μια διώροφη κατοικία. Μία περικλειστη αυλή στο πίσω μέρος οδηγεί στην πόρτα της παραθεριστικής κατοικίας στον όροφο. Σε αυτό το επίπεδο βρίσκεται η κουζίνα και το καθιστικό. Οι χώροι διημέρευσης γειτνιάζουν με ένα υπνοδωμάτιο με θέα στην πίσω αυλή και ένα υπνοδωμάτιο με θέα στον ιδιόκτητο κήπο και τη θάλασσα και ένα λουτρό ανάμεσα τους. Μία σκεπαστή βεράντα καταλαμβάνει τμήμα του ορόφου. Στο ισόγειο βρίσκεται ένα ακόμη υπνοδωμάτιο με λουτρό και μία αποθήκη με ξεχωριστές εισόδους. Τα δύο επίπεδα της κατοικίας ενοποιούνται με κλίμακα εξωτερικά της κτηριακής μάζας.

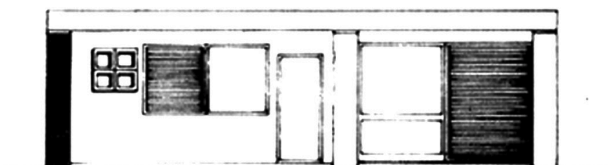
104 | Τύπος Γ, κάτοψη ισογείου (αριστερά) και ορόφου (δεξιά).

105 | Τύπος Γ, τομή.

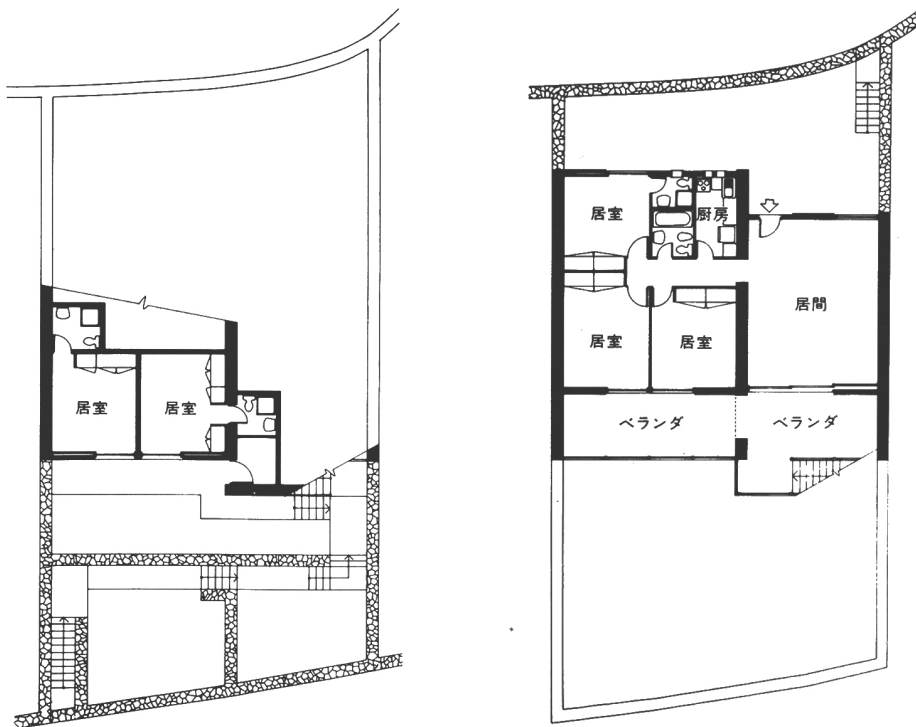

106 | Τύπος Γ, εμπρόσθια όψη.

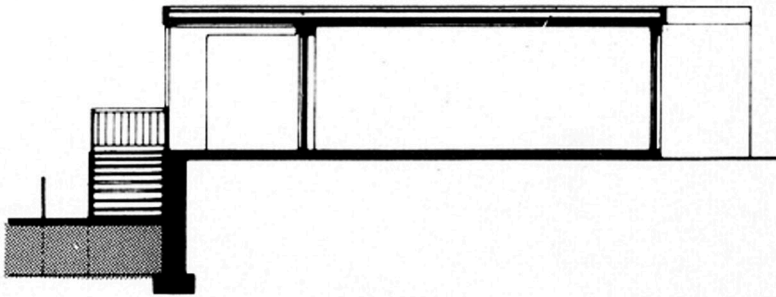

107 | Τύπος Γ, πίσω όψη.

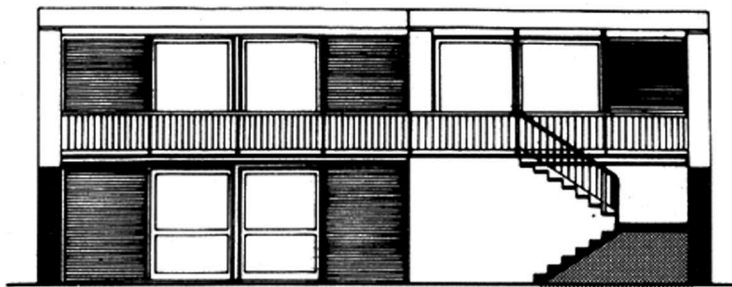
Ένας επιπλέον τύπος κατοικίας που συνθέτει τις οικιστικές κοινότητες του Απολλωνίου είναι ο τύπος Ε. Αναπτύσσεται σε δύο επίπεδα και οι παραθεριστές εισέρχονται στην κατοικία από την ιδιωτική πίσω αυλή, που οδηγεί στον όροφο. Στο ανώτερο επίπεδο της κατοικίας βρίσκεται το καθιστικό, το οποίο γειτνιάζει με την κουζίνα και τρία υπνοδωμάτια. Τα δύο υπνοδωμάτια κοιτούν προς τη θάλασσα και έχουν κοινό λουτρό εξωτερικά τους, ενώ το τρίτο υπνοδωμάτιο στρέφεται κατά την άλλη κατεύθυνση και προβάλλει ως χώρος περίκλειστος, με εσωτερικό λουτρό και θέα προς το βουνό. Στο ισόγειο υπάρχουν δύο επιπλέον υπνοδωμάτια με εσωτερικό λουτρό το καθένα. Μία σκεπαστή βεράντα που καταλαμβάνει τμήμα του ορόφου και ένας ημιυπαίθριος χώρος στο ισόγειο αποτελούν λειτουργικούς χώρους, όπου δραστηριότητες του θερινού βίου αναπτύσσονται προφυλαγμένες από τον ήλιο και πλάθουν την εξωτερική όψη της κατοικίας. Μία ομοιότητα που παρουσιάζει αυτός ο τύπος με τον προηγούμενο είναι η ενοποίηση των δύο επιπέδων με εξωτερικό κλιμακοστάσιο.

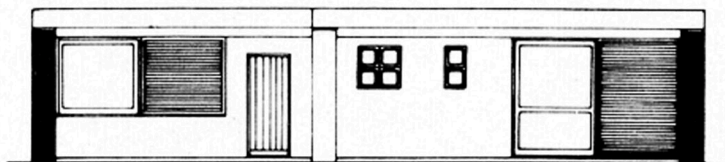
108 | Τύπος Ε, κάτοψη ισογείου (αριστερά) και ορόφου (δεξιά).

109 | Τύπος Ε, τομή.

110 | Τύπος Ε, εμπρόσθια όψη.

111 | Τύπος Ε, πίσω όψη.

112 | Παραθεριστική κατοικία, τύπος Α.

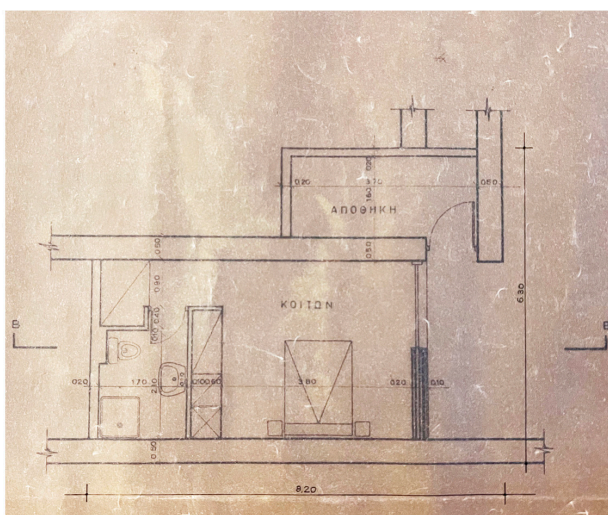
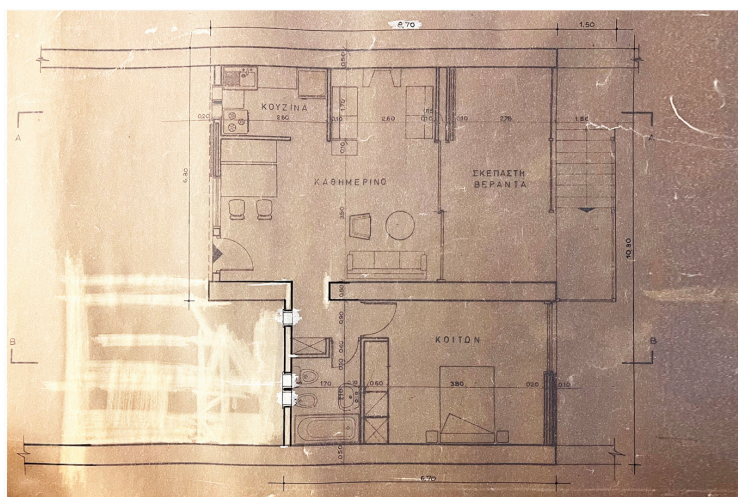
113 | Παραθεριστική κατοικία, τύπος Γ.

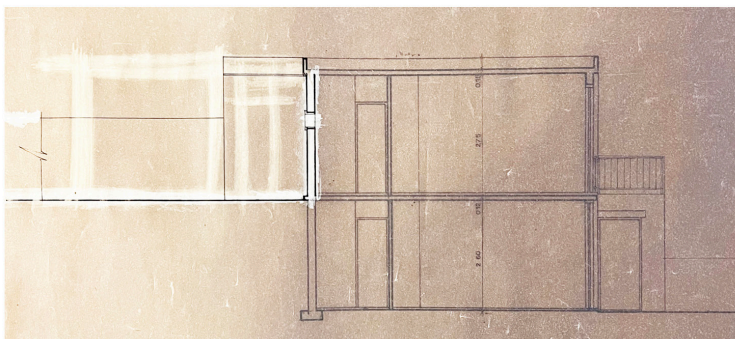
114 | Παραθεριστική κατοικία, τύπος Ε.

Οι παραλλαγές των κύριων τύπων συνίσταται από τους τύπους Β, Δ, Ζ.

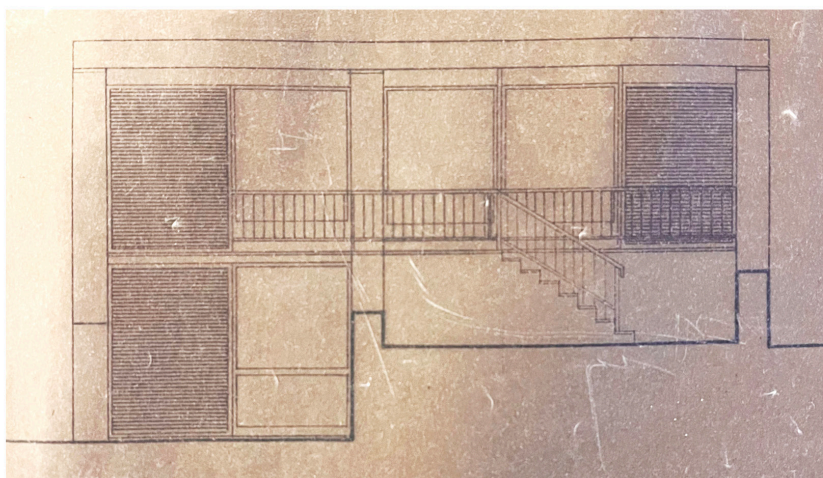
Ο τύπος Β καταλαμβάνει δύο επίπεδα. Η είσοδος πραγματοποιείται στο πίσω μέρος της κατοικίας, η οποία οδηγεί στον όροφο. Εκεί βρίσκεται το καθιστικό και το υπνοδωμάτιο, τα οποία έχουν θέα προς τη θάλασσα, ενώ η κουζίνα και το λουτρό στρέφονται κατά την άλλη κατεύθυνση κοιτώντας το βουνό. Μία σκεπαστή βεράντα καταλαμβάνει τμήμα του ορόφου της κατοικίας. Στον κάτω όροφο είναι σχεδιασμένο ένα ακόμη υπνοδωμάτιο, ένα λουτρό και μία αποθήκη με ξεχωριστές εισόδους. Τα δύο επίπεδα της κατοικίας ενοποιούνται με κλίμακα που υπάρχει εξωτερικά της.

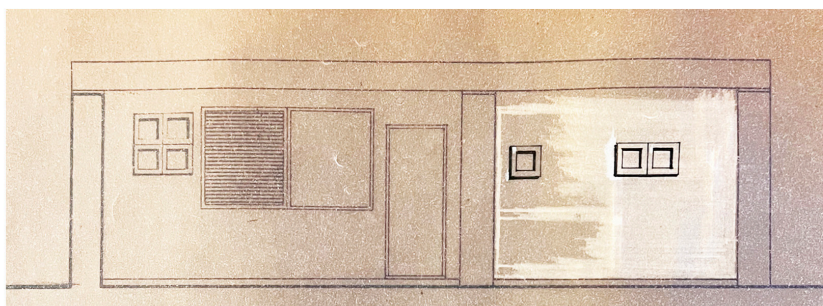
115 | Τύπος Β, κάτοψη ισογείου (επάνω), υπογείου (κάτω).

116 | Τύπος Β, τομή.

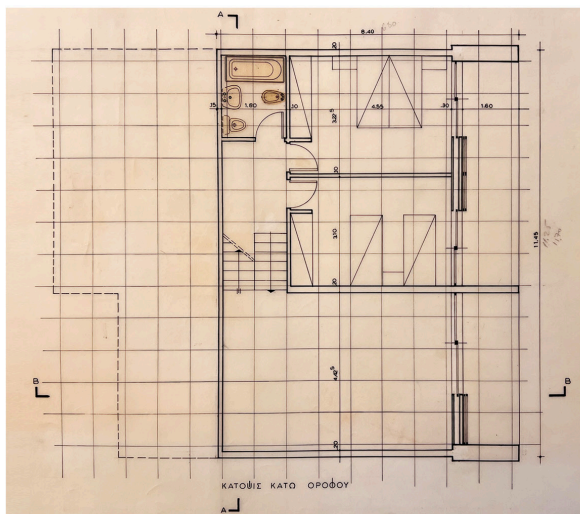
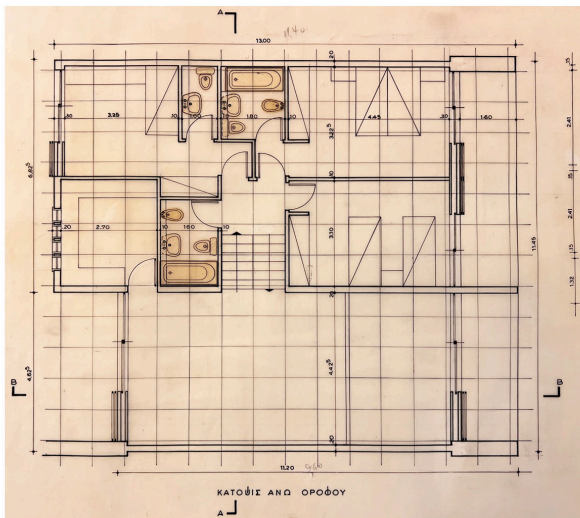

117 | Τύπος Β, εμπρόσθια όψη.

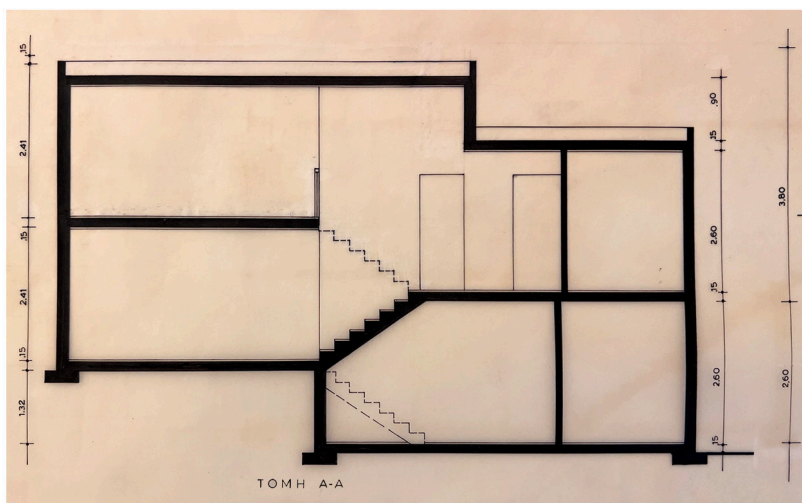

118 | Τύπος Β, πίσω όψη.

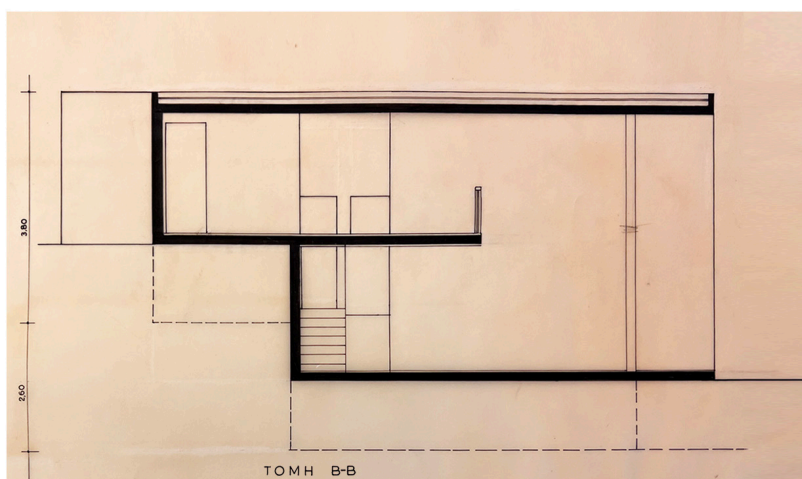
Ο τύπος Δ συνιστά μία κατοικία σε επιμέρους επίπεδα. Η είσοδος γίνεται σε ένα μεσοεπίπεδο. Σε αυτό το επίπεδο βρίσκεται η κουζίνα και πιθανόν το καθιστικό. Η ανοδική πορεία της εσωτερικής κλίμακας οδηγεί σε δύο υπνοδωμάτια με εσωτερικό λουτρό και σε ένα επιπλέον υπνοδωμάτιο και ένα ακόμη λουτρό. Η καθοδική πορεία οδηγεί σε δύο επιπλέον υπνοδωμάτια και ένα λουτρό.

119 | Τύπος Δ, κάτοψη ορόφου (επάνω), ισογείου (κάτω).

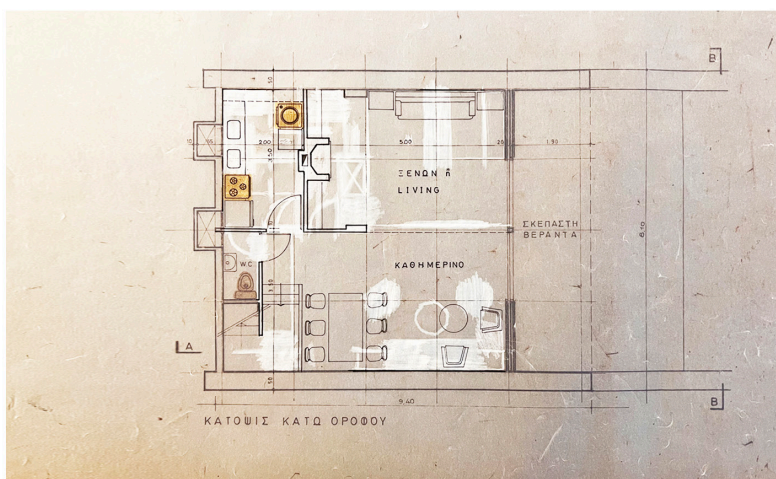
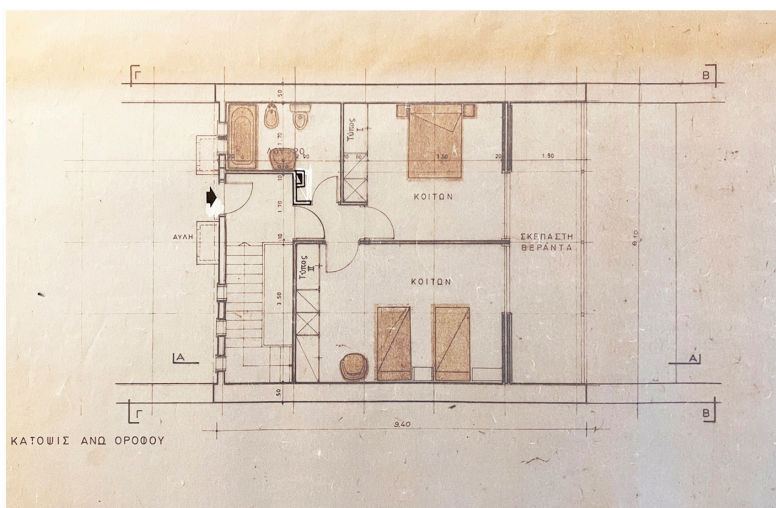

120 | Τύπος Δ, τομή Α-Α.

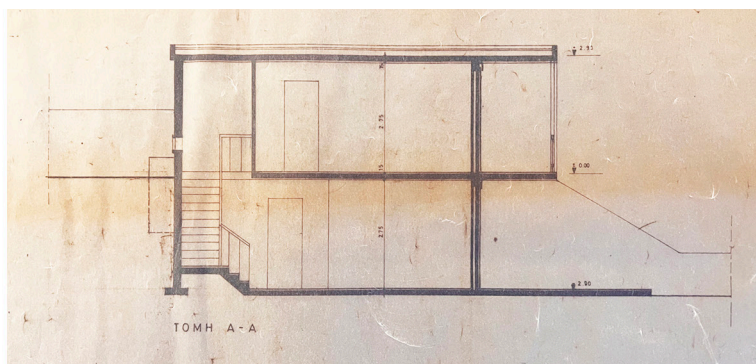

121 | Τύπος Δ, τομή Β-Β.

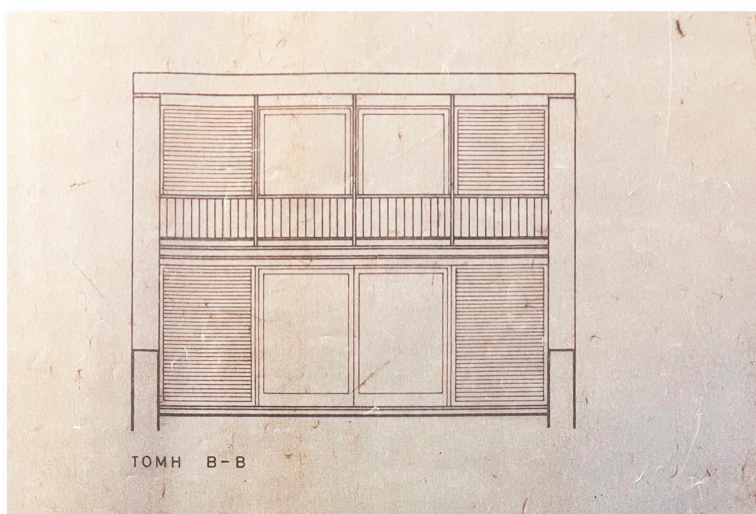
Για τον τύπο Z ο Κωνσταντίνος Δοξιάδης σχεδιάζει μία διώροφη κατοικία. Η είσοδος πραγματοποιείται στο πίσω μέρος της κατοικίας στο επίπεδο του ορόφου. Δύο υπνοδωμάτια και ένα λουτρό καταλαμβάνουν το ανώτερο επίπεδο της κατοικίας, ενώ στο ισόγειο αναπτύσσονται μία κλειστή κουζίνα, ένα μικρό λουτρό, ένα καθιστικό με τζάκι και ένα επιπλέον καθιστικό με την τραπεζαρία. Μία σκεπαστή βεράντα στον όροφο και ένας ημιυπαίθριος χώρος συνθέτουν τη διώροφη μονάδα. Η σύνδεση των δύο επιπέδων επιτυγχάνεται με εσωτερικό κλιμακοστάσιο.

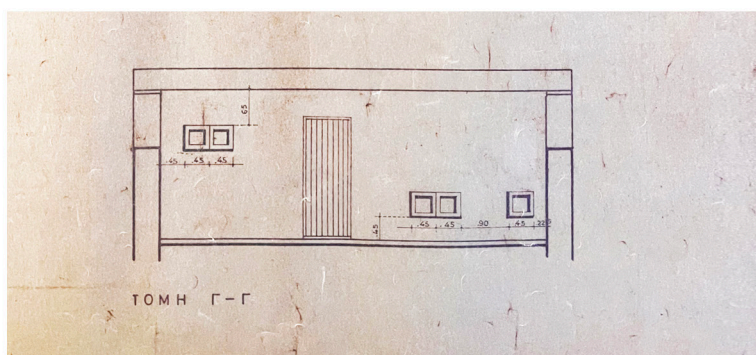
122 | Τύπος Z, κάτοψη ορόφου (επάνω), ισόγειου (κάτω).

123 | Τύπος Ζ, τομή Α-Α.

124 | Τύπος Ζ, εμπρόσθια όψη.

125 | Τύπος Ζ, πίσω όψη.

Όλες οι παραθεριστικές κατοικίες χαρακτηρίζονται από το ίδιο γενικό ύφος και πλάθουν με αυτό τον τρόπο ένα ενιαίο σύνολο. Στην ενότητα του συνόλου κυρίαρχο ρόλο διαδραματίζουν οι όψεις των κατοικιών. Ο Κωνσταντίνος Δοξιάδης σχεδίασε μεγάλα ανοίγματα στις νότιες όψεις των κατοικιών στοχεύοντας στο βέλτιστο αερισμό και ηλιασμό, ενώ στις βόρειες όψεις σχεδίασε μικρότερα ανοίγματα. Κύριο μέλημα του ήταν η δυνατότητα για πολλαπλές θεάσεις, κυρίως με το κάδρο της θέας προς τη θάλασσα.

Η αποφυγή της μονοτονίας και η ένταξη των κατοικιών στο τοπίο επιτυγχάνεται με τη χρήση όμοιων υλικών κατασκευής και κυρίως της τοπικής πέτρας. Η εμφανής ανεπεξέργαστη λιθοδομή σε συνδυασμό με τα φυτά που προστέθηκαν σε κάθε κατοικία συνθέτουν το τελικό αποτέλεσμα του οικισμού, ο οποίος εναρμονίζεται στο περιβάλλον.

126 | Εξωτερική άποψη των παραθεριστικών κατοικιών.

127 | Εξωτερική άποψη από τις εισόδους των παραθεριστικών κατοικιών.

A private Estate on the coast of Attica

Athens - Greece

128 | Εξώφυλλο περιοδικού τη δεκαετία του 1980.

Τα κοινόχρηστα κτίρια

«Κέντρο Συμποσίων»

Τα κοινόχρηστα κτίρια και οι κοινόχρηστες εγκαταστάσεις απαρτίζονται, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, από πληθώρα κτισμάτων με το «Κέντρο Συμποσίων» να διαδραματίζει κυρίαρχο ρόλο στην σύνθεση του Απολλωνίου. Το «Κέντρο για Συμποσία» αποτέλεσε μία προσπάθεια του αρχιτέκτονα να μην στηριχτεί στο σχεδιασμό του στα μοντέρνα κινήματα της εποχής εκείνης, αλλά να λαμβάνει στοιχεία από την λαϊκή αρχιτεκτονική και να παραπέμπει στην αρχαιοελληνική κοινωνία. Ο ίδιος ο αρχιτέκτονας αναφέρει:

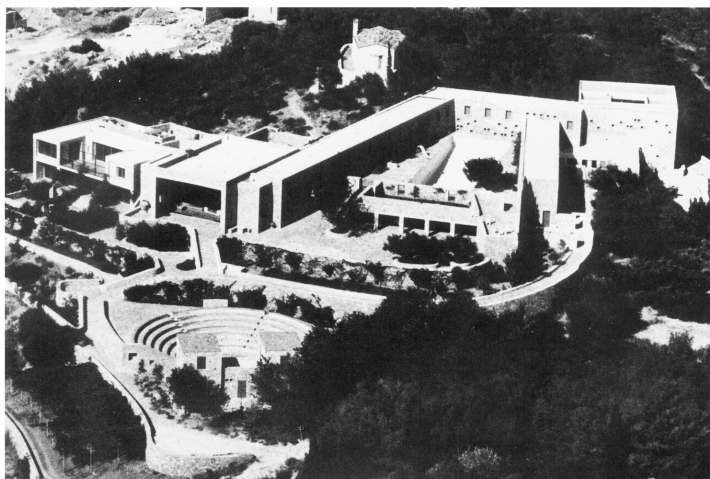
Το συνολικό συγκρότημα έχει σχεδιαστεί κατά τέτοιο τρόπο, ώστε και τα τρία μέρη να μπορούν να συνεργάζονται στενά μεταξύ τους ή να απομονώνονται - ανάλογα με τις ανάγκες - ώστε να εξυπηρετούν και τις κοινές και τις προσωπικές απαιτήσεις [...] Η αρχιτεκτονική ακολουθεί τις ίδιες αρχές που ισχύουν για το σύνολο της κοινότητας του Απολλωνίου: αυθεντικά ελληνική, απλή, γεννημένη από το τοπίο και τους ανθρώπους που έζησαν εκεί για χιλιάδες χρόνια.⁸²

Κύρια επιθυμία του αρχιτέκτονα ήταν το «Κέντρο Συμποσίων» να ξεχωρίζει από τους υπόλοιπους όγκους και αυτό αποδείχθηκε από το μέγεθός του. Η είσοδος πραγματοποιείται από το βόρειο τμήμα του, όπου είχε σχεδιαστεί στεγασμένος χώρος στάθμευσης. Στο ισόγειο στη βόρεια πλευρά εκτός από τις θέσεις στάθμευσης σχεδιάστηκαν τέσσερα δωμάτια για τους εργαζόμενους εκ των οποίων τα δύο έχουν κοινόχρηστο λουτρό, ενώ τα υπόλοιπα δύο διαθέτουν εσωτερικό λουτρό. Βοηθητικοί χώροι, οι οποίοι περιλαμβάνουν αποθήκες και εγκαταστάσεις πλυντηρίου συμπληρώνουν το βόρειο τμήμα του ισόγειου. Στο νότιο τμήμα διατάσσεται η Αίθουσα Συμποσίων, η οποία συνοδεύεται από δύο χώρους υγιεινής, μία αποθήκη και μία ιματιοθήκη. Το νότιο τμήμα συμπληρώνουν τέσσερα δωμάτια για τους φιλοξενοούμενους με ιδιωτικά λουτρά και ιδιωτικές σκεπαστές βεράντες. Το βόρειο με το νότιο τμήμα επικοινωνούν μέσω ενός μακρύ διαδρόμου, ο οποίος παραπέμπει σε αρχαία ελληνική στοά. Η απόληξη του διαδρόμου οδηγεί στην Αίθουσα Συμποσίων. Στο κέντρο της σύνθεσης εξωτερικά ο Κωνσταντίνος Δοξιάδης σχεδίασε μια δεξαμενή κολύμβησης για ενήλικες και μία για παιδιά.

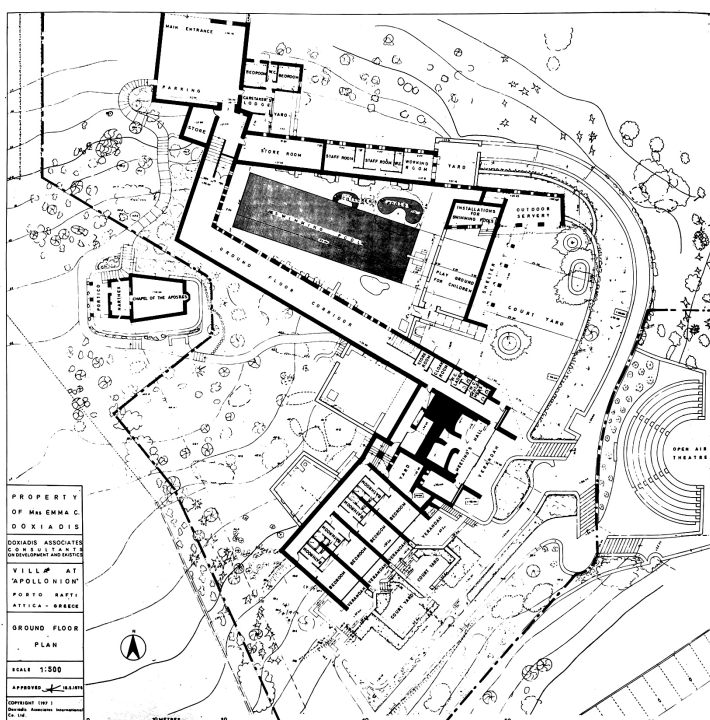

129 | Πρώτα σκίτσα του Κωνσταντίνου Α. Δοξιάδη με θέμα το Κέντρο για Συμποσία.

⁸² Ψωμόπουλος Παναγής, ο.π., σελ. 237, 240.

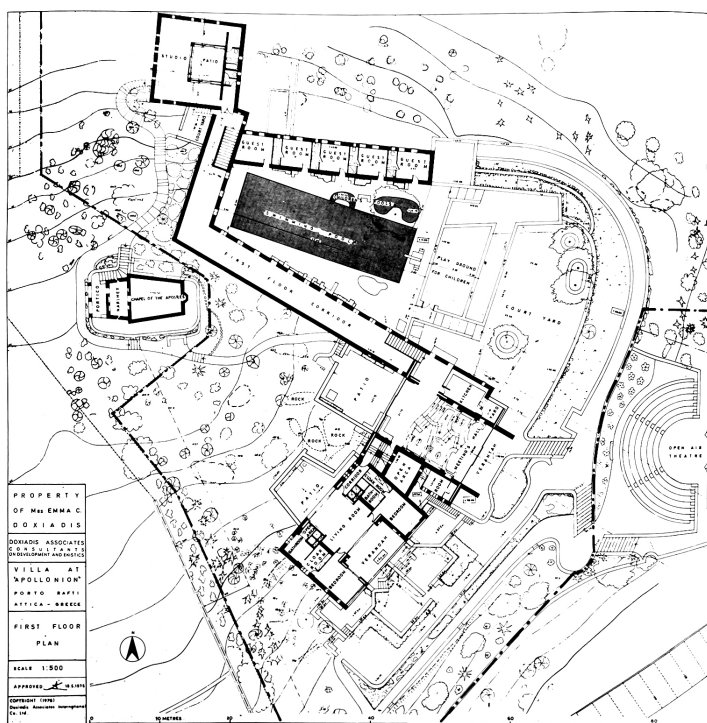

130 | Πανοραμική άποψη του Κέντρου για Συμπόσια.

131 | Γενική διάταξη ισογείου του κτηριακού συγκροτήματος που περιέχει το «Κέντρο Συμποσίων».

Στον όροφο του «Κέντρου Συμποσίων» στο βόρειο τμήμα πάνω από το χώρο στάθμευσης αρθρώνεται το εργαστήριο και το γραφείο του αρχιτέκτονα με εσωτερικό αίθριο και δύο χώρους υγιεινής. Η είσοδος στο προσωπικό εργαστήριο πραγματοποιείται μέσω θύρας, φανερώνοντας τον ιδιωτικό του χαρακτήρα. Στο βόρειο τμήμα διατάσσονται, επίσης, πέντε δωμάτια φιλοξενούμενων με ιδιωτικά λουτρά. Η σύνδεση του βόρειου με το νότιο τμήμα επιτυγχάνεται μέσω μακρού διαδρόμου και σε αυτή τη στάθμη. Στο νότιο τμήμα αναπτύσσεται η οικογενειακή κατοικία του Κωνσταντίνου Δοξιάδη. Η κατοικία αποτελείται από την κουζίνα, την Αίθουσα Συμποσίων, το καθιστικό και από δύο υπνοδωμάτια με ιδιωτικά λουτρά και περικλειστές ιματιοθήκες. Την κατοικία συμπληρώνουν δύο αίθρια που κοιτούν προς το βουνό και δύο βεράντες με θέα προς τη θάλασσα. Το ένα αίθριο και η μία βεράντα γειτνιάζουν με την Αίθουσα Συμποσίων, ενώ το δεύτερο αίθριο και η δεύτερη βεράντα με το καθιστικό και τα υπνοδωμάτια.⁸³

132 | Γενική διάταξη ορόφου του κτηριακού συγκροτήματος που περιέχει το «Κέντρο Συμποσίων».

⁸³ A private Estate on the coast of Attica, Αρχείο Κωνσταντίνου Α. Δοξιάδη, φάκελος 20015.

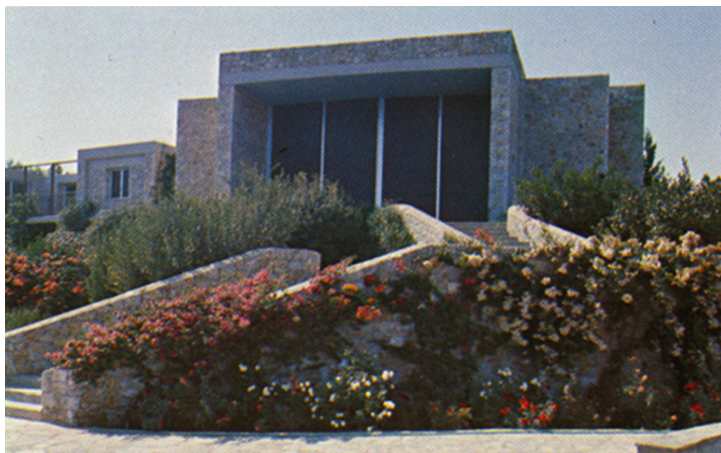
Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η Αίθουσα Συμποσίων, στην οποία ο επισκέπτης μπορεί να εισέλθει είτε από το ισόγειο είτε από τον όροφο. Κύριο μέλημα του αρχιτέκτονα στο σχεδιασμό της αίθουσας ήταν να δημιουργήσει έναν υπαίθριο χώρο, ο οποίος βρίσκεται μέσα σε ένα κέλυφος. Ο Κώστας Τσιαμπάος επισημαίνει ότι:

Η διαμπερότητά της, από την πίσω πλευρά βγαίνει σε ένα αίθριο και από την μπροστά οδηγεί μέσα από ένα μεγάλο άνοιγμα σε βεράντα, και η αμφιθεατρική τομή της δίνει την αίσθηση ενός κλειστού-ανοιχτού χώρου. Αξονικά της αίθουσας βρίσκεται μία κεντρική κλίμακα και εκατέρωθεν πλατώματα με χτιστά καθιστικά. [...] Η σκάλα που συναντά διαδοχικά πλατώματα, τα ακανόνιστα σχήματα της κάτοψης, τα ψευδοανοίγματα στους πλαϊνούς τοίχους, οι επενδύσεις με εμφανή λιθοδομή, η πλακόστρωση με πέτρα στα δάπεδα, όλα αυτά τα στοιχεία δηλώνουν υπαίθριο χώρο.⁸⁴

133 | Άποψη της Αίθουσας Συμποσίων.

⁸⁴ Τσιαμπάος Κώστας, ο.π.

134 | Εξωτερική άποψη του Κέντρου για Συμπόσια.

135 | Εξωτερική άποψη της οικογενειακής κατοικίας του Κωνσταντίνου Α. Δοξιάδη.

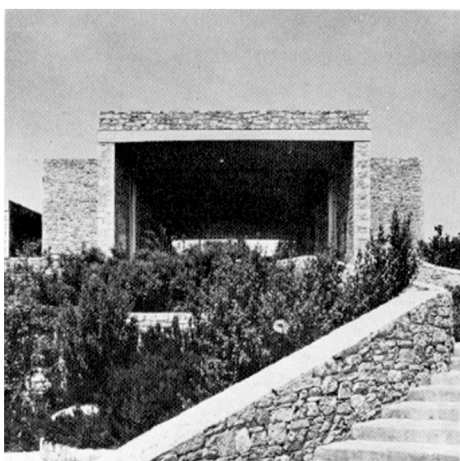
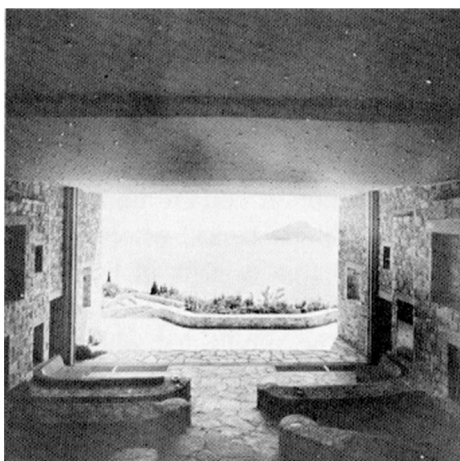
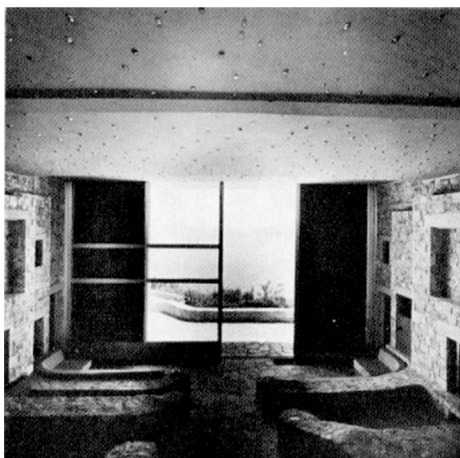
Ποικίλα ανοίγματα αρθρώνουν τις όψεις του «Κέντρου Συμποσίων». Ο αρχιτέκτονας σχεδίασε μεγάλα ανοίγματα στο νότιο τμήμα επιτρέποντας την απρόσκοπτη θέα προς τη θάλασσα. Ο διάδρομος που οδηγεί στην Αίθουσα Συμποσίων διαμορφώνεται από μικρά ακανόνιστα ανοίγματα, τα οποία επιτρέπουν συγκεκριμένες θεάσεις. Ένα ακόμη στοιχείο που συνέβαλε στη διαμόρφωση των όψεων στην Αίθουσα Συμποσίων ήταν η χρήση μεγάλων ολισθητών τοίχων, οι οποίοι ανοίγουν και κλείνουν ανάλογα με τις καιρικές συνθήκες και τις ανάγκες του χώρου.⁸⁵

Όσον αφορά το υλικό κατασκευής ο αρχιτέκτονας χρησιμοποίησε τοπική πέτρα εξ' ολοκλήρου, τόσο στους όγκους, όσο και στα δάπεδα. Η χρήση της ντόπιας πέτρας σε συνδυασμό με τη φύτευση ήταν απόρροια της επιθυμίας του αρχιτέκτονα για προσαρμογή στο φυσικό περιβάλλον.

136 | Εξωτερική άποψη του Κέντρου για Συμπόσια.

⁸⁵ *Building Entopia*, C.A. Doxiadis, 1975, σελ. 95, Αρχείο Κωνσταντίνου Α. Δοξιάδη.

Θέατρο «Ευανθία» και εκκλησία Αγίων Αποστόλων

Τη «συνεκτική ακρόπολη», όπως την ονομάζει ο Δημήτρης Φιλιππίδης, του Απολλωνίου συμπληρώνουν ένα υπαίθριο θέατρο κλασικής μορφής και μία βυζαντινού τύπου εκκλησία. Το θέατρο «Ευανθία»⁸⁶ περιέχει όλα τα κύρια μέρη του αρχαίου ελληνικού θεάτρου: σκηνή, προσκήνιο, ορχήστρα και κοίλον. Στο θέατρο ο Κωνσταντίνος Δοξιάδης πρόσθεσε κτίσμα σκηνής, όπου επέλεξε σημείο οπτικής πρόσληψης με δύο γωνίες 30° προς τη σκηνή και προς το απέναντι τμήμα του κοίλου. Ο ίδιος επιδίωξε ο σχεδιασμός του κτίσματος να θυμίζει χωριάτικο σπίτι. Σύμφωνα με το Δημήτρη Φιλιππίδη ο αρχιτέκτονας σε σημείωμα προς τη Φρόσω Μενεγάκη ανέφερε ότι *Χτίζομε στο Απολλώνιο ένα μικρό υπαίθριο θέατρο. Στη σκηνή, που είναι χτισμένη σαν παλιό χωριάτικο σπίτι, θέλω να βάλω τρία μαρμάρινα ημικύκλια πάνω από τρεις πόρτες, σε χαρακτήρα απλό και χωριάτικο*.⁸⁷ Η κάτοψη του κτίσματος της σκηνής συντίθεται από τρεις όγκους. Οι δύο όγκοι εκατέρωθεν του κεντρικού σχεδιάζονται με μικρή ολίσθηση κατά την οριζόντια κατεύθυνση. Η όψη του κτίσματος της σκηνής διαθέτει σχήμα Π και για την κατασκευή ολόκληρου του θεάτρου χρησιμοποιήθηκε εξ' ολοκλήρου πέτρα.

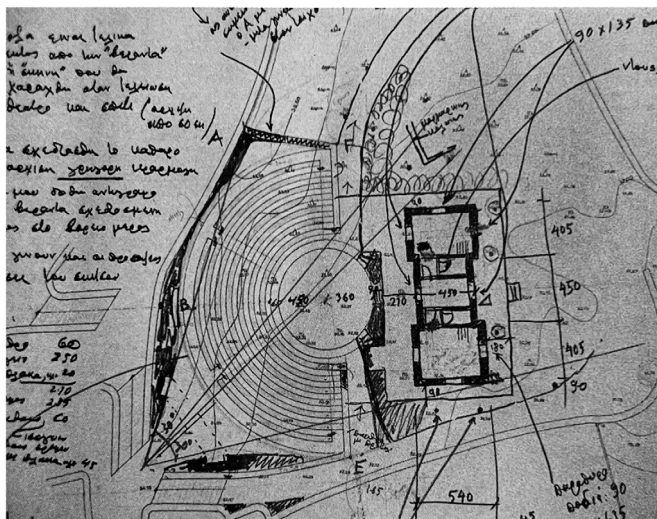
Η βυζαντινή εκκλησία των Αγίων Αποστόλων τοποθετήθηκε δυτικά του κτιριακού συγκροτήματος. Τόσο η εκκλησία, όσο και ο περιβολός της εντάσσονται στο τοπίο και ξεπροβάλλουν ανάμεσα από δένδρα.

Κ. Α. ΔΟΞΙΑΔΗΣ		ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟΥ ΣΥΝΔΕΣΜΟΥ 24 - ΑΘΗΝΑΙ 136	
Προς	...Θωμά, ...Κώστα, ...Σπύρο, ...Πέτρο	Αριθ.	ΣΔ-ΔΣ 3113
	Συντάκτης	Δ
Διά	Ημερ.	21 Ιαν. 1974
Αντίγραφον	...Εμμά, ...Ανθή, ...Καλή, ...Φρόσω	Αριθ. Φακ.
	...Απόστολο	Συνημμ.	3
Θέμα	...Θέατρο Ευανθία		
<p>1. "Άρχισε να χτίζεται στο 'Απολλώνιο και βά είναι έτοιμο (ίσως χωρίς επένδυση) 16.4.74 (τρίτη μέρα Πάσχα) για εγκαίνια και 12.5.74 οριστικά.</p> <p>2. "Η μόνη ρίζα του όνοματος είναι από τον Εὐάνθη Διόνισο, μετά παράγεται Εὐανθίς, Εὐανθία, κλπ. (βλ. συνημμένα). Συμπέρασμα: τό θέατρο βά είναι πνιγμένο σέ λουλούδια και φυτά.</p> <p>3. "Όσο θυμάμαι από τήν μητέρα, τής άρεσαν Πλατάνια, λεῦκες και μάς έπαιρνε στην κάτω Κηφισιά σέ σχετικά μέρη - ό πατέρας τής άφιέρωνε μενεξέδες.</p> <p>4. "Ερώτημα: τί άλλο τής άρεσε για να φυτέψουμε;</p> <p>5. Τί άρεσε στην Βεία Φροσώλα που ήταν ή άγαπημένη της αδελφή και βοήθησε σάν μητέρα;</p> <p>6. "Απαντήσεις ως 15.2.74 τό άργότερο. Βά τίς λάβω ύπόψη.</p>			

138 | Σημείωμα του Κωνσταντίνου Α. Δοξιάδη για το θέατρο «Ευανθία».

⁸⁶ Το θέατρο φέρει το όνομα της μητέρας του Κωνσταντίνου Δοξιάδη. Ο ίδιος σε σημείωμά του αναφέρει: «Το θέατρο θα είναι πνιγμένο σε λουλούδια και φυτά. [...] Όσο θυμάμαι από την μητέρα, της άρεσαν Πλατάνια, Λεύκες και μας έπαιρνε στην Κάτω Κηφισιά σε σχετικά μέρη - ο πατέρας της αφιέρωνε μενεξέδες». Σημείωμα του Κ. Α. Δοξιάδη για το Θέατρο Ευανθία στο Απολλώνιο. Αρχείο Κωνσταντίνου Α. Δοξιάδη, φάκελος 19055.

⁸⁷ Φιλιππίδης Δημήτρης, ο.π., σελ. 334, 337.

139 | Σκίτσο του Κωνσταντίνου Α. Δοξιάδη πάνω σε φωτοτυπημένη κάτοψη του υπαίθριου θεάτρου «Ευανθία».

140 | Άποψη του υπαίθριου θεάτρου «Ευανθία».

141 | Το κτίσμα της σκηνής του υπαίθριου θεάτρου «Ευανθία».

142 | Άποψη της βυζαντινής εκκλησίας των Αγίων Αποστόλων.

143 | Απόψεις του οικισμού σήμερα.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ - ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ύστερα από τη μελέτη των τριών χαρακτηριστικών περιπτώσεων των παραθεριστικών οικισμών στη μεταπολεμική Ελλάδα μπορούμε να διατυπώσουμε κάποιες σκέψεις που αφορούν τη δομή των οικισμών, τη σχέση με την παράδοση τόσο στο πεδίο της δομής των οικισμών όσο και στην αρχιτεκτονική των κατοικιών τους. Επίσης, μας δόθηκε η δυνατότητα να διατυπώσουμε πιθανές ερμηνείες που αφορούν το χωρικό αποτύπωμα των κοινωνικών διαφοροποιήσεων στους παραθεριστικούς οικισμούς.

Η ανθεκτικότητα του σχεδίου, αρχιτεκτονικού και πολεοδομικού, και η συμμετοχή των οικιστών.

Σε όλες τις υπό εξέταση μελέτες περίπτωσης κατά την υλοποίηση των συγκροτημάτων θερινής διαμονής τηρήθηκαν τα πολεοδομικά σχέδια. Παρά ταύτα παρατηρούνται διαφοροποιήσεις ανάμεσα στα σχέδια, οι οποίες αποτυπώνονται στο χώρο αλλοιώνοντας την ομοιομορφία των οργανωμένων παραθεριστικών οικισμών.

Οι μεγαλύτερες διαφοροποιήσεις εντοπίζονται στον παραθεριστικό οικισμό στο Λιγονέρι Σπετσών. Παρότι ο οικισμός υλοποιήθηκε σύμφωνα με τα σχέδια των αρχιτεκτόνων, τόσο στη δομή όσο και στις κατοικίες, οι κατοπινές παρεμβάσεις των οικιστών αλλοίωσαν σε μεγάλο βαθμό την αρχική μελέτη. Ο οικισμός απέκτησε μία πιο πολύπλοκη μορφή. Το χαρακτηριστικό αίθριο, το οποίο αποτέλεσε το βασικό συστατικό σύνθεσης των σπιτιών σε αρκετές περιπτώσεις στεγάζεται. Κάποιες φορές προστίθενται επιπλέον όροφοι, όπου ο αριθμός και οι αναλογίες των ανοιγμάτων διαφέρουν. Τα χρώματα, τόσο στους τοίχους, όσο και στα ανοίγματα δεν παρουσιάζουν συνοχή, αλλοιώνοντας με αυτό τον τρόπο την εικόνα του οικισμού στο σύνολό του. Στην έλλειψη ομοιομορφίας συμβάλλουν, ακόμη, πρόσθετα στοιχεία, όπως πέργκολες και υδρορροές, τα οποία προσαρτήθηκαν στις επιφάνειες των όψεων. Επίσης, οι πεζόδρομοι που είχαν προβλεφθεί μετατράπηκαν σε δρόμους κυκλοφορίας οχημάτων.

Σήμερα η τελική εικόνα του οικισμού στις Σπέτσες απέχει αρκετά από το όραμα των αρχιτεκτόνων που κέρδισαν το πρώτο βραβείο στον αρχιτεκτονικό διαγωνισμό. Η πρόταση των μελετητών αποτέλεσε την αφετηρία, στην οποία έλαβαν χώρα μία σειρά από τροποποιήσεις. Η δόμηση του οικισμού δεν μπορεί να θεωρηθεί σήμερα οργανωμένη στο σύνολό της. Παρότι ο οικισμός υλοποιήθηκε σύμφωνα με τα σχέδια των αρχιτεκτόνων, οι μετέπειτα επεμβάσεις των κατοίκων μετέβαλαν σε μεγάλο βαθμό το τελικό αποτέλεσμα, καθώς υπήρξαν αναθεωρήσεις και ο κάθε ιδιοκτήτης ανέλαβε να ολοκληρώσει τις ημιτελείς κατοικίες που είχε αγοράσει. Ο ορισμός του οικισμού ως οργανωμένος παραθεριστικός οικισμός αφορά τη δομή του, τη διανομή των οικοπέδων και τη χωροθέτηση των κατοικιών.

Ο παραθεριστικός οικισμός στη Βουρβουρού Χαλκιδικής παρά το ετερόκλητο της κάθε κατοικίας ακολουθεί τις αρετές του συλλογικού οικιστικού εγχειρήματος που οραματίστηκαν οι διδάσκοντες του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Ακολούθησε το ρυμοτομικό σχέδιο που εκπονήθηκε, δίχως να λαμβάνουν χώρα παρεμβάσεις στο δημόσιο χώρο.

Ο οικισμός στο Πόρτο Ράφτη υλοποιήθηκε σύμφωνα με το τελευταίο σχέδιο που εκπονήθηκε για τον οικισμό. Το τελικό αποτέλεσμα δεν διαφέρει πολύ από το προσδοκώμενο. Ο οικισμός διαθέτει τη δική του φυσιογνωμία, δίχως να χάνει την ομοιομορφία του στο πέρασμα του χρόνου. Η αυτενέργεια των κατοίκων, στην εν λόγω περίπτωση, δεν είναι μεγάλη. Η δομή του οικισμού και η ανέγερση των κατοικιών ακολούθησαν τα σχέδια που εκπονήθηκαν και μια σειρά από μεταγενέ-

στερα στοιχεία, όπως ιδιωτικές πισίνες και πέργκολες εντάχθηκαν στον υπαίθριο χώρο των κατοικιών.

Η δομή των οικισμών. Συγκλίσεις και Αποκλίσεις.

Το ελληνικό τοπίο αποτέλεσε τον κυρίαρχο άξονα για τις επιλογές συγκρότησης των οργανωμένων παραθεριστικών οικισμών. Οι τρεις οικισμοί θερινής εγκατάστασης που μελετήθηκαν παρότι ακολούθησαν διαφορετικές δομές, αναπαράσταση νησιωτικού χωριού σε νησί στον οικισμό των Μηχανικών, αναπαράσταση ενός ηπειρωτικού βορειοελλαδίτικου χωριού στον οικισμό των Καθηγητών και αναπαράσταση ενός αρχαίου ελληνικού οικισμού στον οικισμό του Κωνσταντίνου Δοξιάδη, σε όλες τις περιπτώσεις αναπτύχθηκαν πάνω στις υπάρχουσες υψομετρικές καμπύλες σε περιοχές δίπλα στη θάλασσα εκμεταλλευόμενοι τη θέα προς αυτή και την επαφή με τη φύση. Οι αρχιτεκτονικές μελέτες αποσκοπούσαν στην προώθηση και προστασία του φυσικού περιβάλλοντος και στην πλήρη ένταξη των συγκροτημάτων σε αυτό.

Στην προστασία του φυσικού τοπίου και στην ανάδειξη της φυσικής ομορφιάς της εκάστοτε τοπογραφίας συνέβαλε και η αποφυγή χάραξης δρόμων για τα αυτοκίνητα και ο σχεδιασμός δικτύου πεζοδρόμων. Και στις τρεις περιπτώσεις βασική πρόθεση των μελετητών αποτέλεσε ο περιορισμός των οχημάτων και η προώθηση της κίνησης των πεζών μέσα από καλά οργανωμένα δίκτυα, τα οποία εντάσσονταν τόσο στο τοπίο, όσο και στις υπάρχουσες τοπογραφικές καμπύλες. Τα αλληλοσυνδεόμενα δίκτυα κίνησης συνέδεαν τις παραθεριστικές κατοικίες, τόσο μεταξύ τους όσο και με τους ελεύθερους χώρους εκτόνωσης. Ως στόχος όλων των μελετητών τέθηκε η δημιουργία υπαίθριων χώρων εκτόνωσης σε διάφορα σημεία των οικισμών και μεγάλων κοινόχρηστων χώρων πρασίνου προκειμένου η επαφή των οικιστών με τη φύση να είναι άμεση.

Επιπλέον, τα τρία υλοποιημένα παραδείγματα αρθρώνονται γύρω από ένα κέντρο, το οποίο σε κάθε μελέτη περίπτωσης εκφράζεται με διαφορετικό τρόπο. Ο σχεδιασμός και η οργάνωση του οικισμού στις Σπέτσες και στο Πόρτο Ράφτη γίνεται σε γειτονίες που αναπτύσσονται γύρω από το κέντρο της κάθε παραθεριστικής εγκατάστασης. Κοινό στοιχείο, ακόμη, αποτελεί και η ομαδοποίηση των κατοικιών σε επιμέρους γειτονίες. Στον οικισμό στη Βουρβουρού Χαλκιδικής παρότι υπάρχει «κοινωνικό κέντρο», οι κατοικίες αναπτύσσονται ελεύθερα μέσα στο ειδυλλιακό φυσικό τοπίο.

Κοινό στοιχείο ανάμεσα στον οικισμό της Βουρβουρούς Χαλκιδικής και στο Πόρτο Ράφτη αποτελεί η περίφραξη των οικισμών και η ύπαρξη κεντρικής φυλασσόμενης πύλης με ελεγχόμενη είσοδο. Στην είσοδο των οικισμών υπάρχει φύλακας με συγκεκριμένες αρμοδιότητες που αφορούν, τόσο τον έλεγχο εισόδου μόνο για τους οικιστές, όσο και τη φύλαξη του συγκροτήματος καθ' όλη τη διάρκεια του έτους και τη φροντίδα του.

Επιπλέον, ο τρόπος λειτουργίας και των τριών οικισμών καθορίζεται από κανονιστικό πλαίσιο, το οποίο ρυθμίζει τις αρμοδιότητες των οικιστών και συμβάλει στην εύρυθμη λειτουργία των οικισμών προκειμένου να εξασφαλίζεται μία ευχάριστη διαμονή μεταξύ των μελών και σεβασμός προς το περιβάλλον.

Η σχέση με την παράδοση.

Οι τρεις περιπτώσεις οργανωμένης παραθεριστικής κατοικίας έχουν σαφείς αναφορές στο αρχιτεκτονικό παρελθόν, αλλά διαφορετικών ιστορικών περιόδων και περιοχών.

Στον παραθεριστικό οικισμό στις Σπέτσες η πρόταση του Εργαστηρίου 66 παρουσιάζει αναφορές στη λαϊκή παράδοση. Ολόκληρος ο οικισμός παραπέμπει σε παραδοσιακές δομές και περιέχει όλα τα στοιχεία του νησιωτικού χωριού, το οποίο οι αρχιτέκτονες προσπαθούν να αναπαραστήσουν. Ο οικισμός αρθρώνεται κατά μήκος ενός δρόμου-περάσματος με αναφορά στις παραδοσιακές οικιστικές δομές, ακολουθώντας συνεχές σύστημα δόμησης με τα κατώφλια να ορίζουν τα περάσματα. Ο ίδιος δρόμος-ραχοκοκαλιά παραλαμβάνει τις δημόσιες λειτουργίες του οικισμού των παραθεριστικών κατοικιών.

Ο οικισμός θερινών κατοικιών στη Βουρβουρού Χαλκιδικής έχει επίσης αναφορές στη λαϊκή παράδοση. Αποτελεί, όμως, ερμηνεία ενός ηπειρωτικού βορειοελλαδίτικου χωριού με τις κατοικίες ως ελεύθερα πρίσματα μέσα στο δασικό φυσικό τοπίο. Ο οικισμός συγκροτείται γύρω από την εκκλησία κατά τα παραδοσιακά πρότυπα με το ναό σε ρόλο κεντροβαρικό. Εκφράζοντας και μία πιθανή πρόθεση των μελετητών, αλλά και του φορέα-Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης-για ενίσχυση της θρησκευτικής παρουσίας στον παραθεριστικό οικισμό.

Ο οικισμός «Απολλώνιο» στο Πόρτο Ράφτη εμφανίζει αναφορές στην αρχαιότητα και στις διατάξεις των οικιστικών της συγκροτημάτων, καθώς ο αρχιτέκτονας προσπαθεί να αποδώσει την αρμονία που εκπέμπουν αρχαίοι οικισμοί, όπως η Δήλος προτείνοντας μία σύνθεση, που όμως ανταποκρίνεται στα σύγχρονα δεδομένα. Το συλλογικό οικιστικό εγχείρημα αποτελεί μία μικρογραφία αρχαίας Ακρόπολης. Στο ψηλότερο σημείο της σύνθεσης τοποθετείται το συγκρότημα του «Κέντρου Συμποσίων» και γύρω από αυτό το άστυ, όπου αναπτύσσεται η ζώνη παραθεριστικής κατοικίας. Για τον Κωνσταντίνο Δοξιάδη, κυρίαρχο στοιχείο αποτελούσε ο πολιτισμός με το σύμπλεγμα κτηρίων, εκθέσεων, εργαστηρίου και θεάτρου. Σημείο συνάντησης αποτελούσε η Αίθουσα Συμποσίων και το υπαίθριο θέατρο, όπου λάμβαναν χώρα συναντήσεις της Παγκόσμιας Εταιρείας Οικιστικής και εκθέσεις τέχνης αντίστοιχα.

Ο οικισμός στις Σπέτσες και ο οικισμός στη Χαλκιδική αποτελούν ερμηνεία του νησιωτικού και του ηπειρωτικού οικιστικού πλέγματος αντίστοιχα, ενώ η «εντοπία» του Κωνσταντίνου Δοξιάδη ακολουθεί τα πρότυπα της ελληνικής αρχαιότητας. Ο οικισμός των Μηχανικών αναφέρεται στη νησιωτική λαϊκή παράδοση της νοτίου Ελλάδος και ο οικισμός των Καθηγητών στην ηπειρωτική λαϊκή παράδοση της βορείου Ελλάδος.

Όσον αφορά την αρχιτεκτονική των κατοικιών, στον οικισμό των Μηχανικών αυτές υπακούουν στους κανόνες της λαϊκής παράδοσης και ειδικώς στην νησιωτική αρχιτεκτονική. Οι κατοικίες οργανώνονται η μία δίπλα στην άλλη, δημιουργώντας επιμήκεις ενότητες. Η πυκνή δόμηση των κατοικιών και ο σχεδιασμός δύο τύπων, του στενομέτρωπου και του πλατυμέτρωπου, οι οποίοι αναπτύσσονται σε δύο επίπεδα (του ισόγειου και του ορόφου) έχουν καταβολές στην κυκλαδίτικη αρχιτεκτονική. Επίσης, οι λευκοί όγκοι των κατοικιών σε παράθεση αποτελούν εξίσου, στοιχεία της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής των Κυκλάδων.

Στον οικισμό στη Βουρβουρού Χαλκιδικής δεν εμφανίζονται μορφολογικές αναφορές στην παράδοση, καθώς η ανέγερση των κατοικιών δεν ήταν συνολική. Ο οικισμός δεν παρουσιάζει μορφολογική συνοχή. Μετά την υλοποίηση του ρυμο-

τομικού σχεδίου του οικισμού και την διάθεση των οικοπέδων, οι οικιστές ανέλαβαν την ανέγερση των παραθεριστικών τους κατοικιών σε σχέδια αρχιτεκτόνων που επέλεξαν οι ίδιοι.

Οι παραθεριστικές κατοικίες στο Πόρτο Ράφτη έχουν μορφές, διάταξη όγκων, υλικά και στοιχεία του φυσικού περιβάλλοντος που παραπέμπουν στην ελληνική αρχαιότητα. Ο Κωνσταντίνος Δοξιάδης επιλέγει φυσικά υλικά κατασκευής με στόχο την καλύτερη προσαρμογή των κτισμάτων στη φύση. Η ντόπια πέτρα μένει γυμνή προκειμένου τα κτίρια να αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι του τοπίου. «Το Απολλώνιο έπρεπε να φυτρώσει μέσα από τη γη του και σε συνεργασία με τη φύση» σύμφωνα με την Εμμά Δοξιάδη. Σκοπός του αρχιτέκτονα ήταν «η αρχιτεκτονική του να πηγάζει από τις θεμελιακές αρχές και τα βασικά στοιχεία, “που είναι κοινά σε όλες τις εποχές” σημάδια της συνέχειας του Ελληνικού πολιτισμού [...] “αρχιτεκτονική γνήσια Ελληνική, απλή, γεννημένη από το τοπίο”, από τον σεβασμό στον βράχο, το χρώμα, τα λίγα αυτόχθονα φυτά».⁸⁸

Μελετώντας τους τρεις παραθεριστικούς οικισμούς παρατηρείται πως το αρχιτεκτονικό παρελθόν διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωσή τους και διαφοροποιείται ως προς την εποχή και τον τόπο.

Τυπολογίες στις κατοικίες.

Τυπολογίες ακολουθούνται στις κατοικίες των παραθεριστικών οικισμών στις Σπέτσες και στο Πόρτο Ράφτη. Οι κατοικίες στον παραθεριστικό οικισμό στη Βουρβουρού Χαλκιδικής αποτελούν ιδιάζουσα περίπτωση, καθώς την ανέγερση κάθε θερινής κατοικίας ανέλαβαν οι οικιστές με αρχιτέκτονα που επέλεξαν οι ίδιοι, με αποτέλεσμα να μην τίθεται ζήτημα τυπολογιών.

Στον οικισμό των Μηχανικών οι κατοικίες ακολουθούν δύο τύπους, τον φαρδύ και τον στενό. Η ομοιογένεια προκύπτει από τη συνέχεια του μετώπου, των δύο τύπων κατοικιών και από τον επαναλαμβανόμενο ρυθμό σύνθεσής τους. Κύριο χαρακτηριστικό των τύπων αποτελεί η οργάνωση των κατοικιών γύρω από έναν υπαίθριο χώρο. Το χαρακτηριστικό αίθριο, αποτελεί τη γενέτειρα της σύνθεσης.

Στην «εντοπία» του Κωνσταντίου Δοξιάδη, οι κατοικίες ακολουθούν τρεις κύριους τύπους, οι οποίοι αποτέλεσαν τη βάση για τρεις επιπλέον τύπους ως παραλλαγές των βασικών. Κύριο χαρακτηριστικό των κατοικιών αποτελεί η ιδιωτική αυλή στο πίσω μέρος και ο ιδιόκτητος κήπος στο μπροστινό τμήμα κάθε παραθεριστικής κατοικίας.

Το βασικό χαρακτηριστικό στις τυπολογίες και των δυο παραθεριστικών οικισμών αποτελεί η ενοποίηση του μέσα με το έξω. Χώροι κλειστοί, υπαίθριοι και ημιυπαίθριοι εναλλάσσονται, με τον υπαίθριο χώρο να αποτελεί τον πυρήνα σχεδιασμού των παραθεριστικών κατοικιών. Ημιυπαίθριοι χώροι προστατεύουν τους εσωτερικούς χώρους από το δυνατό ήλιο και ταυτόχρονα αποτελούν στεγασμένο χώρο, όπου δραστηριότητες του θερινού βίου εκτυλίσσονται άνετα. Οι ημιυπαίθριοι χώροι αποτελούν, ακόμη, τόσο συνεχείς χώρους με το εσωτερικό, όσο και ενδιάμεσους χώρους μεταξύ κτηρίου και του άμεσου περιβάλλοντος, στο οποίο εντάσσεται η κάθε κατοικία θερινής διαμονής. Μεγάλα υαλοπετάσματα αποτελούν ένα λεπτό όριο ανάμεσα στο μέσα και στο έξω και αποτελούν κάδρα θέασης προς τη θάλασσα. Επίσης, οι έντονες κλίσεις του εδάφους ευνόησαν τη διαμόρ-

⁸⁸ Ψωμόπουλος Παναγής, οπ., σελ. 248.

φωση δώροφων κτισμάτων σε όλους τους τύπους.

Η επαφή με τη φύση αποτελεί πρωταρχικό ζήτημα για το σχεδιασμό θερινών κατοικιών σε περιβάλλον δίπλα στη θάλασσα. Σε όλους τους τύπους κατοικιών θερινής διαμονής στο Λιγονέρι Σπετσών και στο Πόρτο Ράφτη, οι κατοικίες εντάσσονται στην ελληνική φύση, εκμεταλλεύονται τον προσανατολισμό και διαθέτουν ανεμπόδιση θέα.

Χωρικά αποτυπώματα των κοινωνικών διαφοροποιήσεων.

Στις υπό εξέταση μελέτες περίπτωσης εντοπίζεται κοινωνική διαφοροποίηση των οικιστών ανά οικισμό, η οποία εκφράζεται και χωρικά.

Το χωρικό αποτύπωμα της διαφοροποίησης των κοινωνικών τάξεων των οικιστών διαφαίνεται σε πρώτη ανάγνωση από το μέγεθος των κατοικιών ως αντικατοπτρισμό της οικονομικής τους επιφάνειας και των κοινωνικών τους αναγκών με τις μεγαλοαστικές κατοικίες του Απολλώνιου στο Πόρτο Ράφτη να υπερτερούν.

Όσον αφορά ειδικότερα την κοινωνική διαφοροποίηση παρότι στο Λιγονέρι Σπετσών και στο Απολλώνιο στο Πόρτο Ράφτη εντοπίζεται μία συλλογικότητα, αυτή αποτυπώνεται με διαφορετικό τρόπο.

Η συλλογικότητα στον οικισμό των Μηχανικών προκύπτει από το γεγονός ότι οι οικιστές προέρχονται από κοινό επαγγελματικό πεδίο, χωρίς σημαντικές ταξικές διαφοροποιήσεις. Το συνεχές σύστημα και η μειωμένη ιδιωτικότητα σε κάθε κατοικία οδηγεί στην ανάπτυξη συλλογικότητας μέσα στον οικισμό. Ο οικισμός των Μηχανικών στις Σπέτσες απευθύνεται σε οικιστές μονίμους κατοίκους των Αθηνών, οι οποίοι συνηθίζουν να παραθερίζουν στα αιγαιοπελαγίτικα νησιά. Με αυτά τα δεδομένα ο οικισμός στις Σπέτσες εύλογα ανασιστά ένα αιγαιοπελαγίτικο οικιστικό πλέγμα.

Ο οικισμός στη Βουρβουρού Χαλκιδικής απευθύνεται σε καθηγητές του Πανεπιστημίου της Θεσσαλονίκης, οι οποίοι σε μεγάλο ποσοστό κατάγονται από τη Μακεδονική ύπαιθρο. Έχοντας καταγωγή από τη βόρεια Ελλάδα πολλοί από τους καθηγητές επιλέγουν την ανασύσταση ενός βορειοελλαδίτικου ηπειρωτικού χωριού.

Το χωρικό αποτύπωμα της κοινωνικής διαφοροποίησης παρουσιάζεται έντονα στο Απολλώνιο στο Πόρτο Ράφτη. Στην περίπτωση του Απολλώνιου, οι οικιστές προέρχονται από κοινή κοινωνική τάξη, την «αθηναϊκή ελίτ» και διατηρούν ήδη μεταξύ τους φιλικούς δεσμούς από την Αθήνα. Ανήκουν σε ένα κοινό κοινωνικό περιβάλλον, το οποίο μεταφέρεται από την Αθήνα στο Απολλώνιο. Οι κάτοικοι προερχόμενοι από κοινό κοινωνικό περιβάλλον επέλεξαν να ζουν όλοι μαζί αξιοποιώντας τα οφέλη μιας συλλογικής ζωής και παράλληλα ο καθένας χωριστά. Ουσιαστικά το συγκρότημα αποτελούσε ένα «γκέτο πλουσίων». Προσέφερε στους μεγαλοαστούς της Αθήνας ασφάλεια, καθώς κανένας δεν μπορούσε να εισέλθει στο συγκρότημα εκτός από τους οικιστές. Στον οικισμό προσφέρονταν ποικίλες υπηρεσίες (συντήρηση, καθαριότητα κλπ.) με αποτέλεσμα το συγκρότημα να παραπέμπει σε ξενοδοχείο. Διέθετε εξαιρετική οργάνωση και πολυπληθές προσωπικό για τη φροντίδα των κατοικιών και για τους δημόσιους χώρους του οικισμού.

Ο οικισμός των Μηχανικών και των Καθηγητών αφορούσε οικιστές, περίπου κοινής, οικονομικής επιφάνειας και κοινωνικής προέλευσης και απώτερος στόχος των «συντεχνιών» ήταν η δημιουργία οργανωμένου οικισμού προκειμένου να διαθέτουν όλα τα μέλη μία παραθεριστική κατοικία με εύκολο τρόπο αποπληρωμής μέσω μηνιαίων εισφορών. Η «εντοπία» του Κωνσταντίνου Δοξιάδη απευθυνόταν στη μεγαλοαστική τάξη της Αθήνας, χωρίς να ταυτίζεται με συγκεκριμένη επαγ-

γελματική ομάδα και η αγορά των κατοικιών γινόταν από τους οικιστές χωρίς οικονομικές διευκολύνσεις.

Η απομόνωση και η ασφάλεια που επιθυμούσε η «ελίτ του Απολλώνιου» θα μπορούσε να επιδιωχθεί και στον οικισμό των Καθηγητών, καθώς οι κατοικίες αποτελούν πρίσματα ελεύθερα μέσα στο δάσος. Η διαφοροποίηση ανάμεσα στο Απολλώνιο και στον οικισμό των Καθηγητών έγκειται στο γεγονός ότι η ζωή στο Απολλώνιο διέθετε οργάνωση και παροχή υπηρεσιών, καθώς επίσης και χώρους για συλλογικές δραστηριότητες του συνόλου των οικιστών. Αντίθετα, στη Βουρβουρού Χαλκιδικής δεν προβλέπεται κάτι τέτοιο με εξαίρεση το ναό του Αγίου Θεωνά, ο οποίος αποτελεί τον πυρήνα του συγκροτήματος και τη βάση της κοινωνικής επικοινωνίας.

Τέλος, η παράκτια θέση του οικισμού των Καθηγητών και του Απολλώνιου συγκροτήματος συντελούν, ώστε οι εν λόγω οικισμοί να αποτελούν έναν «αυτοτελή κόσμο». Οι οικισμοί διαθέτουν δική τους παραλία εν αντιθέσει με τον οικισμό στο Λιγονέρι Σπετσών, όπου η παραλία καθίσταται προσβάσιμη από όλους, καθώς ο οικισμός βρίσκεται σε λόφο και διαχωρίζεται από τις παραλίες με δρόμο. Ο οικισμός των Μηχανικών δεν διαθέτει στο εσωτερικό του κοινόχρηστες λειτουργίες και εγκαταστάσεις, με αποτέλεσμα οι οικιστές να καταφεύγουν στην πόλη των Σπετσών.

Ύστερα από τα παραπάνω παρατηρείται έντονο το χωρικό αποτύπωμα των κοινωνικών διαφοροποιήσεων στους παραθεριστικούς οικισμούς.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ - ΠΗΓΕΣ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Μουτσόπουλος Κ. Νικόλαος, *Μακεδονικά βιώματα, αρχιτεκτονικές απόψεις: 1964-1996*, εκδόσεις Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη, 1996.

Γιακουμάτος Ανδρέας, *Για το Μοντέρνο στην Αρχιτεκτονική*, εκδόσεις ΝΕΦΕΛΗ, Αθήνα, 2018.

Φιλιππίδης Δημήτρης, Κωνσταντίνος Α. Δοξιάδης (1913-1975) *Αναφορά στον Ιππόδαμο*, εκδόσεις ΜΕΛΙΣΣΑ, Αθήνα, 2015.

Ο Κωνσταντίνος Δοξιάδης και το έργο του, Δεύτερος τόμος, εκδόσεις Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας, Αθήνα, 2009.

Εμμά Κ. Δοξιάδη (επιμ.), *Το χρονικό του Απολλωνίου, Πόρτο Ράφτη*, 1982.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

C.A. Doxiadis, *Building Entopia*, Athens Publishing Center, 1975.

ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ-ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ

Κολοβού Εύη (επιμ.), *αιχώρος, Κείμενα Πολεοδομίας, Χωροταξίας και Ανάπτυξης*, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας, 2016.

Θερινές κατοικίες οικοδομικού συνεταιρισμού μηχανικών και εργοληπτών στις Σπέτσες, *Αρχιτεκτονικά Θέματα*, 1/1967, Τ.Ε.Ε.

Τζώνης Αλέξανδρος, Lefavre Liane, *Ο κάναβος και η πορεία. Μια εισαγωγή στο έργο του Δημήτρη και της Σουζάνας Αντωνακάκη, και μερικές προκαταρκτικές σκέψεις γύρω από την ιστορία της σύγχρονης ελληνικής αρχιτεκτονικής κουλτούρας*, *Αρχιτεκτονικά θέματα*, 15/1981.

Κωνσταντόπουλος Ηλίας, *Για την αρχιτεκτονική του Δημήτρη και της Σουζάνας Αντωνακάκη*, *Θέματα χώρου + τεχνών*, 25/1994.

ΑΡΧΕΙΟ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Α. ΔΟΞΙΑΔΗ

Άρθρο: C.A. Doxiadis, *The community of Apollonio*, D.A.REVIEW, Vol. 9, No.86, October 1973.

Άρθρο: C.A. Doxiadis, Jean Gottman, *Apollonion and Ecumenopolis*, *Ekistics*, Vol. 37, No. 219, February 1974.

Apollonion Porto Rafti: Housing Regulations (1971-1976), φάκελος 19979.

Apollonion Porto Rafti: Apollonion Brochures, φάκελος 20015.

Apollonion Porto Rafti: C.A Doxiadis Record's (1971-1973), φάκελος 19993.

Το Απολλώνιο στον τύπο της εποχής, φάκελος 19979.

Γράμμα προς τον κ. Κουμπατή, 28 Αυγούστου 1965, Αρχείο Κωνσταντίνου Α. Δοξιάδη, φάκελος 18961.

Σημείωμα του Κ. Α. Δοξιάδη, Αρχείο Κωνσταντίνου Α. Δοξιάδη, φάκελος 19055.

ΕΡΓΑΣΙΕΣ - ΔΙΑΛΕΞΕΙΣ

Πετρόπουλος Παναγιώτης, *Διερεύνηση του ζητήματος των Οικοδομικών Συνεταιρισμών στην Ελλάδα*, Διπλωματική εργασία, Σχολή Αγρονόμων Τοπογράφων Μηχανικών ΕΜΠ, Αθήνα, 2009.

Γιώργης Νικόλας, *Οικοδομικοί Συνεταιρισμοί: Αντιμετώπιση προβλημάτων και προοπτικές ανάπτυξης*, Διπλωματική εργασία, Σχολή Ηλεκτρολόγων Μηχανικών και Μ/Υ ΕΜΠ, Αθήνα, 2020.

Κωνσταντινίδη Μαρία, *Λαυρεωτική: Οικιστική Δομή - Προβλήματα - Προοπτικές*, Διπλωματική εργασία, Σχολή Αγρονόμων και Τοπογράφων Μηχανικών ΔΠΜΣ Γεωπληροφορική ΕΜΠ, Αθήνα, 2010.

Αναστασιάδης Δ., Κοκολάκης Γ., *Παραθεριστικός οικισμός στις Σπέτσες*, Διάλεξη, Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΕΜΠ, Αθήνα, 2012-2013.

Πράσιнос Δαμιανός, *Περιφραγμένες κοινότητες στην Ελλάδα*, Διάλεξη, Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΕΜΠ, Αθήνα, 2013.

Κωτισιόπουλος Μ. Αναστάσιος, *Η αρχιτεκτονική αστάθεια του κατοικείν*, Διάλεξη, Σχολή Αρχιτεκτόνων ΕΜΠ, Αθήνα, 2013.

Στρατάκη Μαρία, *ΑΠΟΛΛΩΝΙΟ: Προσεγγίζοντας το όνειρο*, Ερευνητική εργασία, Πολυτεχνείο Κρήτης Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Χανιά, 2020.

ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

Στενού Μ., *Χωρικοί μετασχηματισμοί από παραθεριστικές πρακτικές*, 2 Οκτωβρίου 2019, Διαδικτυακός ιστότοπος: <https://www.teetkm.gr>

Τσιαμπάος Κώστας, *Για το σπίτι του Κωνσταντίνου Δοξιάδη στον οικισμό «Απολλώνιο»*, στο *Πόρτο Ράφτη*, 29 Νοεμβρίου 2011, Διαδικτυακός ιστότοπος: <https://www.monumenta.org/>

Εφημερίδα ΤΑ ΝΕΑ, *Το ακρωτηριασμένο όνειρο του Δοξιάδη*, 7 Μαρτίου 2014, Διαδικτυακός ιστότοπος: <https://www.tanea.gr/2014/03/07/lifearts/to-akrwtiriassmeno-oneiro-toy-doksiadi/>

Τουρνικιώτης Παναγιώτης, *Ο ΟΙΚΙΣΜΟΣ, Ίδρυση/ Ιστορικό*, ΟΙΚΙΣΜΟΣ ΛΙΓΟΝΕΡΙ ΣΠΕΤΣΩΝ, 2020, Διαδικτυακός ιστότοπος: <https://www.oikismosligoneri.com/history>

Νίκου Όλγα, *ΒΟΥΡΒΟΥΡΟΥ: Ο ΟΙΚΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΟΝΕΙΡΩΝ*, 31 Ιουλίου 2020, Διαδικτυακός ιστότοπος: https://parallaximag.gr/vourvourou-oikismos-ton-oneiron-85751?fbclid=IwAR18y_PRIr5joOZEerylx-DLxRrTx1auglHOIq2n3N4E3FN4VsP2NODqN6M

Στεργιάδου Αναστασία (επιμ.), *Βουρβουρού και οι οραματιστές του Οικοδομικού Συνεταιρισμού Ανωτέρου Διδακτικού Προσωπικού του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης στη Σιθωνία Χαλκιδικής*, 2012, Διαδικτυακός ιστότοπος: <https://www.academia.edu/>

Γερόλυμπου Αλέκα, Καυκούλα Κική, *ΘΥΜΟΜΑΣΤΕ ΤΟΝ ΘΑΛΗ*, 2013, Διαδικτυακός ιστότοπος: <http://geographies.gr/old/wp-content/uploads/2014/07/GEO22-010-011.pdf>

Μιστριώτης Βασίλης, *Αφιέρωμα: Κωνσταντίνος Α. Δοξιάδης*, 1 Ιουλίου 2010, Διαδικτυακός ιστότοπος: <https://www.greekarchitects.gr/>

Παραθεριστικός οικισμός Απολλώνιο, Πόρτο Ράφτη, Διαδικτυακός ιστότοπος: <http://www.culture2000.tee.gr/>

ΟΜΙΛΙΕΣ

Απόσπασμα ομιλίας: Αναστασιάδης Δ., Κοκολάκης Γ., 2016, <https://www.blod.gr/lectures/paratheristikos-oikismos-stis-spetses-idea-ylopoiisi-oikeiopoisi/>

Απόσπασμα ομιλίας: Βλαχογιάννη Αιμιλία, 2015, <https://www.blod.gr/lectures/konstantinos-doksiadis-o-taksideytis-arhimastoras/>

ΠΗΓΕΣ ΕΙΚΟΝΩΝ

- 1 | <https://www.npress.gr/αταξινόμητα/stigmes-apo-tin-athina-tou-1950/>
- 2 | <http://athensville.blogspot.com/2014/03/270.html>
- 3 | <https://www.lifo.gr/now/athens/boyliagmeni-1928-i-pleon-kosmiki-paralia-tis-athinas-kapote-itan-adeia-kai-irem>
- 4 | <https://www.youtube.com/watch?v=KOH6GSvOwfo>
- 5 | Κωνσταντίνιδης Άρης, *Για την Αρχιτεκτονική, Δημοσιεύματα σε εφημερίδες, σε περιοδικά και σε βιβλία 1940-1982*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο, 2011.
- 6 | <https://parallaximag.gr/parallax-view/touristikes-egkatastasis-stin-ella>
- 7 | <http://athensville.blogspot.com/2014/03/270.html>
- 8 | https://www.sadas-pea.gr/archive/2000-2011/ARXITEKTONES_44.pdf
- 9 | Εφημερίδα «ΤΟ ΒΗΜΑ», Πέμπτη 25 Νοεμβρίου 1965, Αρχείο Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.
- 10 | Θερινές κατοικίες οικοδομικού συνεταιρισμού μηχανικών και εργοληπτών στις Σπέτσες, Αρχιτεκτονικά Θέματα, 1/1967, Τ.Ε.Ε., σελ. 269.
- 11 | ο.π., σελ. 270.
- 12 | ο.π., σελ. 271.
- 13 | <https://www.oikismosligoneri.com/history?lightbox=dataltm-khew3oah>
- 14 | ο.π.
- 15 | Αρχιτεκτονικά Θέματα, 1/1967, ο.π., σελ. 269.
- 16 | Απόσπασμα ομιλίας: Αναστασιάδης Δ., Κοκολάκης Γ., 2016, <https://www.blod.gr/lectures/paratheristikos-oikismos-stis-spetses-idea-ylopoiisi-oikeiopoisi/>
- 17 | <https://www.oikismosligoneri.com/history?lightbox=dataltm-khew3oah>
- 18 | Αρχείο Πολεοδομίας Πειραιά, άδεια 315/67.
- 19 | ο.π.
- 20 | ο.π.
- 21 | ο.π.
- 22 | ο.π.
- 23 | ο.π.
- 24 | Αναστασιάδης Δ., Κοκολάκης Γ., *Παραθεριστικός οικισμός στις Σπέτσες, Διάλεξη, Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΕΜΠ, Αθήνα 2012-2013*.
- 25 | ο.π.
- 26 | Αρχείο Πολεοδομίας Πειραιά, άδεια 315/67.
- 27 | ο.π.
- 28 | ο.π.
- 29 | https://www.oikismosligoneri.com/_files/ugd/b4867b_26ab109e0c324a7aaa77669b687dd6.pdf
- 30 | Νάντια Κούλα, Νίκος Βρατσάνος, *Ανακαίνιση εξοχικής κατοικίας στις Σπέτσες*, Διαδικτυακός ιστότοπος: https://www.ktirio.gr/el/κτιρια/ανακαινισεισ-αποκαταστασεισ/ανακαινιση-εξοχικης-κατοικίας-στις-σπέτσες?fbclid=IwAR300SFrNE76dEbs9inFV_1rcU4t-E84jRsZinWul69txTeQVt-EzImr0Ns

31 | https://www.oikismosligoneri.com/_files/ugd/b4867b_26ab109e0c324a7aaa77669b687dd6.pdf

32 | <https://earth.google.com/web/search/%ce%9f%ce%b9%ce%ba%ce%b9%cf%83%ce%bc%cf%8c%cf%82+%ce%91%ce%bd%cf%89%cf%84%ce%ac%cf%84%ce%bf%cf%85+%ce%94%ce%b9%ce%b4%ce%b1%ce%ba%cf%84%ce%b9%ce%ba%ce%bf%cf%8d+%ce%a0%cf%81%ce%bf%cf%83%cf%89%cf%80%ce%b9%ce%ba%ce%bf%cf%8d+%ce%91%ce%a0%ce%98,+%ce%92%ce%bf%cf%85%cf%81%ce%b2%ce%bf%cf%85%cf%81%ce%bf%cf%8d,+%ce%92%ce%bf%cf%85%cf%81%ce%b2%ce%bf%cf%85%cf%81%ce%bf%cf%8d/@40.18570482,23.8109243,21.42215434a,2168.28685602d,35y,-129.89999306h,70.59685185t,359.99999999r/data=CigiJgokCbggKJ8cGURAEWoi-42PFERAGQ9aRugV0zdAlezJCUkPxzdA>

33 | <https://www.youtube.com/watch?v=DhCSQ8MC920>

34 | <https://www.youtube.com/watch?v=0pE3Lio2yJI>

35 | ο.π.

36 | ο.π.

37 | Στεργιάδου Αναστασία (επιμ.), *Βουρβουρού και οι οραματιστές του Οικοδομικού Συνεταιρισμού Ανωτέρου Διδακτικού Προσωπικού του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης στη Σιθωνία Χαλκιδικής*, 2012, Διαδικτυακός ιστότοπος: <https://www.academia.edu/>

38 | https://earth.google.com/web/search/+%ce%bf%ce%b9%ce%ba%ce%b9%cf%83%ce%bc%ce%bf%cf%8d+%ce%ba%ce%b1%ce%b8%ce%b7%ce%b3%ce%b7%cf%84%cf%8e%ce%bd+%ce%b2%ce%bf%cf%85%cf%81%ce%b2%ce%bf%cf%85%cf%81%ce%bf%cf%85/@40.18998949,23.80409709,5.48931754a,10700.36484142d,35.00000032y,-19.09018462h,0.20102825t,-0r/data=CqQBGnoSdAoIMHgxNGE4YmNkOWZiMTRIOGYxOjB4Zml1NGUwMGViZWZWRjYtY2NBncbGl3lhEQCGzN50J8tA3QCo5IM6_zrnOus65z4POvM6_z40gzrrOsc64zrfOs863z4TPjs69IM6yzzr_PhC-BzrLOv8-Fz4HOv8-FGAlgASImCiQUlxlviTEeREARbGX8JnQSREAZ-lAVDMXhN0AhCgoyguC5N0A

39 | ο.π.

40 | ο.π.

41 | Κωτσιόπουλος Μ. Αναστάσιος, *Η αρχιτεκτονική αστάθεια του κατοικείν*, Διάλεξη, Σχολή Αρχιτεκτόνων ΕΜΠ, Αθήνα 2013, σελ. 128.

42 | ο.π.

43 | ο.π.

44 | ο.π.

45 | ο.π.

46 | ο.π.

47 | Αναστάσιος Κωτσιόπουλος, *Καλοκαιρινή Κατοικία 2 στη Βουρβουρού*, Διαδικτυακός τόπος: <https://www.doma.archi/index/projects/kalokairinh-katoikia-2-sth-boyrboyrogy>

48 | ο.π.

49 | ο.π.

50 | Κωτσιόπουλος Μ. Αναστάσιος, *Η αρχιτεκτονική αστάθεια του κατοικείν*, ο.π., σελ. 131.

51 | ο.π.

- 52 | ο.π.
- 53 | ο.π., σελ. 132.
- 54 | Μουτσόπουλος Κ. Νικόλαος, *Μακεδονικά βιώματα, αρχιτεκτονικές απόψεις: 1964-1996*, εκδόσεις Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη, 1996, σελ. 232.
- 55 | ο.π., σελ. 233.
- 56 | ο.π., σελ. 219.
- 57 | ο.π., σελ. 234.
- 58 | ο.π., σελ. 234.
- 59 | ο.π., σελ. 225.
- 60 | ο.π., σελ. 367.
- 61 | ο.π., σελ. 368.
- 62 | ο.π., σελ. 370.
- 63 | ο.π., σελ. 369.
- 64 | ο.π., σελ. 373.
- 65 | ο.π., σελ. 370.
- 66 | ο.π., σελ. 369.
- 67 | ο.π., σελ. 380.
- 68 | *Ο Κωνσταντίνος Δοξιάδης και το έργο του*, Δεύτερος τόμος, εκδόσεις Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας, Αθήνα, 2009, σελ. 233.
- 69 | Αρχείο Κωνσταντίνου Α. Δοξιάδη, φάκελος 30894.
- 70 | ο.π.
- 71 | Αρχείο Κωνσταντίνου Α. Δοξιάδη, C.A. Doxiadis, *Building Entopia*, 1975, σελ. 128, φάκελος 1138.
- 72 | Αρχείο Κωνσταντίνου Α. Δοξιάδη, φάκελος 19359.
- 73 | Αρχείο Κωνσταντίνου Α. Δοξιάδη, φάκελος 7785.
- 74 | Αρχείο Κωνσταντίνου Α. Δοξιάδη, φάκελος 7789.
- 75 | Αρχείο Κωνσταντίνου Α. Δοξιάδη, φάκελος 19363.
- 76 | Αρχείο Κωνσταντίνου Α. Δοξιάδη, φάκελος 7787.
- 77 | Αρχείο Κωνσταντίνου Α. Δοξιάδη, φάκελος 30894.
- 78 | Φιλίππιδης Δημήτρης, *Κωνσταντίνος Α. Δοξιάδης (1913-1975) Αναφορά στον Ιππόδαμο*, εκδόσεις ΜΕΛΙΣΣΑ, Αθήνα, 2015, σελ. 332.
- 79 | Αρχείο Κωνσταντίνου Α. Δοξιάδη, φάκελος 19946.
- 80 | Αρχείο Κωνσταντίνου Α. Δοξιάδη, *A private Estate on the coast of Attica*, φάκελος 20015.
- 81 | ο.π.
- 82 | *Ο Κωνσταντίνος Δοξιάδης και το έργο του*, ο.π., σελ. 234.
- 83 | http://www.culture2000.tee.gr/ATHENS/GREEK/BUILDINGS/BUILD_TEXTS/B133_t.html?fbclid=IwAR0rrOoQDqBP05fGQadvSN2OhC5kTciCr_otAws6a6OBYHKeWBww3o281X8
- 84 | Αρχείο Κωνσταντίνου Α. Δοξιάδη, *DA Review*, 1972.
- 85 | Εμμά Κ. Δοξιάδη (επιμ.), *Το χρονικό του Απολλωνίου, Πόρτο Ράφτη*, 1982, φάκελος 20015.

- 86 | Αρχείο Κωνσταντίνου Α. Δοξιάδη, *Space Design*, no 143, 1976, σελ. 56, φάκελος 1117.
- 87 | Αρχείο Κωνσταντίνου Α. Δοξιάδη, *Space Design*, ο.π., σελ. 59.
- 88 | ο.π.
- 89 | ο.π.
- 90 | Αρχείο Κωνσταντίνου Α. Δοξιάδη, *DA Review*, 1972, σελ. 11.
- 91 | Αρχείο Κωνσταντίνου Α. Δοξιάδη, *Ο Κωνσταντίνος Δοξιάδης και το έργο του*, ο.π. σελ. 245.
- 92 | ο.π.
- 93 | Αρχείο Κωνσταντίνου Α. Δοξιάδη, φάκελος 18961.
- 94 | http://www.culture2000.tee.gr/ATHENS/GREEK/BUILDINGS/BUILD_TEXTS/B133_t.html?fbclid=IwAR0rrOoQDqBP05fGQadvSN2OhC5kTciCr_οtAws6a6OBYHKeWBww3o281X8
- 95 | Εμμά Κ. Δοξιάδη (επιμ.), *Το χρονικό του Απολλωνίου, Πόρτο Ράφτη*, 1982, φάκελος 20015.
- 96 | ο.π.
- 97 | *Ο Κωνσταντίνος Δοξιάδης και το έργο του*, ο.π., σελ. 237.
- 98 | Αρχείο Κωνσταντίνου Α. Δοξιάδη, *Απολλώνιον Πόρτο Ράφτη*, φάκελος 20015.
- 99 | Αρχείο Κωνσταντίνου Α. Δοξιάδη, C.A. Doxiadis, *Building Entopia*, 1975, σελ. 111, φάκελος 1138.
- 100 | Αρχείο Κωνσταντίνου Α. Δοξιάδη, *Space Design*, ο.π., σελ. 57.
- 101 | ο.π.
- 102 | ο.π.
- 103 | ο.π.
- 104 | ο.π.
- 105 | ο.π.
- 106 | ο.π.
- 107 | ο.π.
- 108 | ο.π.
- 109 | ο.π.
- 110 | ο.π.
- 111 | ο.π.
- 112 | Εμμά Κ. Δοξιάδη (επιμ.), *Το χρονικό του Απολλωνίου, Πόρτο Ράφτη*, 1982, φάκελος 20015.
- 113 | ο.π.
- 114 | ο.π.
- 115 | Αρχείο Κωνσταντίνου Α. Δοξιάδη, φάκελος 27469.
- 116 | ο.π.
- 117 | ο.π.
- 118 | ο.π.

- 119 | Αρχείο Κωνσταντίνου Α. Δοξιάδη, φάκελος 27647.
- 120 | ο.π.
- 121 | ο.π.
- 122 | Αρχείο Κωνσταντίνου Α. Δοξιάδη, φάκελος 27613.
- 123 | ο.π.
- 124 | ο.π.
- 125 | ο.π.
- 126 | Αρχείο Κωνσταντίνου Α. Δοξιάδη, *Space Design*, ο.π., σελ. 55.
- 127 | ο.π.
- 128 | Αρχείο Κωνσταντίνου Α. Δοξιάδη, *A private Estate on the coast of Attica*, φάκελος 20015.
- 129 | *Ο Κωνσταντίνος Δοξιάδης και το έργο του*, ο.π., σελ. 238, 239.
- 130 | Αρχείο Κωνσταντίνου Α. Δοξιάδη, *Space Design*, ο.π., σελ. 53.
- 131 | Αρχείο Κωνσταντίνου Α. Δοξιάδη, *A private Estate on the coast of Attica*, φάκελος 20015.
- 132 | ο.π.
- 133 | *Ο Κωνσταντίνος Δοξιάδης και το έργο του*, ο.π., σελ. 242.
- 134 | Αρχείο Κωνσταντίνου Α. Δοξιάδη, *Space Design*, ο.π., σελ. 54.
- 135 | Αρχείο Κωνσταντίνου Α. Δοξιάδη, *A private Estate on the coast of Attica*, φάκελος 20015.
- 136 | ο.π.
- 137 | Αρχείο Κωνσταντίνου Α. Δοξιάδη, C.A. Doxiadis, *Building Entopia*, 1975, σελ. 96, φάκελος 1138.
- 138 | Αρχείο Κωνσταντίνου Α. Δοξιάδη, φάκελος 19055.
- 139 | Φιλίππιδης Δημήτρης, *Κωνσταντίνος Α. Δοξιάδης (1913-1975) Αναφορά στον Ιππόδαμο*, εκδόσεις ΜΕΛΙΣΣΑ, Αθήνα, 2015, σελ. 337.
- 140 | Αρχείο Κωνσταντίνου Α. Δοξιάδη, *Ο Κωνσταντίνος Δοξιάδης και το έργο του*, ο.π., σελ. 244.
- 141 | Αρχείο Κωνσταντίνου Α. Δοξιάδη, *Space Design*, ο.π., σελ. 54.
- 142 | Αρχείο Κωνσταντίνου Α. Δοξιάδη, *A private Estate on the coast of Attica*, φάκελος 20015.
- 143 | Προσωπικό αρχείο.

